AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 15 • EYLÜL 2005 • 4.000.000 TL. (KDV DAHİL) 4 YTL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2005/09

- Yerlilik ve Yerliler Üzerine
- Türkiye'de Felsefenin Yeri
- Hilmi Yavuz'un *Aynalar ve Zaman* Adlı Şiirinin İrdelenmesi
- Yunus Nadi Ödülü Kime Verildi
- Hep Yolda *Erkek Şairler Kırım Kültürünün Ürünü mü?*

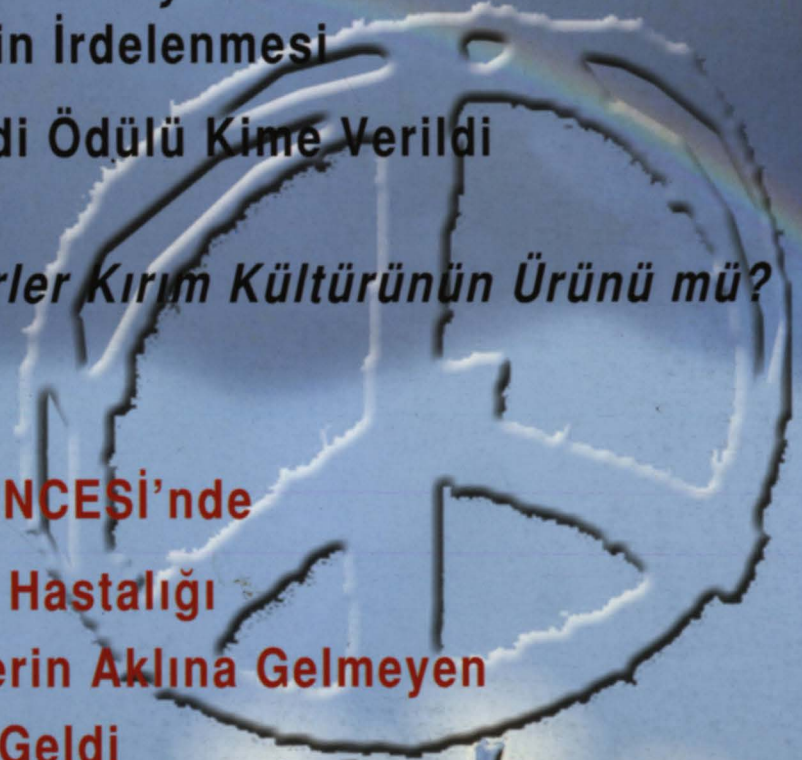

YILDIZ GÜNCESİ'nde

— İslamın Hastalığı
— İngilizlerin Aklına Gelmeyen Başına Geldi
— İhanet Üstüne
— Beş El Silah
— H. Tuğrul Atasoy'a Saldırı

1 Eylül Dünya Barış Günü'nüz Kutlu Olsun

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Yayın Türü: Aylık yerel süreli yayın

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
Berrin TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni
Cengiz GÜNDOĞDU

Kurum Yazmanı
Şadiye GÜLE

Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım
Deniz SARAÇ

Baskı
ILICAK Matbaası

Dağıtım
DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu
•Cengiz GÜNDOĞDU, •Servet ÇOLAK, •Berrin TAŞ
Danışma Kurulu
•Prof.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Prof.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabrı BÜYÜKDÜVENCI *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasin CEYLAN *(Orta Doğu Teknık Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu *(Mimar Sinan Üniversitesi)* •Doç..Dr.Zeynep DİREK *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Çiğdem DÜRÜŞKEN *(İstanbul Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet İNAM *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, • Prof.Dr Sevgı İYİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ömer Naci SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Harun TEPE *(Hacettepe Üniversitesi)*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir.

Adres: Küçükparmakkapı, Ipek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-Istanbul Tel./Faks. (0212) 249 80 19 E-mail insancıldergısı@hotmaıl.com
www.insancil.com

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 48.000.000 TL - 48 YTL
Yurtiçi ödemeler için
T.Iş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-Istanbul Hesap No. 1042 0577792
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı ödemeler için
T.Iş Bankası Ataköy-Istanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)
T.Iş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-Istanbul 1042 301000 0153677 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

Sibel ÖZBUDUN	YERLİLİK VE YERLİLER ÜZERİNE	1
Atalay GİRGİN	Felsefeciden Memur, Memurdan "Felsefeci" Yaratılan TÜRKİYE'DE FELSEFENİN YERİ	16
Şiir Atölyesi	HİLMİ YAVUZ'UN *AYNALAR VE ZAMAN* ADLI ŞİİRİNİN İRDELENMESİ	22
Korkut KÖSEOĞLU	YUNUS NADİ ÖDÜLÜ KİME VERİLDİ	25
İlke BEREKETLİ	VE BİR GÜLÜMSEME (Çeviri Şiir)	26
Berrin TAŞ	HEP YOLDA	27
Burcu UPRAK	İZ (Şiir)	31
Eylem CAN	ZAMANIN HURDASI (Öykü)	32
Deniz SARAÇ	ÇAĞLA (Şiir)	38
İsmet Kemal KARADAYI	İSTANBUL'LA FRANKFURT'UN ARASI (III)	39
A. MERİÇELLİ-A. MİZİEV	AŞK UĞRUNA (Çeviri Şiir)	40
Sati MERDAN	KIRMIZI ÇANTAN (Öykü)	41
Dilek YILMAZ	NESNE TUTSAKLARI (Şiir)	43
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	44

YERLİLİK VE YERLİLER ÜZERİNE

Sibel ÖZBUDUN

1. Tanımla(n)ma Sorunu

"Yerli halklar" terimi belirli bir bölgenin, yerlisi, ya da özgün halkı olma konusunda az-çok kabul edilmiş bir iddiası olan ve egemen grubun dışındaki, genellikle de tabi konumdaki halkları tanımada kullanılmaktadır. *The Shorter Oxford English Dictionary* Türkçe "yerli" terimini karşılayan kavramlardan biri olan ve Latince *indigena* teriminden türetilen "Indigenous"u şöyle tanımlamaktadır:

"**Indigenous,** *a.* 1646. 1. Bir ülke ya da bölgede doğan veya doğal olarak üretilen; (toprakta, bölgede vb.) doğmuş olan; *b.* Doğan, içkin 1864. **2.** Yerli, yerel dil/lehçe 1844.

Türkçe "yerli"yi karşılayabilecek bir başka terim olup günümüzde daha çok Avustralya yerlilerini karşılamak üzere kullanılan "aborijin(al)" (*aborigi-nal*) ise, en geniş anlamıyla, "özgün sakinler" anlamına gelmekte ve belirli bir bölgenin "ilk" halkına gönderme yapmaktadır. Ancak kuşku yok ki, belirli bir yerin "ilk" halkı olma savı bazı vakalar, örneğin Avustralya "Aborijinleri", Guatemala Mayaları, ve kimi Afrika halkları için geçerli olmakla birlikte, dünyanın nüfuslandırılmasında göçlerin oynadığı ağırlıklı rol göz önünde bulundurulduğunda, kuşkulu bir iddia hâlini almaktadır. Göçerlerin bir yerin özgün halklarını yerlerinden edip sonradan bu topraklar üzerinde "ilk" olma iddiasında bulunması, tarihte sıkça rastlanan durumlardandır. İnsanlık tarihi, bir bakıma göçlerin tarihi olduğu için, kimin "ilk" olduğu, pek çok bakımdan sorunludur. Bu nedenledir ki, bir bölgenin "özgün/ilk" halk(lar)ı(ndan) olma savının, "yerli" tanımının "emik" yönünü, bir başka deyişle, yerli birey ya da toplulukların "öz-tanımları"na ilişkin veçhesini oluşturduğu kabul edilmektedir genellikle.

Bu bakımdan, "yerli" sorunlarıyla ilgili uluslararası literatürde yerli halkları bir bölgede ulus-devletlerin kurulmasından önce bulunan halklar olarak kabul etmek, daha güvenli addedilmektedir. Ama bunun da sorunu tam olarak çözdüğü söylenemez. Örneğin, Kenya Kikuyu'ları devlet kurulmasından önce bölgede var olmalarına karşın, kendilerini "yerli" olarak tanımlamamaktadırlar. Dahası, örneğin yerli Amerikalılar Avrupalı sömürgecilerin gelmesinden çok önce egemen uluslar olarak örgütlenmişlerdi; örneğin Iroquis konfederasyonu, altı ulustan oluşmaktaydı ve yüksek ölçüde yapılandırılmış bir devlet sistemi oluşturmuştu. Meksika güneyi ve Guatemala topraklarındaki Maya konfederasyonu Beyazların kıtaya ayak basmasından önce dağılmıştı. Aztek ve İnkalar ise İspanyol fatihler Cortes (Meksika) ve Pisarro'ya (Peru) karşı güçlü bir direniş sergileyebilmiş örgütlü imparatorluk devletleriydi.

Yine de, bu uluslar bugün bilinen hâliyle tekil ulus-devletler hâlinde örgütlenmiş değildi. Şu hâlde, "yerliler/yerlilik" konusundaki, işlerlikte olan tanımların çerçevesini oluşturan unsurlardan biri, "ulus-devlet" kurucusu olmama hâlidir. Örneğin International Work Group for Indigenous Affairs (Yerli İşleri Uluslararası Çalışma Grubu - IWGIA)'in kabul ettiği tanım, şöyledir:

"Yerli halklar bir devlet kurulmasından önce bir bölgede yaşayan halkların dezavantajlı torunlarıdır. Yerli terimi, tikel bir halkın kimliğini tikel bir bölgeyle ilişkilendirmeye ve onları kültürel açıdan diğer bir halk ya da halklardan ayırt etmeye ilişkin bir karakteristik olarak tanımlanabilir. Örneğin Avrupalı göçmenler Amerika kıtaları ve Okyanusya'ya yerleştiklerinde, ya da Afrika ve Asya'da sömürgeciliğin ilgasından sonra yeni devletler kurulduğunda, bazı halklar, dilleri, dinleri, kültürleri ve tüm yaşam tarzları farklı olduğu ve egemen toplum tarafından aşağı görüldüğü için marjinalleşti(rildi) ve ayırımcılığa uğradı. Kendi kaderlerini tayin konusunda ısrar, yerli halkların bu engellerin üstesinden geliş tarzıdır. Günümüzde pek çok yerli halk hâlâ toplumdan dışlanmış, hatta bir devletin eşit yurttaşları olarak haklarından yoksun bırakılmış durumdadır."(1)

BM'nin Azınlıklara Karşı Ayırımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Altkomisyonu'nun, "yerli" tanımı ise şöyledir:

"Yerli cemaatler, halklar ve uluslar, kendi toprakları üzerindeki istila öncesi ve sömürge öncesi toplumlarla tarihsel sürekliliğe sahip olup, kendilerini bu topraklarda başat olan toplumların diğer sektörlerinden farklı gören gruplardır. Günümüzde

toplumun başat-olmayan sektörlerini oluştururlar ve ata topraklarını, etnik kimliklerini, kendi kültürel örüntüleri, toplumsal kurumları ve yasal sistemleriyle uyum içerisinde, halklar hâlindeki varoluşlarının temeli olarak korumaya, geliştirmeye ve gelecek kuşaklara aktarmaya kararlıdırlar."(2)

Yeri gelmişken "azınlık" ve "yerli" kavramları arasındaki ilişkiye de değinmek gerekiyor. Azınlıkların bir kısmı yerli olmakla birlikte, bu ikisi arasında zorunlu bir ilişki söz konusu değildir. Dahası, üzerinde uluslararası düzlemde anlaşmaya varılmış bir azınlık tanımı da yoktur. BM Azınlıklar Üzerine Deklarasyonu "ulusal, etnik, dinsel ve dilsel" azınlıkları kapsamaktaysa da BM 50 yıldır neyin azınlığı oluşturduğu konusunda bir tanım üzerine anlaşabilmiş değildir (Hughes 2003: 14). Minority Rights Group International (Azınlık Hakları Uluslararası Grubu MRG) azınlıkların genellikle toplumun en marjinalleşmiş, en yoksul grupları olduğunu belirtir. Azınlık grupları da genellikle siyasal iktidara erişimden yoksundur ve genellikle kalkınma politikaları kendilerine dayatılmaktadır. Azınlıklar genellikle bir ulus-devlet içerisindeki başat olmayan etnik, dilsel ve dinsel grupları içerir. Böylelikle "azınlık" kavramı, yerli halkların da içerisine yerleştirilebileceği daha geniş bir kategoriyi oluşturmaktadır.

Ne ki, yerli temsilcileri, uluslararası platformlarda tanımı gereği yalnızca "azınlık" haklarından yararlanabilen "azınlık" ve/veya "etnik grup" olarak değil, "Halkların kendi kaderini tayin" ilkesi çerçevesine dahil olabilmek amacıyla, "halklar" ve/veya "uluslar" olarak tanımlanma talebini dile getirmektedirler.

Bilindiği üzere, "Halkların kendi kaderlerini tayin ilkesi" I. Dünya Savaşı'nın ertesinde Avrupa kıtasındaki ulusal sınırların yeniden çizilmesi gereğinin kendini dayattığı bir ortamda ABD başkanı Woodrow Wilson tarafından dile getirilmesinden bu yana, uluslararası hukuk çerçevesinde yer almaktadır. Bu sınırlar, olabildiğince etnik ve dilsel açıdan benzer halkların yoğunlaşmaları dikkate alınarak çizilmişti. (Van Cott 1995: 13)

Yerli halkların kendi kaderini tayin savlarını sorunlu kılan iki yasal konu vardır: Bu gibi sorunları çözümlemek üzere oluşturulmuş BM, OAS (Amerika Devletler Örgütü) gibi örgütlerin üyeliğini ulus-devletlerin oluşturması, dolayısıyla yerli toplulukların "kendi kaderini tayin" talebine direnç göstermesi ve kolektif haklar ve kendi kaderini tayin ilkesinin "halklar"a uygulanışı. Yerlilerin "halklar" mı, yoksa, "etnik gruplar" mı olduğu, bu bakımdan hâlen tartışılan bir konudur. "Halk", kültürel, dilsel ve tarihsel bağları bulunan ve bir arada yaşamaya istekli gruplar olarak tanımlanmaktadır. Ne ki bunlar aynı zamanda etnik grubun da tanımlayıcılarıdır. Dolayısıyla halk ile etnik grup arasındaki sınırları çizmek, zordur. Etnik gruplar yalnızca azınlık haklarından faydalanabilirken, halkların kaderini tayin hakkına sahip addedilmesi nedeniyle bu ayırım önemlidir. Halk kavramının açık bir tanıma sahip olmaması ve yüksek ölçüde ikircik ve öznellik içermesi, pek çok vakada, çifte standarda yol açmaktadır.

Böylelikle, 1977 yılında Cenevre'de toplanan yüz kadar yerli ve Inuit delege azınlık statüsünü reddederek 'halklar' olarak tanımlanmayı talep etti. Delegeler, aynı zamanda o güne dek "yerliler"e ilişkin tek uluslararası belge niteliğini taşıyan ILO'nun kölelik uygulamalarına karşı (1957 tarihli) 107 Konvansiyonu'nun yerli gruplara yönelik 'paternalist ve asimilasyoncu' tutumunu giderecek tarzda gözden geçirilmesini de talep edeceklerdi. Böylelikle 107 Konvansiyon, 1989'da 169. Konvansiyon'la değiştirildi. Bu konvansiyonda yerliler "topluluklar" olarak değil, "halklar" olarak niteleniyordu. Brezilya ve ABD, ulusal egemenliğe yönelen tehditleri gerekçe göstererek Konvansiyonu imzalamayı reddetti. Aynı yılın Eylül ayında STÖ'lerin Amerika kıtalarındaki yerli halklara karşı ayırımcılık üzerine Uluslararası Konferansı'nda "her ulusun temel koşullarını yerine getirmeleri, yani: a) süregen bir nüfusa sahip olmaları; b) belirli bir toprağa sahip olmaları ve c) diğer uluslarla ilişki kurma yetisine sahip olmaları koşuluyla, bu halkların, ulus olarak tanımlanmayı istemeleri durumunda yerli ulusların uluslararası hukuka tabi olabilme hakkı"nı ilan etti. (Ramos 2002)

ILO'nun 169. Konvansiyonu, yerli iktisadî, siyasal, toprak, toplumsal, kültürel hakları konusunda geniş bir yayılım içermektedir. 107 Konvansiyon'un daha az vesayetçi ve daha katılımcı bir tarzda değiştirilmesi, ulusaşırı yerli hareketin ilk başarısı sayılır. (Van Cott 1995: 14)

1991'de yürürlüğe giren 169. Konvansiyonu, kapsadığı halkları tanımlarken yerli ve kabile halklarını şöyle ayırt etmektedir:

- Bağımsız ülkelerdeki, toplumsal, kültürel ve iktisadî koşullarıyla ulusal topluluğun diğer kesimlerinden ayırt edilen ve statüleri kısmen ya da bütünüyle kendi adet veya gelenekleri ya da özel yasa ve düzenlemelerle düzenlenen kabile halkları;

- Bağımsız ülkelerdeki, fetih, ya da sömürgeleştirme ya da mevcut devlet sınırlarının tesisi sırasında ülkede ya da ülkenin ait olduğu coğrafi bölgede yaşayan toplulukların soyundan gelmeleri itibariyle yerli olarak görülen ve yasal statülerine bakılmaksızın kendi toplumsal, iktisadi, kültürel ya da siyasal kurumlarından bazılarını ya da hepsini elde tutan halklar,

Yerli ya da kabile olarak öz-tanım, bu Konvansiyon'daki düzenlemelerin kapsayacağı grupların

belirlenmesinde temel ölçüt kabul edilecektir. (Hughes 2003: 14-15)

Bu, BM bünyesinde başvurulan üç tanımdan biridir. Yerli Halkların Hakları konusunda bir Bildirge Taslağı bulunmasına karşın BM –yerli önderlerin 10 yıldır bu konuda uğraş vermelerine karşın– yerli halklara resmî bir tanım getirebilmiş değildir.

Diğer iki tanım ise, BM raportörleri Dr. José Martinéz Cobo ve Mme. Erica-Irene Daes tarafından getirildiğinden, onların adlarıyla anılmaktadır. Dr. José Martinéz Cobo BM Azınlıklara Karşı Ayırımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması BM Altkomisyonu 1986 Raporu'nda şöyle yazmaktaydı:

"Yerli cemaatler, halklar ve kişiler, topraklarında istila-öncesi ve sömürge-öncesinde gelişmiş toplumlarla tarihsel süreklilik arz edip kendilerini bu topraklarda ya da bir kısmında başat olan toplumlardan ayrı gören cemaat, halk ve kişilerdir. Hâl-i hazırda toplumun başat olmayan kesimlerini oluşturup ata topraklarını ve etnik kimliklerini, halklar olarak süregelen varoluşlarının temeli olarak, kendi kültürel örüntüleri, toplumsal kurumları ve yasal sistemleriyle uyumlu bir tarzda korumaya, geliştirmeye ve gelecek kuşaklara aktarmaya kararlıdırlar." (Hughes 2003: 16)

BM Yerli Topluluklar Çalışma Grubu Başkanı Erica-Irene Daes ise, kimi toplumları yerli olarak tanımlarken:

Farklı kültür ya da etnik kökenlerden başka gruplar geldiğinde bir ülkenin topraklarında yaşayan grupların soyundan gelmek,

- Ülke nüfusunun diğer kesimlerinden tecrit oldukları için atalarının yerli olarak karakterize edilen adet ve geleneklerinin benzerlerini neredeyse dokunulmamış bir tarzda muhafaza etmiş olmak,

- Formel olarak da olsa, kendilerininkine yabancı ulusal, toplumsal ve kültürel özellikleri kapsayan bir Devlet yapısı altına yerleştirilmiş olmak,

kriterlerini saymaktadır (Hughes 2003: 16). Konuya, finanse ettiği "kalkınma projeleri"nin büyük bölümü yerli halkların geçim temellerini yitirmesine, yerinden edilmesine ve yıkımına yol açtığı için uğradığı ağır eleştirilerin sonucu son yıllarda müdahil olmak zorunda kalan Dünya Bankası ise "yerlilik" için şu tanımı getirmektedir:

" 'Yerli halklar', 'yerli etnik azınlıklar', 'kabile grupları', (...) terimleri, egemen toplumdan farklı bir toplumsal ve kültürel kimliğe sahip ve bu nedenle de kalkınma sürecinde dezavantajlı olmaya açık toplumsal grupları tanımlamaktadır. Yerli halkların bulunduğu bağlamların çeşitliliği ve değişkenliği nedeniyle, hiçbir tekil tanım bu çeşitliliği kapsayamaz. Yerli halklar genellikle nüfusun en yoksul kesimleri arasındadır. Ormanlarda ya da ormana yakın bölgelerdeki dönüşümlü tarımdan ücretli emeğe, hatta küçük-ölçekli pazar yönelimli faaliyetlere dek değişiklik gösteren iktisadi faaliyetlerle uğraşırlar. (Hughes 2003: 16)

DB personeli için hazırlanan Operasyonel Yönerge, tikel bölgelerdeki yerli halkların aşağıdaki karakteristiklerden birkaçı ya da tümüyle ayırt edilebileceğini belirtmektedir:

- ata topraklarına ve buralardaki doğal kaynaklara sıkı bir bağlılık,

- ayrı bir kültürel gruba ait olmaya ilişkin öz-yanım ve başkaları tarafından böyle tanımlanma,

ulusal dilden genelde farklı olan bir yerli dili konuşma,

- örfi toplumsal ve siyasal kurumlara sahip olma,

- birincil geçim üreticileri olma. (Hughes 2003: 16)

BM'nin Yerli Halklar Bildirgesi Taslağı ile ILO Konvansiyonu'nun esas sorunu, ilkinin kabul edilmemiş, ikincininse pek çok üye tarafından imzalanmamış olmasıdır. Örneğin Hindistan hükümeti, Hindistan'ın tüm nüfusunun "yerli" olduğu savıyla ILO 169'u imzalamayı reddederken, BM 1993'ü Yerli Halklar Yılı ilan ettiğinde, çeşitli örgütlerin San topluluğu konusunda ne yapmayı düşündüğünü sorduğu Botswana hükümeti, tüm Batswana'ların yerli olduğu, bu nedenle Sanlar hakkında özel bir düzenlemeye gerek olmadığı yanıtını vermiştir.

Gerek BM Taslağı, gerekse ILO 169. Konvansiyonu'na itiraz eden devletler, genellikle, "Kolektif Haklar/Bireysel Haklar" tartışmasını gündeme getirerek, bir gruba Anayasal düzlemde özel haklar tanımanın sakıncalarına ilişkin gerekçeler öne sürerler. Bu yaklaşım, uluslararası hukuk açısından gerekçesini İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin evrensel/bireysel haklar üzerine temellenmesinde bulmaktadır.

Ancak bu itiraz, Evrensel Beyanname'de ifadesini bulan kimi hakların gerçekte telaffuz edilmemiş kolektif kendiliklerin hakları olduğu gerçeğini gözlerden gizlemektedir. Örneğin, "herkesin öğrenim hakkı" (Madde 26), ulus-devleti oluşturan egemen unsurun dilinin "resmî dil", dolayısıyla da öğrenim dili olarak genişletilmesi ölçüsünde, gerçekte, egemen etnik/ulusal grubun yararlandığı ve/fakat azınlık dillerinin dışlanmasına zemin oluşturan bir "kolektif hak"tır. Benzer biçimde, "halk iradesi"nin "genel ve eşit oy hakkı ile gizli ve serbest oylama yoluyla belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimler" olarak tanımlanışı (Madde 21.3), gerçekte tarihsel ve tikel bir katılım tarzı olan Batı tipi demokrasiyi "evrenselleştiren", ama örneğin Meksika yerli cemaatlerinin büyük bölümünde uygulanan "oydaşma"yı yoksayan bir tanımdır.

"Yerli" terim ve kavramına bir başka itiraz da, terimin "özselci" olduğu ve toplumsal değişim ve akışkanlığı reddettiği, halkları evrensel olarak sabitlenmiş özlere indirgediği için kullanılmaması gereğini savunan kimi toplumbilimcilerden gelmektedir ve metodolojik bir haklılık payını içermektedir. Gerçekten de, "yerli" ya da değil, tüm toplumlar hızlı bir değişim içerisindedirler. Herhangi bir kolektif kendiliğin, ezelî ve ebedî olarak kendisine ait sayılan ve onu benzerlerinden ayırt eden bir kısım özellik ve niteliklerle tanımlanamayacağı, açıktır. "Ezelî ve ebedî özellik, nitelik, öz vb.leri" gerçekte kolektif kendiliklerin (etnik gruplar, uluslar...), kendilerini tanımlamada başvurduğu inşalardır. Bu vasıflar konjonktürel olarak öne çıkartılabilmekte, geri çekilebilmekte, diğer kendiliklerle müzakerede manipüle edilebilmekte...vb.'dir. Toplum bilimlerinin en azından Frederic Barth'tan bu yana büyük ölçüde kabul edegeldiği yaklaşım, budur.

Ancak bu "metodolojik doğru"nun, "yerli(lik) (giderek "etnik") sorunu"nun çözümünde tek başına yeterli olamayacaktır. Evet, değişim, önce sömürgecilik, ardından sınırları içerisinde yer aldıkları ulus-devletler, günümüzde de bölgelerindeki doğal kaynaklara göz dikmiş çokuluslu şirketlerin müdahalelerine açık olan yerli toplumları açısından büsbütün geçerlidir. Onların dezavantajı, geçimlerini, yaşamlarını, kimliklerini, hatta varlıklarını köklü bir biçimde etkileyen bu değişimlerin yönünü tayin olanak ve araçlarından hemen tümüyle dışlanmış olmalarıdır. İster istemez dahil oldukları (daha doğrusu dahil edildikleri) eşitsiz güç ilişkileri içerisinde, yerli topluluklara (ya da azınlık etnik gruplara) kendilerinin gerçekte "hayal edilmiş cemaatler" olduklarını söylemek, fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Bu asimetrik güç ilişkilerini değişime uğratabilmek için onların araçlara ihtiyaçları vardır. Uluslararası hukuk açısından "görünür" olma, bu sorunlarla baş edebilmelerinin kısmî bir aracı olduğundan, haklarını altında ifade edip talep edebilecekleri, savunabilecekleri bir tanıma gereksinim duymaktadırlar.

Yine bu asimetrik güç ilişkilerinin bir alanı olarak dünya ölçeğinde yerli hareketleri, kendilerini tanımlama hakkını, bir başka deyişle, öz-tanımın yerli kabul edilmek için esas ölçüt olması gereğini savunmaktadırlar.

2. Yerli Toplulukları

Günümüzde dünyada 7000 kadar yerli toplumunun bulunduğu tahmin edilmektedir. Kimileri, alt-grupları yerleştirmediklerinden ya da resmî tanıma uymayan grupları yerli kabul etmediklerinden, bu sayıyı 5000 dolayı olarak saptamaktadır. Mevcut hesaplamalar, dünya yerli nüfusunu 300 ila 500 milyon arasına yerleştirmektedir.

Bu gruplardan başlıcalarını yaşadıkları bölgelere göre şöyle sıralayabiliriz:(3)

Kuzey Amerika (Kanada ve ABD) Inuit, Aleut, Cree, Dene, Métis, Nez Perce, Innu, Iroquis, Apache, Arapaho, Cheyenne, Comanche, Crow, Oglala Sioux, Pawnee, Shoshone.

Mekalka ve Orta Amerika Huichol, Lacandon, Maya, Mazatec, Nahuatl, Tarahumara, Zapotec, Carib, Miskito, Boruca, Bribri, Cuna, Emberá, Ngobe-Bugle.

Güney Amerika Achuar, Aguaruna, Arakmbut, Ashaninka, Huaorani, Panare, Quichua, Shuar, U'wa, Wayana, Kayapó (Mekranoti dahil), Makuxi, Nambikwara, Tukano, Xavante, Yanomami, Aymara, Chipaya, Guambiano, Kogi, Paez, Quechua, Yuqui, Aché, Guarani, Wichi, Toba, Mapuche.

Grönland Kalaallit (Grönland Inuitleri).

Asya (Kuzey) Nenet, Khanty, Evenk, Yakut, Chukchi, Koryak.

Asya (Güney) Ainu, Hui, Miao, Tibet, Uygur, Zhuang, Bedevi, Kaşkay, Bhil, Gond, Ho, Munda, Santal, Vanniyale-Aetto (Veddalar).

Asya (Güneydoğu) Chin, Kachin, Shan, Naga, Chamka, Marma, Mru, Akha, Hmong, Karen, Lisu.

Afrika (Kuzey) Berberî (Tuaregler dahil), Afar, Beja, Dinka, Fulani, Nuer, Tigra.

Afrika (Güney) Ijaw, Ogoni, Ariaal, Barabaig, Hazda, Karamojong, Maasal, Garba, Ogiek, Rendille, Samburu, Somali, Turkana, Baka, Batwa, Efe, Mbuti, Bongo, Twa, Nama, San, Himba

Okyanusya (Avuatralya dahil) Iban, Penan, Asmat, Dani, Torres Adaları yerlileri, Aborijinler, Maori.

3. Yaşam Tarzları

Ülkede dolaşan her canlı hayvan ve yenilebilir her kök, ortak mülkiyettir"(4)

Yerli halkların yaşam tarzları ve ekonomilerinin sanayileşmemiş olması, ikinci önemli tanımlayıcı unsurdur. Yeryüzünün "yerli" nüfusunun büyük bölümü, ya toprakları üzerinde yerleşen sömürge ve sömürge sonrası ulus-devlet sistemlerince marjinal bölgelere itildiklerinden, ya da kapitalist pazar ekonomisiyle bütünleşmeyi kendileri reddettiklerinden –ve çoğunlukla her iki etkenin birlikte işlemesi sonucunda– günümüzde dahi, avcı-toplayıcılık, küçük ölçekli tarım (*horticulture*), el sanatları (dokumacılık, çömlekçilik, metal işçiliği, sepetçilik...) ve çobanlık ile geçinmeye çabalamaktadır ve bu, onların durumunu daha da kırılganlaştıran, marjinalleştirilme süreçlerini hızlandıran bir etkendir.

Günümüzde pek çoğu geleneksel yaşamlarını geride bırakıp kentlere göç etmiş olmakla ya da bir yandan ücretli bir işte çalışıp izinlerinde toprağa dönmekle birlikte, dünya çapında yüzbinlerce yerli karma bir geçim sürdürmektedir. Kişi hem çoban, hem bahçe tarımcısı, hem de avcı-toplayıcı olup, aynı zamanda bir şekilde nakit ekonomisine dahil olabilir. Ancak geçim ekonomisi hâlen yerli halkların hayatlarını sağlayışlarının temel biçimidir. Böylece son derece sert çevrelerde, pek az israfla ya-

şamlarını sürdürebilmektedirler, üzerinde devinebilecekleri yeterli bir alan olduğu sürece bu, sürdürülebilir bir durumdur; ancak sınaî dünya bu alanı giderek sınırlandırmaktadır.

3. 1. Çobanlık

Çoban halkların geçimi, koyun, keçi, sığır, deve, rengeyiği, at, yaban öküzü, lama, alpaka gibi küçük ve büyükbaş hayvan sürüleri üzerine odaklanır. Çobanlar, hayvanlarının hemen her şeyinden yararlanmaktadırlar: et, süt, yün, deri, iç organlar, kan... Ve hayvanlarını besin, giysi, yağ, avadanlık, barınak malzemeleri, değiş tokuş ve ticaret için kullanırlar. Hayvanlar, çobanlar için menkul bir servet biçimi, bir mübadele aracı ve gruplar arasında ilişkinin simgeleridirler. Başlık parası için de kullanılırlar.

Çoban topluluklar göçer ya da yarı-göçer bir yaşam tarzı sürdürürler. Göçerler sürülerinin peşinde sürekli olarak yer değiştirirken, yarı göçerler de mevsimsel olarak yaylalar ve ovalar arasında yer değiştirir, böylelikle de otlakların yeniden üremesine olanak sağlarlar. Çobanlığın özgül bir biçimi de, grubun bir bölümünün yerleşik bir yaşam sürdürüp tarımla uğraştığı, bir bölümününse sürüleri güttüğü **transhumans**'tır.

Çoban topluluklar genellikle kabile ve/veya aşiret biçiminde örgütlenirler. Kadınlarla erkekler arasında belirgin bir işbölümü vardır. Kadınlar genellikle dokumacılık, süt ürünlerinin imali gibi işlerle uğraşırken hayvanların bakımı, diğer gruplarla (ticarî ve siyasal) ilişkiler erkeklerin alanıdır. Belirli bir bölgedeki otlaklar, su kaynakları ve diğer kaynaklar genellikle ortaklaşa kullanılmaktadır; hayvanlar ise aile gruplarının mülkü sayılmaktadır.

Çobanların bünyesinde yer aldıkları devletlerle ilişkileri genellikle gerilimlidir. Merkezî otorite çobanları yerleşikliğe yönlendirmeye çabalarken (çoğu durumlarda zorlarken), çoban topluluklar buna direnç gösterirler.

Çobanlığın kurak topraklar ve dağlık araziler gibi kırılgan ekosistemleri kullanmanın sürdürülebilir ve optimal bir tarzı olduğu günümüzde genel kabul görmektedir.

3. 2. Avcı-Toplayıcılık

İnsanlık tarihinin en uzun kesiti avcılık ve yaban bitki toplayıcılığıyla geçmiş olmasına karşın, günümüz avcı-toplayıcıları hem sayıca çok azalmış, hem de yeryüzünün (çöller, buzul bölgeleri, yağmur ormanları gibi) marjinal bölgelerine itilmiştir.

Kara hayvanları, kuşlar ve balıklar besinin yanı sıra, kürkleri, boynuzları, kemikleri vb. için de avlanır. Bu ürünler aynı zamanda takas ya da ticarete de konu olabilmektedir. Av etleri, genellikle kökler, mantarlar, yaban yemişleri, meyveler vb. ile desteklenmektedir. Besin değerlerinin yanı sıra, yaban bitkileri, ilaç, zehir, böcek öldürücü, barınak yapım malzemesi vb. için de kullanılır. Bitki liflerinden sepet, hamak, örtü vb. örülür.

Orman halkları için bir başka değerli besin de baldır. Alaska ve Grönland İnuitleri yıl boyu balıkçılık yaparken, mevsimlere göre başka hayvanları da avlarlar: baharda fok balığı ve kuşlar, yazın mors gibi deniz memelileri, sonbaharda karibu...

Çoğunlukla göçer bir yaşam sürdüren avcı toplayıcılar genellikle "takım" adı verilen ve sayıları çevrelerinden optimal biçimde yararlanacak bir düzeyi geçmeyen topluluklar hâlinde yaşarlar. İşbölümü, yaş ve cinsiyet temellidir. Genellikle gündelik geçimlerini sağlamanın ötesinde bir birikimleri yoktur. Bu nedenle aralarında servete dayalı bir farklılaşma bulunmaz. Kişiler belirli yeti ve yetenekleriyle (usta avcılık, sağaltım yetisi, inisiyatif, yatıştırıcılık...) bir saygınlık sağlayabilse de, kurumsallaşmış bir otorite söz konusu değildir; grubun işleri ortaklaşa alınan kararlar doğrultusunda yürütülür.

3. 3. Geçim tarımı

Genellikle tarımsal faaliyetlerini avcılık balıkçılık ve yaban bitki toplayıcılığı ile tamamlayan küçük ölçekli tarımcıları (*horticulturalist*) kapsar. Ormanlık alanların kenarlarında yürütülen tarımcılık, "yak-aç" ya da "kes-yak" adı verilen, belirli bir alandaki çalıların yakılmasıyla açılan alanda iki-üç yıl süreyle ekim yapıldığı bir tekniğe başvurulmaktadır. Küller, geçici bir süre toprağın verimini arttırır, ancak verim kısa bir süre sonra düşecektir. O zaman burası terk edilerek nadasa bırakılır, yeni bir alan açılır. Örneğin, Burma Karenleri 7 yıllık çevrimlerle pirinç yetiştirirler. Ağaçları ve otları yakarak açtıkları alanda pirinç ekip hasattan sonra burayı terk eder, yeni bir alan açarlar. Yedinci yılda ilk açtıkları alana döndüklerinde toprak verimini yeniden kazanmıştır.

Geçim tarımcılarının kullandığı teknoloji basittir, genellikle elde yapılabilen yalın avadanlıkları kapsar. Ürünleri genellikle ailelerini beslemeye yetecek kadardır; satabilecekleri ya da takasa sokabilecekleri bir artı üretemezler; bu nedenle günümüzde geçim tarımcıları artan ölçülerde geçimlerini ücretli işçilikle desteklemek zorunda kalmaktadırlar.

4. Sömürgecilik ve Fetih

"Atalarımız mutlu, rahat bir yaşam sürdürüyordu... Bir gün, büyük okyanustan büyük bir geminin yükseldiğini gördüler. Beyaz adamlar sudan çıkageldi ve kimsenin anlamadığı bir dile bir şeyler konuştular. Atalarımız korkmuştu, onların vumbi, *geri dönmüş ruhlar olduğunu söylediler. Onları oklarla okyanusa geri göndermeye çalıştı-*

lar. Ama Vumbiler *gökgürültüsünü andıran bir sesle ateşten tükürükler saçtılar. Çok insan öldü... O günden beri beyazlar bize savaş ve sefaletten başka bir şey getirmedi."*(5)

"Aborijinlerin sayısı hızla azalıyor... Avrupalıların ayak bastığı her yerde ölüm aborijinleri izliyor. Amerika kıtalarına, Polinezya'ya, Ümit Burnu'na ve Avustralya'ya baktığımızda hep aynı sonucu görüyoruz... İnsan çeşitleri birbirlerine farklı türlerden hayvanlar gibi davranıyorlar. – güçlü her zaman zayıfı yok ediyor..." Charles Darwin, 1839'da Beyaz Adam'ın sömürgeci serüveninin Avrupa dışındaki kıtaların sakinleri üzerindeki yıkıcı etkisini bu sözcüklerle ifadelendirmekteydi.

Kaptan Cook Avustralya'ya ayak bastığında (1770), Britanya tahtından yerlilerin rızası olmadan ya da boş olduğundan emin olmadıkça topraklara el koymaması yönünde kesin buyruğu altındaydı. Ne ki Cook, kıtanın doğu kıyısına Kraliyet adına el koyduğunu açıklamakta gecikmedi. 1788'deyse kıtanın tümü boş sayılıp Kraliyet toprağı ilan edilecekti. Oysa Avustralya'da, kendi toprakları, siyasal sistemleri ve yasaları olan 600-700 klan yaşamaktaydı ve kıtadaki varlıkları 60 000 yıl öncesine tarihleniyordu! Aborijinler, İngiltere'den gelen gemiler dolusu yerleşimciyle baş edemeyecek ve nüfusları kısa sürede dramatik ölçüde azalacaktı.

Aborijinlerin öyküsü, Beyaz sömürgecilerin ayak bastığı tüm kıtalar için bildik bir öykü, gerçekte daha önce Kuzey ve Güney Amerika'da yaşananların bir tekrarıdır. Örneğin Christoph Colombe'un sömürgeleştirdiği Hispanola adası (Haiti) ve diğer Karayib adalarında altın madenlerinde köle olarak çalışmaya karşı çıkan 3 milyon kadar Taíno öldürülmüştür.

Benzer biçimde, ABD'nin "ulusal kahramanları"nın çoğunun eli yerli kanına bulanmıştır. Ulysses S. Grant Apache'lerin, Andrew Jackson Creek, Seminole ve Cherokee'lerin, Thomas Jefferson ise Shawnee ve Kickapoo'ların katliamından sorumludur. ABD'nin ilk başkanı George Washington'un dedesi Albay John Washington da, 1675'de Maryland'de Susquehannock önderlerinin idamını emretmiş, bu nedenle cinayet suçundan yargılanmış, ancak mahkûm edilmemişti.

Kırım İspanyol ve Portekizli sömürgeciler eliyle Orta ve Güney Amerika'yı da kasıp kavurmuş, istilacılara ve sömürgeleşmeye direnen on binlerce, yüz binlerce yerli, sömürgeci terörün kurbanı olmaktan kurtulamamıştır.

Sömürgecilerin top ve tüfeklerinin yanı sıra, güçlü bir müttefikleri daha vardır: Avrupa'ya endemik, yerlilerin bağışık olmadığı hastalıklar. Böylelikle sömürgeleştirme sürecine bir çeşit "biyolojik savaş" da eşlik etmektedir. Fetih sürecinde çatışmalardan her nasılsa sağ kurtulabilen yerliler, tabi tutuldukları kitlesel yerleşimlerde bağışık olmadıkları hastalıklardan kırıldılar. Örneğin, Cortes yönetimindeki İspanyol *conquistadore*'ler 1520'de Meksika halklarını (olasılıkla gemilerden biriyle kıtaya gelen) çiçek sayesinde alt edebilmiştir. On binlerce yerlinin ölümüne neden olan hastalığı kıtlık izleyecekti – ürünler tarlada kalmıştı. Fatihler ise, bu hastalığı yerlilerin "günahları" için bir ceza olarak görmekteydi. Çiçek Orta Amerika Maya toplulukları üzerinden Panama, Andlar ve Güney Amerika'ya yayıldı. İmparator Huayna Capac ve en büyük oğlu dahil, İknaların yarısını öldürdüğü söylenmektedir.

Böylelikle, sömürgeciliğe bağlı nedenlerle Avustralya aborijinlerinin nüfusu, temas öncesi en az 1 milyondan, 1930'lara gelindiğinde, 30 000'e düşmüştü. 250 000 dolayındaki Maori'den, 1890'da geriye 42 000 kişi kalmıştı. 1769'da Tahiti'de yaşayan 40 000 Polinezyalıdan, geriye kalanların sayısı 1840'ta 6000 idi. İspanyolların Meksika'yı istilasını izleyen 80 yıl içerisinde, 11 milyon yerli Amerikalı yaşamını yitirecek; Portekiz fetihlerinin ardından, Brezilya yerlilerinin sayısı 2.5 milyondan 225 bine düşecekti. Yalnızca Andlar bölgesinde 8 milyon İnka yaşamını yitirmiştir. Meksika'nın kuzeyindeki yerli nüfusu ise, XIX. yüzyıl sonunda 8 milyondan 800 bine düşmüştü. Afrika'dan Amerika'ya gönderilen köle sayısı en az 11 milyondu – yolda ölen milyonlarcası sayılmazsa...

5. Günümüze Gelince...

"Zapatistalar neo-liberal küreselleşmenin, kapitalizmin küresel tahakküm için verdiği, tüm dünyayı fethetme savaşı olduğunu söylüyorlar. Bu fetih kimi zaman bir ülkeyi istila edip zor yoluyla fetheden ordular eliyle yürütülüyor. Ama kimi zaman da, ekonomi yoluyla; bir başka deyişle, büyük kapitalistler paralarını başka bir ülkeye yatırıyor ya da ona borç veriyorlar – ama söyledeklerini yapması koşuluyla."(6)

Sömürgecilik, XX. yüzyılın büyük bölümünü kapsayan uzun ve sancılı bir süreç içinde, tasfiye edildi. Ancak bu, yerlilerin çektiği acıların sonu olmayacaktı. Tasfiye edilen sömürgelerin yerine kurulan ulus-devletler, siyaseten "bağımsız" sayılsalar da, iktisadî açıdan eski metropollerine ve genelde Batı emperyalizmine sıkı bir bağımlılık ilişkisi içerisine doğdular. Pek çoğunun benimsediği "Batı-tipi" kalkınma modelleri de toprakları içerisinde yaşayan yerli topluluklar açısından daha fazla marjinalleşmekten ve çoğu zaman zor yoluyla yürütülen "ulusal kimlik" içerisinde eritilme (asimilasyon) giri-

şimlerine maruz kalmaktan öte bir şey ifade etmeyecekti. Yeni ulus-devletler, ulusal nüfusu kayıt altına alma, "modernleştirme", ulusal dil ve kültür ölçütleri doğrultusunda yeniden biçimlendirme, doğal kaynaklarını işletmeye açma, yollar, barajlar inşa etme vb. yolundaki girişimleriyle sınırları içerisindeki yerli toplulukları pek çok kez yeniden yerleşime tabi tutarak, topraklarına el koyarak, geleneksel kolektif mülkiyet örüntülerini tahrip ederek, geçim temellerini yok ederek, asimilasyoncu eğitim sistemleri ve kültürel politikalarla kültürlerinden geriye kalanı yok ederek yerlilerin yaşayagelldiği yıkımı daha ileri boyutlara taşıyacaktı. Yerli toplulukların moderniteyle karşılaşmaları, onlar açısından yıkıcı bir buluşma olacaktı.

Bu tahribat, günümüzde de süregitmektedir. Çoğunluğu eski sömürgelerden oluşan Üçüncü Dünya ülkeleri, bugün yeryüzünün en borçlu uluslarıdır. Ve günümüzün neo-liberal küreselleşme koşullarında, IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşlarının "Yapısal Uyum" dayatmaları karşısında en dirençsiz unsurları oluşturmaktadırlar. Borçlarını çevirebilmeleri ve yeniden borçlanabilmeleri, genellikle tüm ulusal-doğal kaynaklarını özelleştirmelerine, dış sermayeye koşulsuz açılmalarına, sosyal harcamalarını alabildiğine kısmalarına, işçi ücretlerini olabilecek en düşük düzeyde tutmalarına bağlanmıştır.

Bu ise, bu ülkelerde yaşayan yerli cemaatler için yeni bir kıskaç anlamına gelir. Çünkü işletmeye açılabilecek son kaynaklar, bu toplulukların itildiği marjinal bölgelerde bulunmaktadır: dağlık bölgelerdeki maden yatakları, yağmur ormanlarının kereste ve akarsu kaynakları, çöllerdeki petrol kaynakları...

Böylelikle kayıplar, tüm dünya yerlilerinin karşılaştığı en önemli sorundur: Toprak yitimi bunların en yakıcısını oluşturmaktadır, çünkü toprak olmaksızın yaşam olanakları daha da daralmaktadır. Bu durum ise, kültürel kimlik ve refah üzerinde yıkıcı etkilerde bulunur. Toprak yitimine, kaynakların, alıştıkları besinlerin, şifalı bitkilerin, geniş ailenin, gezinme özgürlüğünün, adetlerini ve dinsel ritlerini kendi seçtikleri yerlerde uygulama özgürlüğünün yitimi, dil yitimi vb. eşlik etmekte, kentleşmenin getirdiği sorunlar sıkıntılarını katmerlendirmektedir. Böylelikle günümüzde pek çok yerli halkın tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu söylenebilecektir.

Günümüzde yerli halklar dünyanın en dezavantajlı, en fazla ayırımcılıkla karşı karşıya olan halkları arasında ön sıralarda yer alırlar. Genellikle en yoksullar, en kötü konut, eğitim ve iş olanak ve koşullarına sahip olanlar, onlardır. Depresyon, diğer akıl hastalıkları, intihar ve madde bağımlılığı yerli nüfus içerisinde, nüfusun diğer kesimlerine göre daha yüksektir. Kimi zaman sağlık ve eğitim hizmetleriyle sosyal hizmetlerden hiç yararlanamamaktadırlar, eğitim görme olanağını bulduklarındaysa, devlet okullarında, genellikle kendilerini asimile etmeye yönelik bir müfredatla karşı karşıya kalırlar.

"Yerlilik" konumunun genel kırılganlığın yanında, bazı kültürlerde yerli kadınların koşulları çok daha ağırdır. Önce sömürgecilik, ardından da ulus-devletleşme süreçleri, geleneksel kültürlerini ataerkil koşulları vurgulayacak şekilde dönüştürmüş ve onları geleneksel hak ve özgürlüklerden tümüyle yoksun bırakmıştır. Bazı bölgelerde (örneğin Latin Amerika ülkelerinde) "ırklarının ıslahı" (!) projeleri onları beyazların sistemli tecavüzlerine maruz kılarken(7), katılaşan cemaat gelenekleri, yerli erkeklerin (özellikle de iktidar pozisyonlarında olanların) kadınlar üzerindeki baskılarını yoğunlaştırmıştır. Öte taraftan, sık sık çatışmaların taraf ya da kurbanı olan yerli toplulukları içinde savaşlardan en fazla mağdur olanlar kadınlar ve çocuklardır. Bunun yanı sıra, erkeklerin ücretli işler peşinde büyük kentlere, hatta bazı durumlarda yabancı ülkelere akın edişi, geçim yükünü genellikle yerli kadınların sırtına yüklemektedir.

5. 1. Toprağın sömürüsü

XX. yüzyıla dek hayatta kalabilen yerlilerin çoğu, bunu marjinal, işe yaramaz sayılan bölgelere itilmiş olmaları sayesinde yapabildiler. Ancak şimdilerde Çokuluslu şirketler yeni kaynak arayışında yerküreyi dolaşmaktadırlar. Öte yandan, devletler de bir zamanlar marjinal ve yararsız gördüğü kaynakları işletmeye açma isteğindedir. Nüfus artışı, maden ve petrol bulunması, modern iletişimin gelişmesi, günümüzde, en uzaktaki yerli grupların dahi tecrit durumuna son vermiştir. Yerli toprakları tarım, yollar, barajlar, sulama projeleri, madenler, petrol arama faaliyetleri, kerestecilik vb.nin tehdidi altındadır. Dahası, "çevre koruma" adı altında alınan önlemler de yerli halklar açısından yıkıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Pek çok çoban topluluk, yaban yaşamı parkı ilan edilen bölgelerden çıkartılmaktadır.

Kalkınma projeleri genellikle yerli halkların taleplerini ve gereksinimlerini dikkate almadan hazırlanmaktadır. Kaynaklar tazminat ödenmeksizin ellerinden alınırken, direnmeye kalkıştıklarında genellikle baskı ve şiddetle karşılaşmakta, modernizme karşı durmakla suçlanmaktadırlar.

Bunun bir örneği, Brezilya yağmur ormanlarında, Venezüella sınırında yaşayan Yanomamiler'dir. 1980'ler öncesinde dış dünyayla pek az temasları olan Yanomamiler bu yıllardan itibaren altına hücum furyasıyla karşı karşıya kaldılar. Bağışık olma-

dıkları öldürücü salgınlar, madencilerin ve diğer yerleşimcilerin şiddeti topluluğun nüfusunu büyük bir hızla düşürdü. 1990'lı yıllarda, yedi yıl içinde Yanomami nüfusunun beşte biri hastalık ve şiddet sonucunda ölmüştü. Geri kalanlar ise açlık ve kıtlık tehdidiyle yüz yüzeydi, çünkü avlandıkları hayvanların büyük bölümü, bölgeyi terk etmiş, nehir kıyılarını kirlenmiş, altını topraktan ayrıştırmada kullanılan cıva nehirleri ve dolayısıyla da yiyecekleri zehirlemişti. Madencilerin hücumu Yanomamö arasında dilencilik, fuhuş ve alkolizmi yaygınlaştıracaktı.

Yanomamiler, Batılı hükümet-dışı örgütlerin de desteğiyle, topraklarının rezervasyon ilan edilmesi için bir kampanya başlattılar. Brezilya hükümeti 1992'de onlara özel bir alan ayırmayı kabul etti. Yanomamilerin o günden beri bu topraklarda kendi sağlık, eğitim, arıcılık projelerini uygulamalarına karşın, istila sona ermiş değildir. 1993'te Haximu'da madenciler 16 Yanomami'yi katletti. Son tehdit ise, topraklarına daha fazla karakol kurmak isteyen Brezilya ordusundan kaynaklanmaktadır. Askerlerin varlığı hastalıklara ve cinsel sömürüye yol açarken, madenciler de sık sık rezervasyon sınırlarını ihlâl etmekte ve Yanomami topraklarına sızmaktadırlar.

Toprak kayıpları

- Zengin hayvan çiftçileri Brezilya'da Awálara ve Paraguay'daki Enxetlere ait toprakları müsadere ederken, Ekvator'da ticarî yağ palmiyesi plantasyonları Awá ve Chachi orman alanlarını tehdit ediyor.

Dünya Bankası'nın desteklediği bir yol Brezilya'da Nambiquara halkını hemen tümüyle yok etti.

- Kalahari'de Gana ye Gwi (San) halkı Botswana hükümetinin onları topraklarından sürme girişiminde, evlerinin yıkılmasına, ailelerinin kamyonlarla yerleşim kamplarına taşınmasına ve sularının kesilmesine tanık oldular.

Kamerun'da Bagyéli 'Pygmy' halkları, Dünya Bankası'nın desteklediği topraklarından geçen boru hattının sonucunda, doğal kaynaklara erişimlerini yitirdiler.

Bakır ve altın madenciliği Batı Papua'da (Irian Jaya) yerli toprakları tahrip etti.

- Kerestecilik Malezya'da Dayakların kullandığı ormanları yok etti.

- Hindistan'da Adivasi cemaatleri bir "eko-kalkınma projesi" için Nagarhole Ulusal Parkı'ndaki topraklarından uzaklaştırıldılar.

- Petrol ve doğalgaz şirketleri ve keresteciler Sibirya'nın Khanty ve Udege halklarını topraklarından sürmeye çalışmaktalar.

- Keresteciler ve yerleşimciler Arjantin'in Wichi halkının topraklarını istila edip çölleştirdiler.

- Şili'de Mapuche cemaatlerine ait olan topraklar parçalanarak orman işletmesi plantasyonlarınca paylaşıldı.

- Labrador ve Doğu Quebec Innuları topraklarını madencilere kaptırdılar.

Survival International raporlarından, Ek bilgileri Tom Griffiths sağlamıştır. (Hughes 2003: 65)

5. 2. Çatışmalar

Yerli halklar hem ulusal hükümetin program ve uygulamalarına karşı direndikleri, hem de genellikle çatışma içindeki devletlerin arasındaki tampon bölgelerde yaşadıkları için sık sık şiddetli çatışmaların kurbanları olmaktadırlar. Bazı durumlarda da, topraklarındaki doğal kaynaklara göz diken ÇUŞ'ların kışkırttığı şiddetin hedefi olmaktadırlar.

5. 3. Mülteci krizleri

Doğal afetler ya da etnik temizlik ve jenosid gibi insan yapımı felaketler sonucu çok sayıda insan mülteci konumuna düşmektedir. Yerli toplulukları bu alanda da önde gelen risk grupları arasında yer alırlar. Yerli ve kabile mültecileri arasında, Fas topraklarını işgal ettiği için Cezayir'de mülteci kamplarında yaşayan 160 bin ya da fazla Batı Saharalı Sahawi, dünyanın her yanına dağılmış Kürtler, Afganlar, Romanlar, Bangladeş'e sığınan Burmalı (Myanmar) Müslüman Rohingyalar, Tayland'a sığınan Karen, Mon ve diğer gruplar, Hindistan ve Burma'ya sığınan Chakma halkı vb. sayılabilir.

5. 4. Turizm

Turizm, hatta bizzat yerli halklar tarafından yürütülmedikçe "eko-turizm" de yerlilerin yaşam alanlarına ve tarzlarına büyük zararlar verebilmektedir. "Eko-turizm"e açılan alanlardan yerli halklar boşaltılabilmekte, (örneğin Ngorongoro bölgesinden boşaltılan Tanzanya Maasai'leri, Brezilya'da boşaltılan balıkçı köyleri), yerli topluluklar topraklarına akan turist kafilelerinin neden olduğu kirlilikle baş etmekte güçlük çekmekte, kültürel istila karşısında direnmekte zorlanmakta, el sanatlarının, giderek görüntülerinin metalaşmasına tanık olmaktadır. Turizm gelirlerinden yerli cemaatler genellikle yararlanamamakta, cemaatler pay alabildiklerinde ise, bu servet, cemaat içerisindeki eşitsizliklerin artmasına yol açabilmektedir.

5. 5. Kölelik

Modern kölelik insan kaçakçılığı, zorunlu çalıştırma, cinsel kölelik, organ kaçakçılığı vb. biçimler alabilmektedir. Yeni sömürgeciliğin bütün biçimlerinde olduğu gibi, bu olgunun kökeninde de yoksulluk, eşitsizlik ve ayırımcılık yatmaktadır. Yerli halklar en yoksul ve güçsüzler arasında olduğundan, genellikle köleliğe maruz kalanlar arasında ön sıralarda yer almaktadırlar. Burma'da Karen, Kachin, Shan, Chin, Palaung ve Naga'ların zorla taşındıkları yerleştirme kamplarında zorunlu çalışmaya tabi tutulmaları; Sudan Dinkalarının, özellikle de kadın ve çocukların Bagarra çoban gruplarınca kaçırılıp zorla çalıştırılması, Latin Amerika'da organ kaçakçılığının kurbanı binlerce çocuk, köleliğin günü-

müzde de yerli halkların yakasını bırakmadığına ilişkin sayısız örnekten birkaçıdır yalnızca...

5. 6. Dili Yitirmek

Dilbilimciler, dünya dillerinin yüzde 90'ının, 2050'ye dek yeryüzünden silinebileceği konusunda uyarılarda bulunuyorlar. Manchester Üniversitesi'nin 2002 yılında düzenlediği "Tehlikedeki diller" gününde bu uyarı en yetkili ağızlardan birçok kez tekrarlandı. Bu duruma çarpıcı bir örnek, Sibirya'daki artık yalnızca 60 kadar rengeyiği çobanı ve avcı tarafından konuşulan ve hiçbir zaman yazıya dökülmeyen, buna karşılık, zengin bir epik şiirler, öyküler, atasözleri ve şarkılar geleneğine sahip Tofa dilidir.

Ama yalnızca Tofa dili değil, Batı Afrika'da eşsiz bir gramer yapısına sahip Ahlon dili, Kamerun'da yalnızca 30 kişinin konuştuğu ve "tarihsel bilgi deposu" addedilen Cambap dili, Amman'da Klasik ve modern Semit dilleri arasında bir köprü oluşturan ve yalnızca 600 kişinin konuştuğu Harsusi dili, Avustralya'da en son altı Aborijin tarafından konuşulduğu kaydedilen, karmaşık bir gramere sahip Kayardid dili, Bolivya'da yirmi kişi tarafından konuşulan ve yerli halkın kökenine ilişkin çok değerli bilgiler içeren Leco dili, Paupa Yeni Gine'de 4000 konuşmacısı olan ve benzersiz zenginlikte renk betimlemeleri içeren Yeni dünya dili... yitip gitmek için 2050'yi beklemeyeceğe benzemektedir (Özbudun 2003: 50).

Diller, pek çok toplumda başarının ancak egemen, ulusal dilde yazılıp okunmasıyla mümkün olabildiği için tehdit altındadır. Anadil yalnızca ebeveynlerden çocuklara aktarılabilir ve pek çok aile, çocuklarını egemen dilde yetiştirmeyi yeğlemektedir.

5. 7. Hastalık ve sağlık

Yerli halklar özellikle yoksulluk, yetersiz beslenme ve HIV/AIDS'e bağlı hastalıklara açıktır. Genellikle ulaşabilecekleri sağlık hizmetleri son derece sınırlı olduğundan, hatta genellikle mevcut olmadığından önlenebilir hastalıklardan ölüm oranı yüksek olmaktadır. Bir başka etken, insanların, özellikle farklı bir dil konuşan beyazların yönetimindeki sağlık kurumlarına duyulan güvensizliktir. Öte yandan dış temaslar, özellikle de geçim örüntülerinin dağılması ve ulusal ve/veya uluslararası pazarla bütünleşmenin bir getirisi olarak, beslenme örüntülerinde başgösteren kötüleşme, yerli sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir başka etkendir: şekerli, işlenmiş, aşırı tuzlu, pestisid yüklü besinler yerli toplulukları Batı tipi diyete bağlı hastalıklara daha açı hâle getirmektedir.

Toplumsal çöküntü, umutsuzluk, işsizlik sonucu olarak, bazı yerli cemaatlerde alkolizm oranı yüksektir; madde bağımlılığı ve özellikle de tinercilik yaygınlaşmaktadır.

HIV/AIDS ise Güney'in yoksul halklarını etkileyen yeni, ölümcül salgındır. Özellikle kadın ve kız çocukların suistimali, çatışmalar ve mülteci krizleri, kentleşme ve işçi göçü, kitlesel turizm gibi HIV'in yaygınlaşmasına yol açan en önemli etkenlerdir.

6. Direniş ve Hak Mücadeleleri

25 Temmuz 1876'da günümüz Montana'sının Little Bighorn Nehri'nde Lakota ve Cheyenne savaşçıları General George Custer ve ABD Yedinci Süvari Alayı'ndan 255 askeri yok ettiler. Bu Kuzey Amerika yerlilerinin beyazlara karşı kazandığı en büyük zaferdi. Ne ki, yerlilerin yok edilmesi kararına yol açacaktı.

Sömürgecilik tarihi, bir yönüyle de yerlilerin sömürgeciliğe karşı direnişlerin tarihidir. Sömürgeci Beyaz Adam ayak bastığı hemen her yerde, Afrika'da, Kuzey ve Güney Amerika'da, Avustralya'da yerlilerin direnişiyle karşılaşmıştır. Ancak silahların eşit olmadığı bir direniştir bu. Ve çoğunlukla soykırım boyutlarına varan vahşi katliamlarla bastırılmıştır.

Öte yandan, yerlilerin davalarına, çoğunluğu filantropik ve/veya liberal kaygılardan hareket eden "beyaz yandaşlar" da eksik olmamıştır. Bunlar arasında en bilineni, hiç kuşku yok ki XVI. yüzyılda Meksika güneyinde Maya yerlileri arasında misyoner faaliyetleri yürüten İspanyol Dominiken rahip Bartolomeus de las Casas'dır. Rahip las Casas, İspanyol fatihlerin yerlilere karşı insanlık-dışı davranışlarını sergileyen bir raporu Prens Philip'e sunmuş, 1552'de İspanyolca olarak yayınlanan rapor (*Brevisima relacion de las Destruycion de las Indias occidentales*) 1583'de İngilizce'ye çevrilmiş ve tüm Batı Avrupa'da İspanyollar'ın Yeni Dünya'da uyguladığı vahşete karşı şiddetli bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır. Günümüzde Chiapas'ın bir kenti (San Cristobal de las Casas) ve bu kentte bulunan yerli hakları savunucusu bir İnsan Hakları Merkezi, rahibin adını yaşatmaktadır.

Ne ki, diğer Avrupalı sömürgeciler de izleyen yüzyıllardaki sömürgeci serüvenlerde İspanyolları aratmamıştır. Bu uygulamalara karşı tepkiler, ilk kez, 1837'de Londra'da kölelik karşıtları tarafından kurulan Aborijinleri Koruma Derneği (APS)'nde ifadesini bulacaktı. Bu derneğin Afrika şubesi, Altın Sahili'nde (şimdiki Gana) Aborijin Haklarını Koruma Derneği (ARPS) adıyla 1897'de kuruldu. Kısa sürede benzer dernekler bunu izleyedi.

APS büyük ölçüde sömürgeler üzerinde yoğunlaşırken, Britanya ve Yabancı Kölelik Karşıtı Dernek (kur.: 1839) imparatorluk dışındaki topraklarla ilgilenmekteydi. 1909'da iki örgüt birleşerek Kölelik

Karşıtı Aborijinleri Koruma Derneği adını aldılar; bu örgüt, günümüzde de Anti-Slavery International (Uluslararası Kölelik Karşıtları) olarak devam etmektedir. Bu tip örgütlenmeler, bir yandan kamuoyunda yerliler ve sorunları konusunda bir duyarlık yaratma, bir yandan da yerlilerin haklarını yasal yollardan arama konusu üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.

Öte yandan, yerli direnişi, yalnız silahlı ayaklanmalar biçimini almamaktadır. ABD'de daha XVIII. yüzyılda yerli önderleri toprak hakları için yasal kanalları zorlamaktadır. Örneğin Connecticut kolonisinin topraklarına yasadışı el koyduğu Moheganların toprak davası 1765'de Londra'da mahkemeye intikal etmişti.

1833'de Pequot yerlisi vaiz ve yazar William Apess adaletsiz Massachusetts yasasına karşı Mashpee Ayaklanmasına önderlik etti. Mashpeeler taleplerinin büyük bölümünü kazandılar, Apess ulusal kahraman oldu. Long Island'dan Montauk'lar ise, 1909'da 8 yıl sürecek toprak davasını başlattılar. Ancak sonuç başarısızdı. Yerleşimciler, Montauklar Afro-Amerikalılarla evlendiği ve modern yaşamı benimsedikleri için artık "yerli" sayılamayacaklarını öne sürmüş, yargıç da onlara hak vermişti.

Afrika'da Maasailer ise, 1913'de Britanyalı avukatların yardımıyla Britanya hükümetinin toprak müsaderelerine karşı dava açtılar. Dava sudan gerekçelerle kaybedildi, ancak günümüzde Maasai avukatlar aracılığıyla hâlen sürmektedir. Örneğin Britanya Savunma Bakanlığı, Temmuz 2002'de, askeri tatbikatlardan kalma mayınlardan yaralanan ya da hayvanlarını yitiren 228 çobana 4.5 milyon pound tazminat ödemeyi kabul etmiştir.

Yerli hareketlerinin yeni bir ivme kazanması, 1960-70'li yıllara rastlar. kazandı. Sömürgelerin bağımsızlık mücadeleleri, sömürgeciliğin tasfiyesi ABD ve Avustralya'da Siyah Gücün yükselişi, insan hakları hareketlerinin itim kazanması "yeni" yerli hareketleri için bir model oluşturmuşa benzemektedir. Yerel hareketler, kısa sürede uluslararası bağlar oluşturmaya ve bunları güçlendirmeye yönelecekti. Böylelikle örneğin 1974'te Uluslararası Yerli Anlaşma Konseyi (ABD) ve 1977'de Yerli Halklar Dünya Konseyi (Kanada) düzenlendi. Bu iki girişim, 1977'de yerli sorunları üzerine Cenevre'de düzenlenen ilk Hükümet-dışı Örgütler uluslararası konferansa öncülük edecekti. Cenevre konferansı, küresel yerli hareketin başlangıcı kabul edilmektedir.

Bu gibi girişimlerin uluslararası bir nitelik kazandırdığı yerli talepleri arasında kendi kaderini tayin ile topraklarına sahip olma, denetleme ve yönetme hakkı ağırlık taşımaktadır. Bunun bir örneği olarak, Eylül 1984'de onaylanan Dünya Yerli Halkları İlkeler Bildirgesi'ne bir göz atalım:

Dünya Yerli Halklar Konseyi İlkeler Bildirgesi

1. Yerli halkın tüm insan haklarına saygı gösterilecektir. Yerli halka yönelik hiçbir ayırımcılığa izin verilmeyecektir.

2. Bütün yerli halkların kendi kaderlerini tayin hakkı vardır. Bu hakka dayanarak siyasal, iktisadî, toplumsal, dinsel ve kültürel gelişmelerini, bu bildirgede belirtilen ilkeler doğrultusunda özgürce belirleyebilirler.

3. Sınırları dahilinde yerli halklar yaşayan her ulus-devlet, bu halklara ait nüfus, bölge ve kurumları tanıyacaktır.

4. Yerli halkların kültürü, insanlığın kültürel mirasına dahildir.

5. Ulus-devletler yerli halkların adet ve tarzlarına saygı göstermeli ve hakların meşru kaynağı olarak bunları tanımalıdır.

6. Yerli halkların hangi kişi(ler) ya da grup(lar)un kendi nüfusuna dahil olduğuna karar verme hakları vardır.

7. Bütün yerli halklar kendi kurumlarının biçim, yapı ve hukuksal işleyişini tayin hakkına sahiptir.

8. Yerli halkların kurumları, ulus-devletlerinkiler gibi uluslararası düzlemde kabul edilmiş bireysel ve kolektif insan haklarına uygun olmalıdır.

9. Yerli halklar ve mensupları bünyesinde yer aldıkları ulus-devletin siyasal yaşamına katılma hakkına sahiptir.

10. Yerli halklar geleneksel toprak ve kaynakları üzerinde devredilmez haklara sahiptir. Yerli halkların özgür ve bilinçli onayı olmaksızın müsadere edilmiş ya da alınmış tüm toprak ve kaynakları, onlara iade edilecektir.

11. Yerli halkların toprak hakları şu unsurları içerir: tümü uluslararası yasaların belirlediği sınırlar dahilinde olmak üzere toprak, toprak altı, kıyı ekonomik bölgeleri.

12. Tüm yerli halklar doğal servet ve kaynaklarını, 10. ve 11. maddede belirtilen ilkeler doğrultusunda, gereksinimlerini karşılamak üzere özgürce kullanma hakkına sahiptir.

13. Etkilenecek yerli halkların özgür ve bilinçli onayı olmaksızın, doğrudan ya da dolaylı olarak toprağın, havanın, suyun, buzulların, hayvan yaşamının, çevrenin ya da doğal kaynakların tahribine yol açacak eylem ya da süreçler yürürlüğe konulamaz.

14. Yerli halklar, arkeolojik bölgeler, mamuller, desenler ve diğer sanatsal ifadeler dahil olmak üzere, kendi maddî kültürleri üzerine özgün haklarını yeniden üstleneceklerdir.

15. Tüm yerli halklar kendi dillerinde eğitim görme ve kendi eğitim kurumlarını oluşturma hakkına sahiptir. Ulus-devletler yerli halklarla her türlü ilişkilerinde, onların dillerine eşitlik ve ayırımcılık-yapmama temelinde saygı göstereceklerdir.

16. Yerli halklarla ulus-devlet temsilcileri arasında varılmış her türlü anlaşma, uluslar ve uluslararası hukuk nezdinde geçerli sayılacaktır.

17. Yerli halklar, gelenekleri uyarınca, uluslararası sınırları özgürce kat etmek, geleneksel faaliyetleri ve aile bağlarını sürdürmek hakkına sahiptir.

18. Yerli halklar ve tayin ettikleri otoriteleri, kendi toprakları üzerinde yürütülecek teknolojik ve bilimsel araştırmalar konusunda bilgilendirme, bunlara izin verme ve bu tür faaliyetlerin sonuçları konusunda bilgilendirilme hakkına sahiptir.

19. Yukarıda belirtilen ilkeler, yerli halkların sahip olduğu asgarî hakları oluşturur ve bunlar tüm ulus-devletlerce tamamlanmalıdır.

6. 1. BM inisiyatifleri

Bu gelişmelerin Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde yankı bulması gecikmeyecektir. BM bünyesindeki Yerli Topluluklar Çalışma Grubu 1982'de kuruldu. YTÇG, Yerli Halkların Hakları Bildirge Taslağı'nın hazırlanmasıyla görevlendirilmişti. Taslak, çoktan hazırlanmış olmasına karşın, ulus-devletlerarası "diplomasi oyunları"nın koridorlarında hâlen onaylanacağı günü beklemektedir. Bu arada, sınırları dahilinde yerli halkları barındıran ulus-devletler arasında, "yerli halk"tan mı yoksa "yerli halklar"dan mı söz edilmesi gerektiği, "kendi kaderini tayin" ilkesinin mi yoksa "özyönetim"in mi geçerli olması gerektiği, "yerli toprakları"nın mı yoksa yalnızca "toprak hakları"nın mı tanınması gerektiği vb. konularda bitmez-tükenmez tartışmalar süregitmektedir.

BM, yerli sorunları konusunda duyarlılığı yaygınlaştırabilmek üzere 1995 yılını BM Dünya Yerli Halkları Uluslararası Yılı ardından da, 1995-2004 arasını Dünya Yerli Halkları Uluslararası Onyılı ilan etti. Ancak ne "yıl" ne de "Onyıl" boyunca uluslararası düzlemde yerli halklar konusunda önemli bir ilerleme kaydedildiğini söylemek, güç gözükmektedir. Belki de bu girişimin en kayda değer olgusu, Aralık 2000'de örgüt bünyesinde Yerli Konuları Sürekli Forumu'nun oluşturulmasıdır. İlk oturumunu Mayıs 2002'de gerçekleştiren 16 üyeli forumun önemi, İlk kez devlet temsilcileriyle devlet-olmayan grupların temsilcilerinin eşit statüyle katılmalarından kaynaklanmaktadır.

Ne ki, deneyimleri sonucu sorunlarını uluslararası mercilere havale etmenin fazla çözümleyici olamayacağını öğrenen yerli hareketleri, günümüzde protestolarını artan ölçüde küreselleşme karşıtı kampanya içerisine yerleştirmektedir. Küreselleşme karşıtı gösterilerde, neo-liberalizm karşıtı toplantılarda, özelleştirmeye karşı eylemlerde yerli halkların etkin katılımı, yaygınlık kazanıyor. Gündemini, değerlerini, ordularını ve ürünlerini başka toplumlara dayatan bir modern emperyalizme karşı yerli halklar diğer mağdurların saflarında yer almanın hem kendi tecritlerini kırma, hem de kendi tarz, talep ve deneyimlerini diğer muhalif hareketlerle paylaşarak onları zenginleştirme konusunda sonuç verici olduğunun giderek daha fazla görmekteler. Brezilya'da topraksızlar hareketi (MST), Bolivya'da suyun özelleştirilmesine karşı yükselen direniş, Pasifik'i nükleerden arındırma hareketleri vb. saflarına artan ölçüde yerli cemaati çekmekte.

6. 2. Kemiklerin iadesi

Yerli mücadelelerinin son dönemlerde aldığı ilginç biçimlerden biri, metropol müzelerinde teşhir edilen kemik koleksiyonlarının iadesi savaşımıdır. Müzeler yerli insan kalıntıları koleksiyonlarını, saygın bir biçimde gömülebilmeleri için torunlarına iade etme konusunda artan baskıyla karşı karşıyadır. Çoğu Kraliçe Viktorya ve Kral Edward dönemlerinde edinilen Britanya koleksiyonlarının elde ediliş tarzlarının kuşkulu olduğunu artık yetkililer dahi itiraf etmektedirler. Örneğin Londra'daki Doğal Tarih Müzesi'nde 1900 yılında Victoria Nehri (Avustralya) kıyısında bir cezalandırma hârekatı sırasında vurulmuş insanlara ait 20 000 kemik bulunmaktadır. Bunların, toplayıcı tarafından "yerinde hazırlanmış", yani kemiklerin kaynatılarak etlerden ayrılmış olması, bu "teşhir"i olayını daha da isyan ettirici kılmaktadır.

Bazı Avrupa kurumları bu konuda yasa değişikliğini beklemeksizin kemikleri iade etmeye başladılar: İngiltere Kraliyet Cerrahları Okulu Mayıs 2002'de Tasmanya koleksiyonunu, Fransız hükümeti ise Saartjie Baartman (Hotanto Venüsü(8))'ın iskeletini iade etti.

Eylemciler müzelerdeki dokümantasyona erişim talebinde de bulunmaktadır. ABD'de Kültürel ve insan kalıntılarının sahiplerine iadesini öngören Yerli Amerikalılar Mezar Koruma ve İade Yasası (NAGPRA) 1990'da kabul edilmiştir.

6. 3. Toprak ve ilişkili mücadeleler: Kolombiya Örneği

Kolombiya'da 81 farklı etnik gruba ait yarım milyon kadar yerli bulunmaktadır. Ülkedeki 334 rezervasyonda yerli nüfusun % 83.5'u barınır. Ama rezervlerin sınırları açık biçimde tanımlanmış olmadığından, yerlilerin toprak tahsisleri yerli-olmayanların mülkleri, yerleşimcilerin toprakları ile karışmaktadır ve rezervasyon bölgeleri aşırı nüfus yığılmasıyla karşı karşıyadır. Bu basınca, bazı bölgelerde güvenlik güçlerinin desteklediği uyuşturucu kaçakçılarının geniş toprakları ele geçirme girişimleri de eklenir. Yerliler barışçıl biçimde topraklarını savunmaya kalkıştıklarında baskılarla karşılaşmaktadır. Toprakların zorla boşaltılması, önderlerin tutuklanması sıkça görülen vakalardır.

Uluslararası Af Örgütü, boşaltmalar sırasında kasıtlı öldürmeler olduğunu bildirmektedir. Dahası ordu yerlileri gerillalarla işbirliği yapmakla suçlamaktadır. Aralık 1991'de, ülkenin güneyinde El Nilo çiftliğini işgal eden 20 Paez yerlisi polis ve paramiliterlerce öldürüldü. Olaydan önceki aylarda yerliler uyuşturucu işine bulaştığı iddia edilen çiftlik sahibinin kendilerini tehdit ettiğine ilişkin şikayetlerde bulunmuşlardı. Soruşturmalarda yerel emniyet amiri ve narkotik polisin de katliamın gerisinde olduğuna ilişkin bulgular ortaya çıkmasına karşın dava düşürüldü. Paezler, Aralık 1993'te açlık grevine gittiler ve greve ancak, kendilerine adaletin sağlanacağı sözü verilmesi üzerine son verdiler. Ancak

suçlanan iki polis amiri, yıllar boyu görevlerine devam etti. Nihayet, aralarında çiftlik sahibinin de bulunduğu yedi sivil 30 yıl hapse mahkûm edildi; ancak 1997'de yetkililer bu konuda daha fazla kovuşturma yapmayacaklarını açıkladılar. Paez'leri temsil eden birkaç avukat dava sürecinde öldürüldü, bazıları ölüm tehditleri aldılar. Paezler, yerli özerkliğini Anayasal düzlemde kabul etmiş ilk Latin Amerika ülkesi olan Kolombiya'da hâlâ adalet beklemekteler.

6. 4. Bolivya'ya Yerli Başkan mı?

Yerli önder Evo Morales 2002 seçimlerinde Bolivya Devlet Başkanlığı'nı kıl payı kaçırmıştı. Bir Aymara yerlisi, bir köylü çiftçinin oğlu ve Bolivya'nın koka yetiştiricilerinin sosyalist önderi olan Morales, Temmuz 2002'deki seçimlerde milyarder iş adamı Gonzalo Sanchez de Lozado ile karşı karşıya geldi. Her ikisi de mutlak çoğunluğu sağlayamadığı için iş Kongre'ye düşecek ve Kongre de Lozado'yu 43'e karşı 84 oyla başkan ilan edecekti. Morales Yankee'lerin ülkeden kovulmasını, Bolivya'nın borçlarının silinmesini, sanayinin millileştirilmesini ve maden, demiryolu ve elektrik şirketlerinin köylü komünlerinin kontrolüne verilmesini talep etmişti. ABD'nin koka ekimine son verilmesi planlarına da karşı çıkmaktaydı: ABD Morales seçilirse ülkeden çekilme tehdidinde bulundu. ABD destekli koka tasfiyesi programı 53 000 hektarlık ürünü yok etmiş ve yoksulluğun derinleşmesine yol açtığı gerekçesiyle köylülerin nefretini kazanmıştı. Morales bunu Bolivya'nın egemenlik haklarının ihlâli olarak tanımlamaktaydı.

Bolivya'yı sarsan günümüz protestolarında yerliler, özellikle de Aymaralar önemli bir yer tutmaktadır.

6. 5. Kanakların Özyönetim Mücadelesi

Yerli Melanezya halkı kendilerini "Kanak" olarak tanımlamaktadır. Pasifik'te yer alan Kanaky (Yeni Kaledonya) adalarında 1853'ten beri, bu tarihte adaları ilhak eden Fransız sömürgeci boyunduruğuna karşı mücadele yürütmektedirler. Topraklarını yitiren, sayılarında dramatik düşüşler kaydeden Kanaklar, günümüzde ülke nüfusunun yüzde 44'ünü oluşturmakla birlikte, güçsüz bir "azınlık" konumundadırlar. Oy hakkını ancak 1957'de kazanan Kanaklar, toprak ve siyasal iktidarını artan bir şiddetle sürdürüyorlar.

Hâlen Fransa'nın denetiminde olan Kanaky/Yeni Kaldeonya'da, Fransız hükümetinin boş vaatlerinden bezen bağımsızlıkçı partiler, 1980'li yıllarda FLNKS (Kanak ve Sosyalist Ulusal Kurtuluş Cephesi) adı altında birleştiler. FLNKS'in 1984 seçimlerini boykot etmesi, şiddet olaylarının patlak vermesine yol açtı ve Cephe liderlerinden biri paramiliterler tarafından vuruldu. Fransa adalara birliklerini sevk ederek altı ay süreyle olağanüstü hâl ilan etti. 1986'da BMÖ'nün Kanaky'yi sömürge tasfiyesi listesine yerleştirmesi ise Fransa'nın örgütü içişlerine karışmakla suçlayıp, bu konuda başı çektiği gerekçesiyle Avustralya genel konsolosunu sınırdışı etmesine yol açacaktı. 1998'de imzalanan Numéa Anlaşmaları, Kanaky'nin bağımsızlığını, en erken 2013'e dek ertelemiştir.

6. 6. Aborijin "Elçiliği"

27 Ocak 1972 tarihinde dört Aborijin eylemci, Canberra'daki Parlamento Binası'nın bahçesine bir plaj şemsiyesi yerleştirerek burayı "Aborijin Elçiliği" ilan ettiler. Başbakan McMahon'un, bir gün önce yaptığı, Avustralya'daki Aborijin halkının durumunu iyileştirmeye yönelik eylemin sulandırılacağı yolundaki açıklamanın, onları "kendi topraklarında yabancı" kıldığını öne sürmekteydiler. Böylelikle, yabancılar olarak kendi elçiliklerini açıyorlardı. Polisin "kampı" kaldırma yönündeki girişimi, yasal bir boşluğa çarparak geri döndü: Parlamento binası bahçesinde sayısı yirmiyi geçmemek koşuluyla çadır kurmaya karşı bir yasal yaptırım yoktu...

Girişim kısa sürede tüm Avustralya'da yankılandı. Birkaç gün içerisinde "Elçilik" çadırına mektuplar yağmaya, turistler doluşmaya, para, yiyecek, battaniye yardımları akmaya başladı. "Elçilik" medyanın da ilgi odağı hâline gelmişti. Böylelikle, Aborijin Elçiliği, Avusturya Aborijinlerinin taleplerinin biçimlendiği, eylemlerin merkezine yerleşen bir odak hâline geldi. Bu talepler arasında, Kuzey Bölgesi'nin Aborijinlerin denetimine verilmesi, el konulmuş topraklar için tazminat ve gelirlerinden belirli bir yüzde vb. istekler yer alıyordu.

Hükümetin yasayı değiştirip çadırları polis zoruyla kaldırtması ise, Avustralya'nın yakın tarihindeki en büyük Aborijin protestosunu tetikleyecekti. Olaylar zinciri büyüyerek, 22 yıllık muhafazakar hükümetin iktidardan indirilmesine dek uzandı.

"Elçilik" artık yok; ancak 1970'lerin başlarından bu yana süregiden Aborijinlerin toprak ve onur mücadelesi, Eylül 2002'de Mirrar halkının Avustralya'nın kuzeyindeki Jabiluka uranyum madenini ele geçirmeye çalışan madencilik devi Rio Tinto'ya karşı verdiği mücadelenin zaferle sonuçlanması dahil pek çok ileri adım kaydetti.

6. 7. Entelektüel Mülkiyet ve Biyo-korsanlık

Entelektüel mülkiyet ve geleneksel bilgi hırsızlığı ve biyolojik/genetik yağmacılık (biyo-korsanlık) yeni sömürgecilik biçimi olarak nitelenmektedir. Biyoteknoloji şirketleri bitkileri patentlerken, kuşaklar boyu süren deneyimler ve çabaların ürününü de te-

mellük ediyor. Bu meyanda, çiftçilerin bedelini ödemeden patentlendirilmiş ürünleri ekmeleri yasaklanmakta; tohumların yeniden ekimini engelleyen terminatör teknolojiler çiftçileri tohum üreticilerin insafına bırakmaktadır. Bu durum, yerel besin güvencesi ve biyoçeşitliliğin temellerini ortadan kaldırırken, küçük çiftçilerin geçim olanaklarının tasfiyesini de beraberinde getiriyor. Biyo-teknoloji giderek canlılara, mikro-organizmalara, hayvanlara, hatta insan genlerine, hatta yerli cemaatlerin genlerine de el atmakta.

DTÖ Entelektüel Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlişkili Yönleri Anlaşması'nı (TRIPS) kabul ederek gelişmekte olan ülkelerden 2005 yılına kadar patent ihsası konusunu yasalaştırılması çağrısında bulundu. Ancak TRIPS Güney'in genetik kaynaklarını korumayı ihmal ederken GDÜ'lerin patent altına alınmasını güvence altına almaktadır. GDÜ süreci ise tümüyle Kuzey'in denetimindedir. Güney ülkeleri bu süreci Entelektüel Mülkiyet, Genetik Kaynaklar, Geleneksel Bilgi ve Folklor Hükümetlerarası Komitesi (IC) ile dengelemeye çalışıyorlar. IC'nin norm-koyucu bir organa dönüştürülüp tüm bu tip kaynakları koruyabilecek bir hukuk sistemi oluşturulması yönünde çabalar ise yerlilerin kendi kaynaklarına sahip çıkma savaşımlarının bir boyutunu oluşturmaktadır.

7. Kalkınma: Kim ve Ne İçin?

"Kötü kalkınma"nın, küresel ölçekte şu olumsuzluklardan sorumlu olduğu kabul edilmektedir:

- Yerli halkların ulusal topluma zorla asimilasyonu;
- Zorla kentleşme, yeniden yerleştirme programları;
- Zorla yerinden etme;
- Yerli hareketlere rağmen ulusal kalkınma projeleri;
- Güçlü etnik grupların, güçsüzlerin zararına desteklenmesi;
- Erkeklerin desteklenip kadınların görmezden gelinmesi;
- Çocuk haklarının ihmali;
- Yabanıl yaşamın ve "koruma" önlemlerinin Batı güdümlü güçlere terk edilmesi;
- Uygunsuz teknolojinin sunulması;
- Halka yabancı dinsel, siyasal ya da diğer ideolojilerin dayatılması.

Yerliler, hiç kuşkusuz ki, kimi zaman gösterilmeye çalışıldığı üzere, gelişme ve kalkınmaya topyekûn karşı değildirler, yalnızca tepeden inme projeler yerine, kendi yaşam tarzlarını, kültürel hayatta kalma ve gelişmelerini, geçimlerini dikkate alan, oluşturulmasına ve uygulanmasına katılacakları, kendi denetimlerindeki projeleri talep etmektedirler.

Öte yandan, Dünya Bankası'nın, yerli bölgelerindeki kalkınma plan ve uygulamalarına ilişkin son yıllarda gündeme gelen tutum değişikliği de çözümleyici olmamıştır. Son yıllarda, büyük çoğunluğu zengin Kuzey ülkelerinin malî baskılarına açık olan ve gerek ekonomileri, gerekse siyasetleri artan ölçülerde kırılganlaşan "gelişmekte olan" ülkelerin sınırları içerisinde yer alan yerli cemaatleri, günümüzde her türden STÖ'nün (insan hakları, yerli hakları, çevre örgütleri, dinsel misyonlar...) akını altındadır. Bu örgütler yerli bölgelerdeki "kalkınma" süreçlerini giderek denetimleri altına alma çabası içindedirler ve bir kısmı yerli projelere finansal destek ve her türden gereç sağlanması gibi konularda uluslararası finans kurumları nezdinde bir çeşit lobicilik faaliyeti sürdürmektedir. Hughes (2003: 124-125) bu konuda şu uyarıda bulunuyor:

"Şu hâlde, sorumlu hükümetler, STÖ'ler ve diğer kalkınma aktörleri ne yapmalı? Ne denli değerli olursa olsun, bir ideoloji dayatmaktan sakınmalı. Siyasal eylem içeren bir müdahale geri tepebilir ve ilgili yerli grupların misillemelerini tetikleyebilir. Amazon bölgesinde olduğu üzere, birkaç STÖ tikel bir yerli grup üzerindeki etki konusunda rekabete giriştiğinde, sözüm ona yarar sağlaması beklenenler açısından sonuçlar acı olabilir. Kaçınılması gereken başka yanılgılar, paternalizm, etnik-merkezci tutumlar, yerli becerileri ve yerli bilgisinin ihmali, sadaka dağıtmak, yalnızca iyi örgütlenmiş ve kendi başlarına ayakta durabilecek nitelikteki grupları desteklemek, kuşkulu güç simsarlarıyla işbirliği yapmak, ve fazla aceleci davranmak. Dış ajanslar tepeden inmeci stratejilerden kaçınmalıdır."

Yine Hughes'a göre, "İyi kalkınma" şu noktaları içermelidir:

- Projelerin yönetimi için kaynak sağlamak;
- Yerli halkların siyasal ve yasal temsiline olanak sağlamak;
- Toprak ve kaynak haklarını güvenceye almak;
- Uzlaşıyı teşvik etmek, halkı birleşik bir cephe oluşturmak üzere geleneksel bölünmeleri aşmaya teşvik etmek;
- Gerçek gereksinimleri karşılamak;
- Güveni tesis için çabalamak;
- Danışma ve katılımı sağlamak;
- Saygı göstermek;
- Tüm sorunları bir anda çözümlemeye kalkışmaktansa, öncelikleri saptamak;
- Kadın ve çocuk haklarını desteklemek;
- Göçerler için mobil hizmetler sağlamak;
- Okur-yazarlık, sayılarla tanışlık, yönetim, haklar ve savunma eğitimi sağlamak.

Neo-liberal vaazın tüm göz boyayıcı söylemlerine karşın, Çokuluslu şirketlerin, çıkarlar söz konusu olduğunda, "toprak, kendi kaderini tayin, kültürel miras, çevre koruma, özsaygınlık" gibi değerleri çiğnemekte tereddüt etmediğinin örnekleri, günümüzde de sürmektedir. Örneğin ABD şirketi PT Freeport, Batı Papua'nın orta yaylalarını altın ve bakır madenciliği faaliyetleriyle gözünü kırpmadan yıkıma uğratmıştır. Yerli Amungme halkının analarının kutsal başı olduğunu düşündüğü bir dağın tepesini düzleştiren Freeport, şu sıralarda atıklarını Aghawaghon nehir sistemine boşaltmayı planlıyor: günde 285 bin ton! (Saniyede on ton). Dahası Endonezya askeri birlikleri, Batı Papua'daki 42 yıllık mevcudiyetleri sırasında Freeport'a güvenlik sağlamak adına çok sayıda yerliyi katletmiştir.

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'ne (Johannesburg, 2002) çok sayıda yerli cemaati temsilcisi katıldı. Zirveden önce aynı konuda bir uluslararası yerli halklar zirvesi Güney Afrika'da Kimberley'de düzenlenmişti. Kimberley Bildirgesi. "Kendi kalkınmamız ve toprakların, bölgelerin ve diğer kaynakların kullanımı konusunda karar verme ve öncelik ve stratejileri saptama hakkı"nı vurgulamaktaydı.

Johannesburg Zirvesi'nde yerli temsilcileri 100 maddelik Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Yerli Halklar Planı'nı geliştirdiler. Dünya sahnesindeki varlıklarında bir dönüm noktası sayılan Plan "kozmovizyon, maneviyat, kendi kaderini tayin, toprak, çocuklar ve gençlik, kadınlar, kutsal yerler, yerli bilgisi, entelektüel mülkiyet hakları, biyoçeşitlilik, ormanlar ve koruma altındaki alanlar, madencilik, enerji, turizm, balıkçılık alanları, deniz kaynakları, enerji, turizm, su, kaynaklar, iklim değişikliği, sağlık, çölleşme, eğitim, bilim, teknoloji ve iletişim, güvenlik ve çatışkı çözümü, sürdürülebilir yaşamlar, şirket şeffaflığı, yönetişim, insan hakları" konularını kapsamaktadır. Kendi kaderini tayin ve kolektif mülkiyet, yerli toprak ve doğal kaynaklarının denetimi ve yönetimi, merkezî temalar arasında yer alır. Yanı sıra:

Enerji mega-projeleri, madencilik, turizm, kerestecilik vb. faaliyetler karşısında kültürel bütünlüğün korunması (3. md.);

Yerli kadınların hakları ve ve insan, kültürel ve çevresel sürdürülebilirlikteki rolleri; katılım ve önderlik rollerinin teşviki (17 md.)

- Bilgi sistemlerinin kolektif kaynaklar olarak kabulü. Yerli bilgisinden kaynaklanan her türlü ürün, veri ya da süreç üzerine tekel ihsas eden her türlü fikir hakları mülkiyetine karşı koyma (28. md.)
- Suyun özelleştirilmesinin reddi (36. md.)

Kyoto Protokolünün onaylanması talebi (58. md.)

Plan'ın aslî gündem maddeleri arasındadır.

Tüm halkların cemaat, ulus ve uluslararası düzlemlerde yaşamlarını etkileyen bir sosyal adalet örgütü olan Afrika İnisiyatifleri'nden Mike Sansom'un sözleri, bir yandan kaynaklarının (ve dünyanın) ÇUŞ'ların elinde talanına karşı çıkarken, bir yandan çoğu STÖ'lerin yerli hareketler bünyesindeki "Truva Atı" işlevine karşı artan bir duyarlılığa tercüman olur niteliktedir:

"İnsanların genellikle ütopyacı eşitlikçilik ve doğal kaynakların kamu yararına paylaşılmasını savunan bir dünyada bu rüyaya en yakın düşen cemaatlerin ortadan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması, hüzünlü bir istihzadır.

Tüm yerli halkların kendi toplumsal yapıları ve örgütleri bulunmaktadır. Yine de çoğu hükümet-dışı örgütler onları değişmez biçimde Batılı hiyerarşik modeli temsil eden yeni örgütler kurmaya zorlamaktadır ki bunlar sonuçta başarısızlığa uğramaktadırlar. STÖ'ler kültürel duyarlılık iddiasında bulunurken, çoğu geleneksel toplumsal, siyasal ve iktisadi sistemlerin meşruluğunu inkâr etmekte ya da görmezden gelmektedir. STÖ'ler aynı zamanda cemaatlerle birlikte çalışmaya adandıkları iddiasındadırlar – yine de öncelikli konuları genellikle gözden kaçırır ya da bunlardan kaçınırlar. Yerli halklar karşısındaki birincil tehdit, topraklarının yitimidir ancak kalkınma ajanslarından çoğu, hizmet dağıtımı üzerinde durmayı sürdürmektedir.

Koruma tüm Afrika'da yerli halklar karşısındaki en büyük tehdittir. Avcı-toplayıcılar yok olma tehdidiyle karşı karşıyadır ve toprakları, kimi korumacıların meşru toprak kullanımı olarak gördükleri ticari avlaklara dönüştürülürken, ok-yay taşımaktan men edilmektedirler. Bildiğim kadarıyla hiçbir büyük STÖ koruma örgütlerinin yöntemlerini ve meşruluğunu sorgulamıyor. Başlıca korumacı STÖ'ler bu yaklaşımı destekleyen hükümet kurumlarını güçlendirmekte. Eğer Shell petrolleri ya da hükümet insanları geniş topraklardan yabancılaştıracak olursa, STÖ'ler yaygarayı basar. Bunun bir örneği, Tanzanya'daki Serengeti Ulusal Parkı'dır. Kuzey İrlanda büyüklüğündeki Serengeti, bir kuşaktan uzun bir süre, çobanların elinden alındı. Koruma organları yerli halkların marjinalleşmesine ve yoksullaşmasına katkıda bulunurken ve kimi durumlarda hayatta kalmalarını tehdit ederken, başlıca kalkınma STÖ'leri neden üç maymunu oynuyor –görmüyor, duymuyor, söylemiyor?

Yerli halkların hayatta kalabilmeleri için toprak güvenliğine, uygun bir eğitime ve öz-temsile ihtiyaçları var. Bunlarla birlikte, kendi yazgılarını kararlaştırmada daha donanımlı olacaklardır. Eğitim onların dünya görüşlerini genişletecek, dünyadaki yerlerini anlamalarına yardımcı olacak ve yeni be-

ceriler edinmelerini sağlayarak üretim tarzlarını uyarlamalarına olanak verecektir. Çobanlık gibi geleneksel tarzları sürdürmeyi tercih ederlerse, bunu bilgili ve güvenli bir temele dayanarak yapabilecekler. Kalkınma müdahalelerin odağı bu olmalı; ama ne yazık ki, değil. Kuzeyli kalkınma ve hak örgütleri (bazıları bunları ayırt ediyor) genellikle, yerli halkların kendi öykülerini anlatma ve kendilerini temsil etme haklarını ellerinden alarak güçsüzleştirici davranıyor. Vurgu hizmet dağıtımı (sağlık, eğitim, su tedariki ve diğer temel hizmetlerin finansmanı) üzerine olduğunda, bu, isteği dışında, yerel kültüre zarar verebilir.

Bizim deneyimimize göre, toprak davalarının mahkemeye taşınması ender olarak başarılı sonuçlar vermekte, kaynakları ve denetimi avukatların ve STÖ'lerin eline vermekte ve hükümetlerle yerli halklar arasındaki gerilimi arttırmakta. Benzer tarzda, Kuzey'de yerli halklar adına düzenlenen yüksek profilli kampanyalar etkilenen cemaatler karşısında şeffaf değil, olumsuz sonuçlara yol açabiliyor ve yerli halkların kendilerini temsil edemeyeceği yolundaki himayeci mitosu güçlendirebilmekte.

Alternatif bir yaklaşım, cemaat savunuculuğudur. Bu yerli halkların toplumsal süreçlerinin meşruluğunun tanınması ve buna yaslanmak anlamına gelmekte. Bir halk 'adına' savunmanlık yapmak yerine, cemaatler kendi temsillerini üstlenirler. Cemaat savunuculuğu, araştırma, dokümantasyon ve durumlarının tahlilini de içerir. Cemaat düzleminde başlayıp, insanları kendi mikro-siyasal durumları ile makro arasında bağlantıyı kurmalarına olanak sağlayan bir toplumsal süreçtir. Örneğin, Tanzanyalı bir çoban örgütüne borçlar ve yapısal uyum üzerine bilgi verilmesi, koruma adına geleneksel topraklarından çıkartılmalarının gerisindeki güçleri ve çıkarları tahlil etmelerine olanak sağlamıştır.

Kuzeyli STÖ'ler küreselleşme tartışmasına egemen olmaya çalışmamalı yerli halklara kendi eleştirilerini, dünyaya nasıl uyduklarına ilişkin tahlilleri ve onu etkileme stratejilerini geliştirebilecekleri mekânları vermezlik etmemelidir. Marjinalleşmiş halkların seslerinin güçlendirilmesi demokratikleşme ve küresel adaletin ilk adımıdır. Cemaat savunuculuğu yerli halklara bir ses ve bir tercih hakkı verir ve iktisadi küreselleşmenin haksızlıkları karşısında kökten bir değişim potansiyeline sahiptir."

Böylelikle, XX. yüzyıl sonlarına doğru yeniden görünürlük kazanan ve mücadelelerini yerküre ölçeğinde eşgüdümleme, taleplerini ve dünya görüşlerini ortaklaştırma sürecine giren yerli hareketlerinin bu çabalarında yeni bir eşiğe geldikleri söylenebilecektir. Yerli halklar "Kuzey" tahakkümünün son dalgasını oluşturan "STÖ" vesayetçiliğini de sorgulayarak bir yandan kendi mücadelelerinin sözcülüğünü ve yürütücülüğünü talep etmekte, bir yandan da, mevcut durumlarının sırtlarındaki tarihsel sömürgeci yükten olduğu kadar, ÇUŞ'ların talancı politikalarından da kaynaklandığının giderek bilincine varmakla, savaşımlarını kapitalist küreselleşme karşıtı bir bağlama yerleştirmeye uğraşmaktadırlar. Eşitlikçi, bütünlükçü, doğayla uyumlu "Kozmovizyon"larının diğer kapitalizm ve küreselleşme karşıtı hareketlere öğretecek çok şeyi olduğuysa, kesindir

Yararlanılan Kaynaklar

Bu yazı, büyük ölçüde, Lotte Hughes'un *The No-Nonsense Guide to Indigenous Peoples* (New Internationalist Publications Ltd. ve Verso, Oxford ve Londra, 2003)'una dayanılarak hazırlanmıştır. Diğer kaynaklar ise:

— **Hernández Castillo, R. Aída (2001).** *Histories and Stories from Chiapas. Border Identities in Southern Mexico*, University of Texas Press.

— **Özbudun, Sibel (2003).** "Kültürü Öldürmek" *Kültür Hâlleri. Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde.* S. Özbudun (der.). Ankara: Ütopya Yayınları.

— **Ramos, Alcida Rita (2002).** "Cutting through State and Class: Sources and Strategies of Self Representation in Latin America"(251-279), *Indigenous Movements, Self-Representation and the State in Latin America*, Kay B. Warren ve Jeane E. Jackson (der.). Austin: University of Texas Press.

Van Cott, Donna Lee (1995). "Indigenous Peoples and Democracy: Issues for Policymakers" (1-27) *Indigenous Peoples And Democracy In Latin America*, Donna Lee Van Cott (der.), St. Martin's Press, New York.

Dipnotlar

1 http://www.iwgia.org.

2 akt.. Van Cott 1995. 23, dn. 3

3 Hughes (2003: 21)'deki haritadan uyarlanmıştır.

4 Avusturalyalı Aborijin Yagan, 1843. (Hughes 2003: 28)

5 Kongo Pendeler'inden sözel tarihçi Mukonzo Kioko'nun, Portekizlilerle ilk karşılaşmaya dair aktardıkları. (Hughes 2003:31)

6 EZLN, Lacandon Ormanlarından Altıncı Deklarasyon'dan.

7 Bkz. Hernández Castillo (2001: 48)

8 "Hotanto Venüsü"nün çarpıcı ve irkiltici öyküsü için bkz. G. Badou, *Hotanto Venüsü*, Epsilon Yayınları, İstanbul 2003.

İmgelerimizi Kaybetmedik Daha
(Şiirler)

Mustafa Tabak

İnsancıl Yayınları

Felsefeciden Memur, Memurdan "Felsefeci" Yaratılan
TÜRKİYE'DE FELSEFENİN YERİ

Atalay GİRGİN

Herhangi bir yerde felsefenin yerini belirlemeye çalışmak ya da onu aramak, varlığını baştan kabul etmek demektir. Bu anlamda, Türkiye'de de felsefe, felsefi düşünce ve ürünleri vardır. Yalnızca Türkiye'de değil, sistematik hale gelsin ya da gelmesin, bir geleneği olsun ya da olmasın, adına "felsefe" densin ya da denmesin, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, her toplumda, felsefi düşünüşe uygun düşünen, söyleyen, eyleyen birileri vardır ve onların şahsında, o toplumda da felsefe vardır. Ve dünden bugüne, güncel ve tarihsel "Türkiye"de de felsefenin varlığı yok sayılamaz. Ancak üzerinde durulması ve belirlenmesi gereken onun toplumsal yaşamdaki yeri ve toplumsal yaşamdaki etkisidir.

Bu bağlamda, "Türkiye'de Felsefenin Yeri"(1) başlığı geniş kapsamlı ve derinlemesine yapılan bir çalışmayı gerektirir. Elbette ki böylesi bir çalışma ne dergi sayfalarına sığdırılabilir ne de buna uygundur. Hele hele bu bütünsellikte bir çalışma, bir dergi yazısının harc-ı alem bir işi hiç değildir. Farkındayım bunun.

Dolayısıyla, bu yazıda, meramımı anlatabilmek için, konuya ilişkin bazı noktalarda kapsamı dar tutmak ve olabildiğince genel bir biçimde değinerek geçmek gerekiyor, özellikle tarihsel arka plana ilişkin aktarımlarda; ilgilisi belirtilen kaynaklara başvurabilir bunun için. Ki bazı noktalarda da durumu saptamaya dönük ve eleştirel içerikli önermelerin ve belirlemelerin, birileri, sorunu kavramak ve çözmeye, çözüm üretmeye yönelmek yerine, alınganlık gösterip yersiz ve gereksiz olarak, "harim-i ismet"lerine bir saldırı sayabilecek olsalar da, vurgulanması önem arz ediyor.

Buradan hareketle, öncelikle üst başlığa değinerek başlayacağım yazıya.

Ardı sıra yazının geri kalan bölümünde de, öncelikle başlığın gerektirdiğini temel olarak ve kısaca belirlemekle yetinip, sonrasında da felsefenin ve felsefi düşünmenin neliğine uygun tarzda ve sınırlı bir biçimde konuyu ele alacağım.

Felsefeciden Memur Olursa...

Felsefeci ve memur.. Memurluk ve felsefi düşünme, söyleme ve eyleme etkinliği... Bunları, birbirinin niteliği kılabilmek; bir araya getirebilmek ve bir araya getirilişlerini meşru kabul edebilmek, memurluk ve felsefe, memur ve felsefeci/filozof kavramlarının neliğine aykırıdır.

Memuru felsefeci saymakla memurun memurluğuna herhangi bir halel gelmeyebilir. Ama bir felsefecinin memurlaştırılması, onu o andan itibaren özürlü ve icazete muhtaç bir felsefeciye dönüştürür. Bu, özellikle de, memurlaştırılan felsefeci tarafından meşru kabul edilip, "memur" sıfatını yitirip yitmeme kaygısı bilincine içselleşmişse, sorun, bütünsel anlamda felsefi düşünme etkinliği açısından hayati önemi var demektir. Bu durumda "memur" niteliği aslilik kazanır ve "felsefeci"lik niteliği, ne yazık ki ilineğe dönüşür. O, memurlaş(tırıl)madan önceki alışkanlığı gereği, her şey üzerine arada sırada düşünse bile, yitirmek istemediği memurluk süresince, bu düşünmeleri (istisnalar hariç) günyüzüne kavuşan düşüncelere dönüşemez.

Memurluk, hem bir zihniyete hem de yapılan işe karşılık gelir. Ve bir amiri gerektirir. Amirsiz hiçbir yerde hiçbir şeyin memuru olunamaz. Memur zihniyetinde olamayan ya da kendisine bu zihniyet kazandırılamayan herhangi bir kişi, hasbelkader memur sıfatına bürünmüş olsa da, memurlukta uzun süre kalamaz. Ya o kişi memurluktan vazgeçer ya da memurluk ondan... Çünkü böylesi bir kişi için "memurluk" ilinekten öte bir nitelik kazanmamış demektir.

Memurluk zihniyeti, kişinin yaptığı işin ya da kendisine buyrulan işin bilgi ve becerileriyle donanmış olmayı ve bunun gereklerini yapmayı meşru kabul edip bilinç olarak içselleştirmeyi gerektirir. Ama bu, asla, o iş ve alan başta olmak üzere, herhangi bir alana ilişkin özgürce düşünmeyi, sormayı, sorgulamayı ve buradan hareketle de düşünmelerini, söylem ve eyleme dönüştürmeyi içer(e)mez. Memur denilen kişi, "memur" sıfatını taşıdığı sürece, amirinin denetimi ve gözetimi altında, memurluk zihniyetinin ve görevinin gerektirdiği kısıtlılıklara, sınırlamalara uyarak, öncelikle eyleyen ve söyleyen, sonra da eğer kendisine sorulur ve söz verilirse, amirlerinin hassasiyetini gözeterek düşüncesini söyleyen kişidir.

Felsefeci ise, felsefenin neliği gereği ve ona uygun olarak, her şeyi, kendisine özgürce konu edinebilen, sorup, sorgulayabilen, düşünmesini, herhangi bir sınırlamaya ya da icazete tabii tutmadan tutarlı bir biçimde düşünce kılan, yani söyleme ve

eyleme dönüştürebilen insandır. Bundan dolayıdır ki, neliği temelinde bakıldığında, felsefeci ile memurluk ne zihniyet ne de yapılan iş anlamında bir arada bulunabilir ya da yan yana getirilebilir. Çünkü, bir felsefeci için, gerçeği bulmak için çıktığı yolda, tek amiri kendi aklı; tek yol göstericisi, yönlendiricisi de, yanıtlarının aksine, sorun kılabildiği sorularıdır. Sorularını sorun, aklını tek amir kılamayan ve düşüncesini, bilincini, hangi nedenle olursa olsun, birilerinin ya da bir şeylerin ipoteğine vermiş olan bir felsefeci için ise yol bitmiştir zaten. Böyleleri için, adları, ünvanları ne olursa olsun, ağızlarından düşürmeseler bile, "yolda olmak" söyleminin de, "felsefeci" sıfatının da taşıdığı değerin "kıymeti harbiyesi" yoktur. Aslında aynı sorun memur ya da memurlaş(tırıl)an tarihçiler için de geçerlidir.

Memurlaş(tırıl)an felsefeci, memurluğu sürecince, içerisinde yaşadığı toplumsal gerçekliğin sorunlarını genellikle ya görmezden gelir ya da kendi konumuna halel getirmeyecek türden, "etliye sütlüye" bulaşmayan yanıtlarla geçiştirir. Olup biten ya da yaşanan sorunları neliği açısından konu edinip, eleştirel bir biçimde sormaya, sorgulamaya, yanıtlar üretmeye yelten(e)mez. Örneğin: Türkiye sınırları içerisinde yaşanan ve on binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan ve halen varlığı devam eden ve devletin ileri gelen temsilcilerince de tanınması gerektiği söylenen "Kürt realitesi"ne ve bunun sorunlarına, çözüm yollarına ilişkin, toplumbilimcilerden iktisatçılara, siyasetbilimcilere dek farklı alanlardan birçok akademisyen olumlu ya da olumsuz görüş bildirmesine rağmen, iktidarın akademisinde yer alan felsefecilerden kayda değer açıklama ve çalışmalar yapılmamıştır. Ki bu, siyasal, toplumsal, kültürel vb. boyutları olan bir sorundur. Bu noktada, kayda değer bir açıklama ya da çalışmanın yapılmamış olmasını, toplum felsefesi, kültür felsefesi, siyaset felsefesi alanlarında çalışma yapan felsefecilerin yokluğuna mı bağlamak gerek, yoksa bu alanlardaki ya da farklı alanlardaki felsefecilerin bu sorunu görmediklerine, bilmediklerine mi? Hangisi?

Elbette ki ikisi de değil. Bunun asıl nedeni, var olan felsefecilerin, nerdeyse genelinin memur ya da memurlaş(tırıl)mış felsefeciler oluşunda saklıdır; ve bunların da, kimin işgüderi olduklarını unutmadan, kendi konumlarının gereği olarak, neyi görüp görmeyeceklerini, neyi konu edinip edinmeyeceklerini bilerek davranmalarında... Ve bu bir giz değildir. Akıl ve bilinç, bir kez birilerinin ya da bir şeylerin ipoteğine verilmeye ya da hizmetine koşulmaya dursun, o andan itibaren, düşünce, söylem ve davranışların icazet sınırı da şekillenmeye başlar ki felsefeciler herkesten daha çok farkındadır bunun.

Öte yandan, bir örnek de eğitim ve eğitim felsefesine ilişkin verilebilir. "Eğitim Felsefesi" adını taşıyan birçok kitap yazılmış olmasına rağmen, bunların, Türkiye'de eğitime felsefi bir zemin oluşturma niteliğini ne denli taşıyıp taşımadıkları, üzerinde tartışılmayı gerektirecek denli önemlidir. Ki bu kitaplar, genellikle başka ülkelerdeki, eğitim alanına ilişkin ileri sürülen eğitim felsefelerini tanıtma ve onları aktarmaya dönüktür. Bu noktada özgünlüklerinin tartışmalı olması bir yana, bunları yazanlar, sıfatları ne olursa olsun, asıl olarak memurdur. Dolayısıyla, eğitim felsefecilerinin ya da genel olarak felsefecilerin, Türkiye'de eğitime ilişkin, sağda solda yapılmış kimi değiniler dışında, sistematik, özgün bir öneri ve çalışmayla çıkamamalarının, buna niyet etme eğiliminde olanların da, eğitimin düzenleyici ve uygulayıcılarınca dikkate alınmamasının ardındaki en önemli neden, memurluklarıdır. Neylersiniz ki, tıpkı iktidarın akademisinde olanların, akademi dışındaki felsefecileri görmezlikten gelişi gibi, hiyerarşide amir konumunda olanlar da, memurlarını, memurlaş(tırıl)anları görmezlikten, dikkate almazlıktan geliveriyor işte...

Keza, dikkat çekici bir nokta da şudur: İstisnalar bir yana, bazı felsefecilerin de, içerisinde yaşadıkları ve bir parçası oldukları toplumsal gerçekliğe ve bunun sorunlarına ilişkin yazılı ya da sözlü olarak söylem üretmeye başladıkları dönemdir. Ki bu dönem genellikle emeklilik hakkının kazanıldığı ya da emekliliğe yaklaşıldığı zamana rastlar. Öncesinde, nedense bir türlü görülememiş olan sorunlar, emeklilik aşamasında ya da emeklilikle birlikte ansızın fark ediliverir. Acaba nedir bunun nedeni?

Örnekleri daha da çoğaltmak mümkün. Ama gerek yok şimdilik daha fazlasına. Sonuç olarak, sözün özü: memurluk ve felsefe, memur ve felsefeci. İkisinin bir kişide birleşmesi, "eşyanın tabiatına aykırı" denilebilecek kadar çelişik ve birbirini yok eden bir şey olmasına rağmen, ne var ki bu durum, akademiden, liselere dek yaşanan bir gerçekliktir. Ve bu gerçekliğin, tüm çelişikliğine rağmen, Türkiye'de felsefi düşünmenin ve düşüncenin hem toplumsal yaşamda yankı uyandıracak ürünlerinin ve etkisinin olmamasında hem de neliğinin ve yerinin, ister belirlenmesinde deyin, isterse belirlenememesinde deyin, çok önemli bir etken olduğu unutulmamalıdır. Çünkü felsefecinin memurlaştırabildiği, memurun da felsefeci sayıldığı yerde, felsefenin, felsefi düşünmenin ve düşüncenin yerini ve etkisini, kimse alınmasın ama, resmi icazetin çizdiği ve işine geldiği zaman da kısmen çiğnenmesine ya da aşılmasına göz yumduğu sınırlar belirler. Aslında yalnızca bu bile anlatmaya yeter, dünden bugüne Türkiye'de felsefenin ve felsefecilerin acınası durumunu.

Felsefenin Yerini Belirlemek İçin

"Türkiye'de Felsefenin Yeri", genel olarak üç ana başlık altında araştırılıp, incelenmeyi gerektirir.

Bunlarından birincisi, Türkiye'de felsefe tarihidir: Dünden bugüne felsefe alanında yapılan çalış-

maları, bu çalışmaların içerdiği düşünceleri ve eğer varsa, kendi zamanlarında toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini ve içersinde yaşanılan koşullardan etkilenmelerini kapsamalıdır. Ki Hilmi Ziya Ülken'in, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İbrahim Agâh Çubukçu'nun *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri* ve Arslan Kaynardağ'ın *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe* çalışmaları, bu alanda bir "ilk örnek"ler olarak değerlendirilebilir.

"Türkiye'de Felsefenin Yeri"ni, belirlemeye, bu alanda yapılan etkinlikleri, ürünleri ortaya koymaya dönük bir çalışma Cumhuriyet döneminin sınırları içerisine sıkıştırılmamalıdır. Osmanlı dönemini kesinlikle kapsamalıdır. Dünden bugüne var olan sürekliliği, değişimi ve kimi alanlardaki kopuşu kavramanın ve gösterebilmenin yolu buradan geçer. Ki bu Cumhuriyet ve Osmanlı ayrımının da asıl olarak siyasal ve ideolojik olduğu gerçekliğini kavramanın da gereğidir.

Evet! Bu ayrım, hem tepkisel ve meşruiyet arayışına karşılık gelen, hem de bilinçli ya da bilinçsizce oluş(turul)an yanılsamalı bir bilinç halinin dışa vurumudur. Çünkü, Osmanlı'nın Anadolu coğrafyası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, özellikle kuruluş sürecinde, kurucu kadrolarının tüm yadsıyıcı söylemine rağmen, siyasal alandaki kimi düzenlemeler ve bazı reformlar dışında, Osmanlı devletinin devamı niteliğindedir. Ekonomik, siyasi, askeri, eğitim alanları başta olmak üzere, bir dizi kurumun Cumhuriyet'ten daha yaşlı olması bunu gösterir. Resmi kurucu söylem de ve buna karşıt bir duruşa sahip olan "Osmanlıcı", "hilafetçi" olarak nitelenebilecek söylem de, yanılsamalı bir siyasal ve ideolojik bilinç haliyle gerçekliğe aykırı bir biçimde konumlanışa ve kavrayışa karşılık gelir. Dolayısıyla, bu birbirine karşıt ve gerçekliğin yanılsamalı kavranışına, anlamlandırılışına dayalı yaklaşımların ötesine geçilerek, dünden bugüne var olan ve yapılan felsefe çalışmalarını bütünsel olarak ele almak ve değerlendirmek gerekir.

İkincisi, akademik alandaki felsefe çalışmalarıdır. Bu hem Türkiye'de felsefe tarihi içerisinde yer verilebilecek hem de ondan bağımsız olarak da ele alınabilecek ve alınması gereken bir alandır. Felsefi düşünmenin ve düşüncenin öznelliğine ve özgünlüğüne rağmen, akademinin formelliği, burada yapılan çalışmaların arı bir başlık altında incelenmesini gerektirecek denli önemlidir. Çünkü akademi, kendi iktidarının büyüsü ve çekiciliğine kapılarak, kendi dışındakileri, kendi formelliğine uymayanları, ne yazık ki, genellikle görmezden, bilmezden, duymazdan gelen bir alandır. Öte yandan da, kendi çatısı altında ve kendi denetiminde yapılan çalışmaların öznelliği ve özgünlüğü söz konusu olmadığında bile, bunları, belirlediği formelliğe uygunluğuna onay verdiği sürece, hem bu çalışmaları yapanları hem de ortaya konulan ürünlere değer yükleyen bir alandır. Ve akademi, iktidarının varlık koşullarını, iktidarın akademisi olmasından alır. Ki onun için aslolan, gerçekliğe uygun olmasa da, genelde kendi dünyası, kendi iktidarı ve bunun varlık koşullarını sağlayandır.

Bunlara rağmen, teslim etmek gerekir ki Türkiye'de, verdiği ürünlerin özgünlüğü tartışmalı da olsa, dünden bugüne, felsefe alanında yapılan çalışmaların sistematik ve kurumsal olarak sürdürüldüğü biricik yer ola gelmiştir akademi. Bağımsız bir başlık altında incelenmeyi gerektiren önemi de buradan gelir.

Üçüncüsü ise, günümüzde, yani yaşanan zaman dilimindeki felsefe çalışmalarıdır. Resmi ya da özel kurumların düzenli ya da düzensiz felsefe eğitimi etkinliklerini, bunların içeriklerini ve bunun yanı sıra tüm yayın faaliyetlerini içeren ve bunların etkilerini, varsa ürettikleri ürünleri araştıran, inceleyen ve değerlendiren bir nitelikte olmalıdır bu çalışma. Çünkü, özellikle 1980 sonrası artmaya başlayan felsefeye ilgi (2), 1990'ın ilk yıllarından beri de birçok farklı alanda giderek yoğunlaşmaktadır.

Bu alanda çıkarılan süreli yayınların (kurum ya da finansör/sponsor desteğinden yoksunları uzun ömürlü olmasa da) sayısı çoğalmakta ve bir dizi çeviri eser basılıp, okunmaktadır. Sayıları çeviri eserlerle kıyaslanmayacak denli az olsa da, akademi içinden ve dışından yazarların telif eserleri de yayınlanmakta ve kitapçı raflarında yer almaktadır. Bazı televizyon programlarında felsefeci kimliğiyle tanınan, bilinen (Kürşat Bumin, Ahmet İnam, vd.) kişiler düzenli olarak yer almakta ve bazı radyolarda da periyodik olarak felsefe programları yapılmaktadır.

Öte yandan son yıllarda Ankara, İstanbul, İzmir, vb. gibi büyük kentlerde, değişik özel kurumlar felsefe kursları, seminerleri düzenlemektedir. Ki buralarda yapılan etkinliklerde akademi içinden ve dışından kişiler görev almaktadır. Ve bu etkinlikler genel olarak akademi dışıdır. Daha önceki yıllarda akademilerde ve onların çeperinde gözlenen felsefeye ilgi, her geçen gün bu sınırların ötesine uzanmaktadır.

Günümüzde, felsefe alanında en az yukarıdakiler kadar önemli olan bir başka gelişme de liseler düzeyinde yapılan çalışmalardır. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, Türkiye Felsefe Kurumu (TFK) ve Başkanı İoanna Kuçuradi'nin öncülüğünde başlatılan girişime, özellikle bazı özel liselerin gösterdikleri ilgi ve verdikleri destekle, Türkiye genelinde "Liselerarası Felsefe Olimpiyatları" düzenlendi ve bugüne dek sürekli kılındı. Bu genel organizasyonun yanı sıra, yine birçok özel lisede "Felsefe Kulüpleri" kuruldu. Bu kulüpler başlangıçta özel okullarla sınırlıyken, son iki üç yıldır, resmi okullarda da yaygınlaşmaya başladı. Bunda, 21. yüzyılın ilk Dünya Felsefe Kongresi'nin Türkiye'de düzenlenmesi ve buna, öncesinde ve sonrasında yazılı ve görsel yayın kuruluşlarının hatırı sayılır bir

yer ayırmasının yarattığı popülerliğin de önemli bir etkisinin olduğunu belirtmek gerek. Keza, AB sürecine uyum sağlamaya çalışan tüm kurumlar gibi, MEB'in de bu yöndeki düzenleme ve uyum çalışmalarının, resmi etkisini, şimdilik kısıtlı da olsa, unutmamak gerek.

Felsefe kulüplerinin kurulmasıyla birlikte, bunların, bulundukları birçok okulda, öğrencilerin katılımı ekseninde bülten ya da dergi çıkarmaya başlamaları da, öğrencilerden hareketle velilerine dek, felsefenin, toplumun değişik kesimleri arasında yaygınlaşmasına, en azından kavram düzeyinde tanınır, bilinir ve korkmadan telaffuz edilebilir hale gelmesinde önemli bir etkisi vardır.

Günümüzden bu örnekleri verirken, pembe bir tablo çizmek değil amacım. Dahası, hiç kimse de bu örneklere bakarak, felsefe adına her şeyin olumlu ve çok güzel olduğunu da düşünmesin. Aksine bu çalışmaların, her şey olmasa da önemli olduğunu bilmek, ama bunların felsefi düşünmenin ve düşüncenin toplumsal yaşamdaki varlığına, etkisini gösterip göstermediğini ve bunun için daha yapılacak çok şeyin, yürünecek zorlu yolların olduğunu da anımsamak ve unutmamak gerek.

Bugüne kadar, değişik kesimlerin, özel ya da resmi kurum ve kuruluşların, akademi içinde ya da dışında yapılan çalışmaların, felsefi düşünme ve düşünce açısından önemi ve değeri tartışılır olsa da; bunları beğensek de beğenmesek de; bunların içerisinde yer alsak da almasak da, tüm bu yapılanlar ve yapılmış olanlar, felsefi düşünme ve düşüncenin önümüzdeki yıllarda üzerinde boy verebileceği, fundalık toprağının hazırlanmasına hizmet etmektedir. Ve felsefi düşüncenin üzerinde yeşereceği toprak, alabildiğine eşelenmekte ve kabartılmaktadır, dünden bugüne yapılan ve yapılmakta olan çalışmalarca. Ki eğer bir gün, felsefi düşünme ve düşünce, olması gerektiği gibi, toplumsal yaşamda etkili olmaya ve bunun ürünleri yaşamın her alanında kendini göstermeye başlarsa bu ülkede, bilinmelidir ki, bunun temelinde, bugün yapılan irili ufaklı çalışmaların yadsınamayacak, tartışılamayacak bir etkisi ve katkısı olacaktır ve bu unutulmamalıdır.

Felsefenin Neliği Açısından

"Türkiye'de Felsefenin Yeri", hem felsefenin hem de felsefi düşünme ve düşüncenin neliği açısından bakıldığında, oldukça sorunlu ve tartışmalıdır.

Bunun en önemli nedeni, "felsefe nedir" sorusuna verilen yanıtlarda ve bu yanıtlar doğrultusunda sergilenen ya da sergilenmek istenen, düşünüş, söyleyiş ve davranışlarda gizlidir. Çünkü, verilen yanıtlara bağlı olarak, ister akademik alanda, isterse akademinin dışında yer alsın, her felsefeci, hem kendi düşünce, söylem ve davranışını, hem de kendisinin de içerisinde yaşadığı gerçekliği algıyaşını, anlamlandırışını ya da aslında bu gerçekliğe hiç bulaşmayışını, "akılsallaştırarak" aktarabildiği gibi; bunları yok sayarak, geçmiş yüz yıllarda yaşamış filozofların önermeleri üzerinden düşünüş ve söyleşini de felsefi düşünme ve felsefi düşünce olarak niteleyebilmektedir. Bu tutum, eğer bir genelleme yapılacak olursa, felsefeyi "bilgi sevgisi" "bilgelik sevgisi" olarak algılayan ve algılatmak isteyen felsefecilerde bariz bir biçimde gözlenmektedir.

Oysa, binlerce yıldır, felsefeyi nitelemek için, hatta tanımlamak için kullanılan bu sözlerle, bilinçli ya da bilinçsizce yapılan/yapılmak istenen, felsefenin ve felsefecinin/filozofun bir biçimde kendisinin de içerisinde yaşadığı, parçası olduğu zamanın ve mekanın şimdiki boyutundan dışlanarak, parantez alınması, onun seyircisi kılınmasıdır. Ki bu hem felsefenin hem de felsefecinin/filozofun, bütünsel anlamıyla varlığın ve ona dair olan bilgi ve değerin dünüyle, dününde kalmış olanla iştigal eylemeye mahkum edilmek istenmesidir.

Ne var ki bu, felsefenin, felsefecinin/filozofun değil, bilgenin ve bilgeliğin işidir. Çünkü bilgi, varlığın dününe aittir ve dünden seslenen, dünü bugünde seslendiren/dillendiren ise bilgedir ve onun biricik donanımıdır bu bilgi.

Bilge, varlığın şimdiki zamanı üzerine düşünüp söylemeye başladığı an, felsefi düşünmenin neliğine uygunluğu koşullarında filozoflaşır, ancak buna uygunsuzluğu koşullarında da sıradanlaşır. Çünkü hem ezberi bozulur hem de içerisinde yaşanan varlığın şimdisine ait düşünüşü ve söyleşinin içerdiği her bilgi, içerdiği değer itibariyle eyleyiş sorumluluğu yükler sırtına. Ve insanlar bekler; görmek ister tutarlılığını ya da tutarsızlığını. Oysa varlığın dününe ya da dünlerine ait bilgi, eyleme sorumluluğu gerektirmez. Çünkü o zamansal ve mekansal anlamda nesnesini yitirmiş, nesnesizleşmiştir; nesnesi dünde kalmıştır ve onunla değiştirebileceğiniz bir nesnesi yoktur artık. Bundan dolayı bilgelik durağandır ve donmuş olana, statik olana aittir.

Değişimin, toplumsal hareketliliğin yoğun olarak yaşandığı dönemlerde ve toplumsal koşullarda, ortaya çıkan sorunlara insanın yanıt arayışıyla birlikte yeni düşünceler ve filozoflar çıkarken ön plana, bunun olmadığı ya da değişimin, toplumsal hareketliliğin durağan denilebilecek denli yavaş olduğu dönemlerde ve toplumsal koşullarda da bilgeler... Birincisinde değerli olan felsefedir, ikincisinde ise bilgelik...

Hiçbir insan etkinliği, hangi çağda yapılırsa yapılsın o etkinliğin öznesi olan insanın içerisinde yaşadığı koşullardan bağımsız değildir ve mutlaka yaşanan çağın damgasını, rengini taşır. Bir insan etkinliği olan felsefe ve bunu gerçekleştiren, zamanın ve mekanın belirli bir anında var olan birey olarak insanın, yani felsefecinin düşünüş, söyleyiş ve eyleyiş tutarlılığını ve sorumluluğunu koşullandıran

felsefi düşünmesi ve söylemi (yazılı ya da sözlü) de, bu belirlemeden uzak değildir. Hatta, asıl olarak bununla karakterize olur; olması gerekir.

Bu nedenledir ki, "felsefi düşünme, 'şimdi' ve 'şu an'da var olan üzerine düşünmektir." Ki bir insanı filozof ya da felsefeci kılan da, bundan dolayı, onun kendisinden önceki ya da sonraki, yaşamadığı ve yaşayamayacağı zamanlara dair düşünceleri değildir. Aksine, içerisinde yaşadığı ve kendisini de kapsayan gerçeklikten hareketle onun üzerine düşünmesi, söylemesi ve eylemesidir. Felsefe tarihinde ya da düşünce tarihinde yer alan tüm filozoflar için geçerlidir bu (eyleyememiş olanları için bile). Bundan dolayı, filozofların düşünceleri, onların içerisinde yaşadığı koşullardan, sosyal, siyasal, sınıfsal tercihlerinden ve kişiliklerinden koparılarak değerlendirilmemelidir. Kısacası her filozof, ileri sürdüğü düşünceleri de dahil, her şeyiyle yetiştiği koşulların ve çağın ürünüdür, ne eksik ne de fazla... O halde hem felsefi düşünme hem de felsefeci için aslolan "şimdi" ve "şu an"da olan üzerine düşünmek, söylemek ve eylemektir."(4)

Ancak, işte tam da üstteki satırların ardı sıra, felsefenin, felsefi düşünme ve düşüncenin neliği açısından "Türkiye'de Felsefenin Yeri"ni tartışmalı ve sorunlu kılan, "Felsefe nedir?" sorusuna verilen yanıta da bağlı bir başka nokta burada karşımıza çıkar. Çünkü yukarıdaki belirleme açısından baktığımızda, toplumsal sorunlar karşısında da felsefi düşünüşü, söyleyişi ve eyleyişiyle var olabilen felsefecilerin/filozofların olması, dahası bunların felsefi düşüncelerinin de toplumsal yaşam içinde etkilerinin ve bir dizi karşılığının bulunması gerek. Ne var ki, (birkaç istisna dışında) ikisini de bulabilmek, mumla değil projektörlerle aransa da çok güç. Bunları dikkate aldığımızda, Türkiye'de felsefe ve felsefi düşünce, kendi dibini bile aydınlatamayan bir mum misali; bir başka deyimle de, eğer varsa, kimsenin ulaşamayacağı sırça köşklerin en izbe odalarında... Gün yüzü görmeden ve karışmadan hayata, arşivlerde ya da eğer eser haline getirilmişse, asar-ı atikâ müzesinde yerini almayı bekliyor olmalı...

Bu yeni bir sorun değil aslında. Dünden bugüne devam ediyor. Hilmi Ziya Ülken, 1885 ve izleyen yıllarda yapılan felsefe çalışmalarından söz ederken, "Bunlar ne yazık ki, cemiyet hayatında yankı uyandırmamış ve yalnız meslek adamları arasında kalmıştır" der. Ülken'in, "ne yazık ki, cemiyet hayatında yankı uyandırmamış" sözünde, felsefi düşünceden hem ne anlaşılması gerektiği hem de ondan beklenenin ne olması gerektiği gizlidir. İçerisinde bulunduğu zamanın ve mekanın koşullarından beslenemeyen, onu görmezden gelen, onun sorunları karşısında temelli ve bütünsel bir duruşu olmayan hiçbir düşünüşün, taşıdığı etiket ya da atfedilen nitelik "felsefe" de olsa, toplumsal yaşamda bir karşılığı, bir etkisi yoktur, olamaz da...

Günümüz Türkiyesinde de, toplumsal yaşamda yankı uyandıracak, toplumsal sorunlar karşısında, felsefi düşünmenin neliğine uygun bir tarzda var olanı, akla dayalı bir biçimde ve bütünsel anlamda kavramaya, anlamlandırmaya çalışan, soran, sorgulayan, eleştirel bir duruş sergileyen, açılımlar sunan ve hele hele özgünlük niteliğine haiz herhangi bir felsefi düşünceden ya da çalışmadan söz edebilmek mümkün değildir. Bunun öncelikli olarak, birbiriyle ilintili ve karşılıklı etkileşimi barındıran iki nedeni olduğunu düşünüyorum:

Birincisi en sık rastlananı, felsefeci sıfatını taşıyan birçok insanın ki bunların sayısı, azımsanmayacak denli fazladır; ister dinsel, ister etnik ya da sınıfsal olsun kendi siyasal ve ideolojik kimliklerinin "akılsallaştır"ılarak sunulmasında, felsefeyi ve taşıdıkları felsefeci sıfatını araç olarak kullanmalarıdır. Elbette ki, her insan gibi felsefecinin de, bir dünya görüşünün; siyasal, ideolojik, sınıfsal bir tercihinin ve kimliğinin olması olağandır.

Aksine, içerisinde yaşanan koşullarda böyle bir tercihin olabileceğini reddetmek, böylesi tercih ve kimlikleri olanları ve bunu açıkça söyleyenleri ayıplamak, küçümsemek ya da kınamak, hem akıldışı hem de gerçekdışıdır. Gerçekliğe gözlerini kapatmak ve felsefecinin de gerçek bir insan olduğunu unutmaktır.

Dolayısıyla sorun siyasal, ideolojik ve sınıfsal bir kimliğe ya da dünya görüşüne sahip olmakta değildir. Felsefeyi ve felsefeci kimliğini, bunun hizmetine koşma, yani bunun "akılsallaştır"ılmasında, meşrulaştırılmasında bir araç kılmadır. Ve sorun da buradadır. Çünkü, böylesi bir yaklaşım, kendi siyasal ve ideolojik tercih ve yönelimlerini, dünya görüşünü, felsefenin ve felsefi düşünüşün süzgecinden geçirmek yerine, felsefeyi bunların süzgecinden geçirmekle karakterize olmaktadır. Dolayısıyla yaşananlar karşısındaki yaklaşımına, anlamlandırışına egemen olan, açıklamalarına damgasını vuran da felsefi düşünme değil, siyasal ve ideolojik olandır, etnik, sınıfsal ya da dinsel anlamda. Ki bu yaklaşımın, yalnızca bütünsel anlamıyla gerçekliği değil, ötekine bakışı ve anlamlandırışında, ötekileştirdiğinin söylediklerini ve yaptıklarını değerlendirişinde de, kaçınılmaz bir biçimde egemendir bu tutum. Ve günümüzde felsefi düşünmenin ve düşüncenin hem neliğini hem de yerini sorunlu ve tartışmalı kılan, sorgulanmayı gerektiren önemli bir sorundur bu.

İkinci neden de, tam burada karşımıza çıkmaktadır. Felsefi etkinliğin ve felsefecinin doğrudan parçası olduğu ve içerisinde yer aldığı, "şimdi" ve "şu an"da olan üzerine düşünüşün, söyleyişin ve eyleyişin felsefi düşünme ve düşünce olamayacağını utangaçça ima etmeye yeltenenlerin, "asıl felsefe", hatta "saf felsefe" vurgusunu, "demoklesin kılıcı" misali, felsefecilerin ve yeni yetişenlerin başlarının üzerinde sallamalarıdır. Belki bu vurguları-

nın nedeni, felsefeyi, felsefeci sıfatını, siyasal ve ideolojik kimliklerinin hizmetine koşan ve bunun için araçlaştıranlara karşı bir tepki olup, onları dizginlemek isteyişleridir. Kim bilir, belki de bu vurgunun nedeni, içerisinde yaşadıkları gerçeklik ve onun sorunları karşısında düşünce, söylem ve davranış düzeyinde bir tutum almayış ya da alamayışlarından kaynaklanan bir kaçış ve bu kaçışı meşrulaştırma kaygısıdır. Birinci neden daha masumanedir, ikincisi ise "etliye sütlüye" bulaşmamaya, vaziyeti idare edip gitmeye dönük memur zihniyetinin dışa vurumudur.

Hangi nedenle olursa olsun, yapılması gerekenin "asıl felsefe", "saf felsefe" olduğu vurgusuyla öne çıkarılan, ontoloji, yani varlık felsefesidir. Felsefeye bulaşan, hemen hemen herkes, varlık'ın felsefenin, üç temel konusundan biri olduğunu bilir ki diğerleri de bilgi ve değerdir. Varlık anlayışı, bilgi ve değeri koşullandırır. Dolayısıyla her felsefi sistemin ve her felsefi düşünme ve düşüncenin temelinde bir varlık anlayışı yer alır. Bu anlayış, varlığın, ister "var", ister "yok", isterse "bilinemez" olduğuna dayansın, her koşulda açık ya da gizil bir biçimde, ileri sürülen düşüncede içkindir.

Tümel olarak varlık bir yana, felsefenin, insanla anlamlanan, insanla anlamlandırılan ve insanın anlamlandırdığı, neredeyse her şeyi kendisine konu edinebilen bir düşünce, söylem ve eyleyiş etkinliği oluşu, kaçınılmaz bir biçimde felsefeciyi, varlığa ilişkin bir belirlemeye, varlık anlayışını ifadeye, en genel haliyle de varlık üzerine felsefe yapmaya mahkum eder. Hiçbir felsefeci için bundan kaçış yoktur.

Hal böyleyken, "saf felsefe" vurgusu yapanların bunu bilmediklerini varsaymak olası mıdır? Eğer olasıysa, yani yanıtımız "evet"se, onlar gerçekten "saf"tırlar ve bir an önce bu "saflık"larından kurtulmalıdırlar. Çünkü, "saf felsefe" gerçek insanın gerçek bir etkinliği değil, doğmamış olanın ve asla doğmayacak olanın, hayal bile edilmesi olası olmayan etkinliğinin ürünü olabilir ancak. Eğer yanıtımız "hayır"sa, ki ben bu kanıdayım; "saf felsefe" vurgusu yapanlar, bilinçli bir biçimde felsefeyi ve felsefeciyi içerisinde yaşadığı gerçekliğin ve orada olup bitenlerin seyircisi kılmaya çalışmaktadırlar. Ve ne yazık ki, geçmişten bu yana özellikle akademi çatısı altında, iktidarın gücünü de kullanarak yeni yetişmekte olan felsefeciler üzerinde etkili olmaktadırlar.

Boşuna denmemiş ya "ağaç yaşken eğilir" diye... Onlar da biliyor elbet bunu... Ve sonrasında, eğilmiş ve memurluktan bile gocunamayan felsefeciler, başarılarının tescili olarak boy veriyor ortalıkta onların...

Ya içerisinde yaşanılan toplumsal yaşamdan, onun sorunlarından etkilenen, onları eleştirel bir biçimde ele alan, konu edinen, sorgulayan, yanıtlar üreten felsefi düşünme ve düşünce, dahası bunların ürünleri? Anlaşılan o ki, şimdilik bunlar bir başka bahara... Ve bu bahar felsefenin ve felsefecinin hayata karışabildiği ve ondan etkilenip, düşünmesini düşünce kıldığı ürünleriyle, onu etkileyebildiği, değiştirip dönüştürülmesine katılabildiği gün gelecek...

Dipnotlar

1. Sevgili Neslihan Bayram'ın, *Türkiye'de Felsefenin Yeri* konusunu da içeren ve bu yazının ortaya çıkmasına neden olan mailini okuduğumda, ilk düşündüğüm, "keşke, Osmanlı dönemini de içeren, o dönemde yapılan çeviri, şerh ya da eğer varsa özgün çalışmaları ve eserleri kapsamlı bir biçimde aktaran derli toplu bir felsefe tarihi olsa elimizde" oldu. Ne yazık ki, bugün, bu kapsam ve derinlikte bir çalışma yok başvuru kaynağı olarak kullanabileceğimiz. Bilim tarihi alanında A. Adnan Adıvar'ın *Osmanlı Türklerinde İlim* adlı eserinden sonra da, *Felsefe Bölümlerinin Bilim Tarihi* kürsülerinden yetişen birçok bilim tarihçisi bu konuda araştırma ve günümüz Türkçesine çeviri çalışmaları yapmasına rağmen, genel anlamda felsefeye ilişkin araştırma boyutu önemli bir eksiklik olarak durmakta... Bazen sormadan geçemiyor insan, acaba bu araştırmacılar, felsefeyle ilgili çalışmalara rastlamıyorlar mı Osmanlı arşivlerinde? Yoksa rastladıkları çalışmaları kayda değer mi bulmuyorlar ya da ilgi alanlarının dışında mı görüyorlar? Elbette ki, İbrahim Agah Çubukçu'nun *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri* ile Osmanlı'nın son dönemini içeren, Hilmi Ziya Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı çalışmasını sözünü ettiğimiz kapsamda olmasa da, anmadan geçmemek gerek bu noktada. Bu yazıyı tamamlamak üzereydim ki, yeni bir kitap yayınlandı, Kitabevi tarafından. Adı *Açıklamalı Felsefe Eserleri Bibliyografyası*, Ömer Mahir Alper tarafından hazırlanan kitap, Arap harfleriyle yazılmış Türkçe basma eserleri konu ediniyor. Umarım sözünü ettiğim alanda eksikliği giderecek çahşmalardan biri olur bu kitap. Şu anda alıp okuma olanağım olmadığı için, daha fazla bir bilgi aktaramıyorum hakkında.

2. Bu dönemdeki ilgi, 12 Eylül döneminin koşullarında ve genellikle felsefe bölümlerinin bulunduğu fakültelerde belirgindir. Dönemin özelliği gereği, bu durum, üniversiteli öğrenci gençliğin bir arayışının dışavurumu, belki de sorularının yanıtlarını bulma umudu olarak ve o günkü koşullardan dolayı felsefeye, akademinin kendi sınırlarından hareketle fiili ve potansiyel etki alanı içerisindeki yatay ve geçici bir ilgi artışı ve yoğunlaşması anlamında değerlendirilmelidir, diye düşünüyorum. Çünkü bu dönemdeki ilgi, hem kalıcı olmamış hem de belirli felsefe hocalarının dersleriyle sınırlı kalmıştır.

3. "Akılsallaştırma" kavramını kullanan Edgar Morin, bu kavramı akılsallıktan ayırırken şunları söylüyor: Akılsallık hata ve yanılsamaya karşı en iyi koruyucudur. (...) Ama akılsallık, akılsallaştırma olarak bozulduğunda, kendi içinde bir hata ve yanılsama olasılığı taşır. Akılsallaştırma akılsal olduğuna inanır, çünkü tümevarım ya da tümdengelime dayalı mükemmel bir mantık sistemi oluşturur, ancak sakatlanmış ya da yalan temellere dayanır ve kendini, kanıtlara dayalı tartışmaya ve görgül doğrulamaya kapatır. Akılsallaştırma kapalı, akılsallık ise açıktır. Akılsallaştırma, akılsallıkla aynı kaynaklardan beslenir, ama en güçlü hata ve yanılsama kaynaklarından birini oluşturur. (Edgar Morin, *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*, s.4-5, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003)

4. Atalay Girgin, *Felsefenin Neliği ve Felsefeci*, Sanat ve Edebiyat'ta YARATIM, Sayı:9, s.54, 2005.

5. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.227, Ülken Yayınları, 1998.

İnsancıl Şiir Atölyesi Etkinliği

Hilmi Yavuz'un *Aynalar ve Zaman* Adlı Şiirinin İrdelenmesi

Bu ayın şiirini Ekber Kul seçmiştir.

AYNALAR VE ZAMAN

erguvanlar geçip gittiler bahçelerden
geriye sadece erguvanlar kaldı

şair! bahçelere özenecek ne vardı?
işte tenhâ her yanımız, hep tenhâ
ne aradık sözcüklerin kuytularında
ne bulduk soldukça çoğalan dilimizde?
Zaman'ın sırı hâlâ duruyor olmalı ki üzerimizde
biz bakınca görünen aynalardı

nasıl var olduysanız öyle kayboldulardı
bir yazın tiniyle bir güzün bedeni
hem birleşti hem de ayrıldı sizde
şair! gördünüz kimbilir kaç aşkın battığını
o derin sulara kapılmış şiirlerinizde...
nedeni, ne kayalar ne fırtınalardı:

kuytulardı, geçip gittiler sözlerimizden
geriye sadece kuytular kaldı

Hilmi Yavuz

Mustafa ÖZMEN

"Önce şiirde sevdim kavgayı
Özgürlüğü kelime kelime şiirde"
Rıfat Ilgaz

Şiire ilişkin iki ayrı görüşten... iki ayrı gelenekten söz edilebilir.

Bu görüşlerden biri, kısaca; Paul Eluard'ın *"şiir yaşamın içindedir"* sözüyle açıklanabilir. Şiirin merkezinde olan insandır... yaşamdır... Buna insan merkezli şiir diyebiliriz. Yaşam da ne varsa, şiirde de onu görebiliriz. Gün gelir, şiir kavga olur... aşk olur... sevgi olur... gün gelir, ayrılık olur... ölüm olur... açlık olur...

İşte, *toplumcu şiir* dediğimiz şiirin kaynağı, yaşamdır. Yaşam şiiri, şiir yaşamı güzelleştirir.

Toplumcu şair, şiiriyle seçimini yapmıştır. İnsandan yana, yaşamdan yanadır. İnsanı seçmek, beraberinde bir mücadeleyi getirir. Şair de, şiir de sürekli bir mücadelenin içindedir.

Şiire ilişkin öbür görüş ise, şiiri yaşamdan koparır. Şiir anlaşılması güç, hatta anlaşılmaz olandır. Şiirin gizemli... mistik bir havası vardır. Değil şiir yazmak, şiir okumak bile başlı başına bir sorundur. Şiirin yaşamla ilişiği kesilir.

Şiir irdelemesi yaparken belli başlı şu noktalara bakarız; şiirin sorunsalı ne... şiir insana, yaşama nasıl bakıyor... sorulara nasıl cevap veriyor...

İnsancıl Atölyesi'nde yeni bir şair, yeni bir şiir ile yola koyuluyoruz. Bakalım yol... yolcu bizi nereye götürecek.

Aynalar ve Zaman, Hilmi Yavuz'un şiiri. Şiir şöyle başlar, *"erguvanlar geçip gittiler bahçelerden / geriye sadece erguvanlar kaldı"* Anlaşılan o ki yolculuk zor geçecek.

Hilmi Yavuz şiirlerini Mallarme'nin şu sözüyle temellendirir. *"Şiir kelimelerle yazılır, fikirlerle değil"*(1) Hilmi Yavuz'un şiirini anlamak için, öncelikle Hilmi Yavuz'u anlamak gerekir. "Şiir kelimelerle yazılır..."

Şimdi şaire sorularımızı soralım... Kelime nedir... kelime, anlamdan, düşünceden yoksun mudur. Öyleyse dostluk nedir... bir kelime mi sadece... hiçbir yaşanmışlık yok mudur "dostluk"ta... Aşk kelime midir... sevgi... barış... bunların hepsi birer kelime midir...

"... şiir her şeye rağmen sözdür, söz de fikirlerin en kestirme taşıdır" (2) der, Sabahattin Eyuboğlu. Hilmi Yavuz için "sevgi" sadece bir kelimeyken, Sabahattin Eyuboğlu için "sevgi" ona yüklenen anlamdır.

Biz, anlamdan yoksun kelimeyi düşüne duralım... Hilmi Yavuz bir adım daha atar. *"Benim burada söylemek istediğim, belki, şiirin harflerle yazıldığını söylemek."* (3)

Hilmi Yavuz şiirlerini "bilinçli" yazıyor.

" 'Düşünce şiiri', bana göre elbet, şiirselliğin geriye itilmesi, buna karşılık, belagatin öne çıkması anlamına gelir." (4) Düşünce şiiri nedir... düşünce şiiri de kendi arasında üçe beşe ayrılır mı... bunların yanıtını merakla bekliyorum. Düşünce şiiri diye bir kategoriden söz ediyorsa, düşüncesiz şiirden de söz edilmeli. "Aynalar ve Zaman" düşüncenin olmadığı, "şiirsel" bir şiir. Hilmi Yavuz "başarılıdır" Çünkü hem düşüncesiz şiiri savunmuş, hem de bunu yazmıştır. Bu anlamda başarılıdır.

"... şiirselliğin geriye itilmesi... Kemal Özer'in şiirselliğe yorumu şöyledir;

"... Öncelikle şiirsellik kavramını gözden geçirmeliyiz burda. Nedir şiirsel olan?... Kime göre belirlenir?...

Benim anlayışıma göre şiirsellik de görece bir kavramdır. (...) Önemli olan bu şiirselliğin bir yapı bütünlüğü içinde var olmasıdır. Yani belirli bir estetik yapının vazgeçilmez öğesi ya da doğal sonucu olmasıdır." (5)

Düşünce ile şiir birbirinden ayrı mıdır... yoksa, estetik bir yapının olmazsa olmaz birleşenleri midir....

Hilmi Yavuz "kararlı" biridir. Şiirde anlam arayışına saldırmakta "kararlı"dır. *"Anlam, modern şiirde artık birinci bir mesele değildir."* (6)

Bedrettin Cömert şiirde yaratılmak istenen düşünce, duygu ayrımını şöyle dile getirir... *"Şiirde duygu ve düşünce arasında pratikte var olan diyalektik ilişki çoğu zaman gözden kaçırılmış ve bu konuda iki karşıt cephe oluşturulmuştur."* (7) Hilmi Yavuz, şiirde düşünceye karşı oluşan cephenin içindedir. O cephenin kalemşörüdür.

"Entelektüel tarafımız, akıl tarafımız dünyanın büyüsünü ortadan kaldırmaya çalışıyor. Ama buna karşılık, duygu tarafımız diyelim, bu büyünün ortadan kaldırılışının ortaya çıkardığı boşluğu doldurma çabasıdır." (8) Duygu ile düşüncenin sürekli birbirinden ayrı olduğunu söylüyor şairimiz.

Bedrettin Cömert ise bu durumu şöyle açıklar... *"Aslında iç dünyamızın oluşum sürecinde, düşünce ve duyguyu birbirinden kesinlikle ayırt etmek olanaksızdır."* (9)

Hilmi Yavuz'un şiirini "bilinçli" yazdığını söylemiştik. Evet, Hilmi Yavuz şiirini bilinçli yazıyor. Ama bu bilinç, "parçalanmış bir bilinçtir."

Hilmi Yavuz'un "arayışı" bize neyi gösterir. Sistemin şiirinin de, şairinin de tıkandığını tükendiğini gösterir.

Şairin arayışı, yeni bir anlam arayışı değil, "piyasa"ya yeni tüketim şiirleri sunma arayışıdır.

İnsansız şiir, bir yere kadar gelip tıkanıyor...

İnsanın yürüyüşü ise devam ediyor. Yola devam.

Kaynaklar

1. Salih Bolat, *Şiir Sanatı*, Hazırlayanlar: Yaşar Nabi Nayır, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004.
2. a.g.e.
3. Röportaj: Nurcan Özkaplan, Radikal Kitap Eki, 04.03.2005.
4. Şiir Sanatı, a.g.e.
5. Kemal Özer, *Soruların Gündeminde*, Yordam Yayıncılık, İstanbul, 1995.
6. Radikal Kitap Eki, a.g.e.
7. Bedrettin Cömert, *Eleştiriye Beş Kala*, Ayko Yayınları, İstanbul, 1981.
8. Radikal Kitap Eki, a.g.e.
9. Eleştiriye Beş Kala, a.g.e.

Servet ÇOLAK

Hilmi Yavuz'un bu şiiri epey önemli. Biz bu şiiri okumakla, nasıl şiir yazılmaması gerektiğini öğreniriz. Bir de ne tür şiirlerin (isterseniz hangi şairlerin) okunmasının zaman kaybı olduğunu.

Edebiyat kendini bu alanda (doğuştan) *"yetenekli"* görenlerin at koşturduğu bir meydan değildir. Aşağı yukarı dört bin yıldan (Sümer'den) beri insanın, doğasının, toplumun, insan ilişkilerinin araştırıldığı bir alandır sanatla edebiyat. Ne kendini tatmin, ne de hava atma yeridir. Edebiyat insanı araştırmakla, insanın duygu-davranış-düşünce ilişkisini göstermekle kalmaz. İnsana yaşamsal güç katar. İnsanı cesaretlendirir. İnsana toplumsallığını hissettirir. Dolayısıyla insansız, insana değer vermeyen, insanın yaşama umudunu zayıflatan/kıran eserler, estetik nesne değildir. Bunları yazanlar hiç boşuna, *"sanatçıyım"* diye kurumlanmasın. Havaları çabucak iner/indirilir.

Aynalar ve Zaman'a dönelim.

2+6+6+2 dizeden oluşan, belli bir biçim verilen bütün bir şiir. Teknik olarak yarım uyak, tam uyak,

zengin uyak kullanılmış. Bir ritim var. Şiirin teması bile var.

Tema şu: Bu boş dünyada, neden uğraşıyorsun şair?

Şiiri anlamak güç. Anlayınca da insanın içini karartıyor. Hilmi Yavuz bu şiirinde şaire, insana inanmıyor.

Her şey gelip geçici, boşluksa kalıcı.

"İşte tenhâ her yanımız, hep tenhâ"

İnsan, şair kimsesizdir ona göre.

"geriye sadece kuytular kaldı"

Hilmi Yavuz, aşkı da unutmamış. İnsanın yaşamsal bir duygusudur aşk. Hem de çok boyutlu.

"Şair! gördünüz kimbilir kaç aşkın battığını"

Aşk, Hilmi Yavuz'un şiirinde batar.

Şiirde imgeler havada uçuşuyor. Bir kökleri yok. Bir duygu, bir düşünce anlatmıyorlar. Böylece şiir kimi yerlerde süslü söyleyişe, sözcük oyunlarına kayıyor. Buna estetizm deniyor. Bu da şiirde toplumsal bağ olmadığını gösterir.

İnsaf be Hilmi Yavuz! Senin (öznel) duyguların her yerde geçmez. Umutsuzluk, tükenmişlik herkese işlemez.

Nursen URAL

Hilmi Yavuz'un bu şiiri Oliver Hirschbiegel'in *Çöküş* filmini anımsattı. Berlin. Nisan 1945'de öfke ve şiddetle çarpışan insanlar var. Ulus yıkılışını görüyor. Öznellerinde kabul etmeselerde nesnel gerçekliği reddetme şanslarının olmadığının farkındalar. Hitler ve yakın arkadaşları kendilerini barikatların altında güvenceye almışlardır. Sokaklarda savaş çığlıkları yankılanmaktadır. Berlin düşmüş bir kaledir. Halkının son neferleri (Führer'in başlarına açtığı belayla) dışarda savaşın gücüyle yok edilirken o son yolculuğuna hazırlanmaktadır. Nesnel gerçeklik Führer'in özneliyle çakışmıştır. İntiharı öznel gerçekliği, katliam da nesnel gerçekliktir.

[Filmi beğendiğimi söyleyemem. Hitlerin "Führer'in" son on iki günü verilmiş. On iki günle ve dışardaki vahşetten ayrı. Bu katliamın (aktörünü) liderini nesnel gerçeklikten soyutlayıp, öznelini işlemişler. Bu da insanda acıma duygusuna neden oluyor. Zavallı hasta adam. Nerdeyse intiharına ağlayacaktım! Zaman ve gerçeklik kendi aynalarından gösterilmiş.] Tıpkı Hilmi Yavuz'un *Aynalar ve Zaman* şiiri gibi.

"erguvanlar geçip gittiler bahçelerden" dizesinde nesnel gerçeklik var. Erguvanlar şairlerdir. Bahçeler şiirler. Doğru bir betimlemeyle imgelenen dize *"geriye sadece erguvanlar kaldı"* diye devam eder. Yanılgısı burda. Şair (erguvan) ölür. Ölümlüdür. Bahçe (şiir) ölümsüzdür. Şairi ölümsüz kılan şiiridir. Hilmi Yavuz güzel bir başlangıçla şiirini dizeler. Şiirin gelişimi sağlıksızdır. *"şair! bahçelere özenecek ne vardı?"* Bu soruyu sorduktan sonra, şiirin dizeleri çağlayan sesiyle çoğalmalıydı. Çoğalması bir yana çağlayan kurumuştur.

Şiirde, ritm, imge, biçim vardır. Olmayan içeriktir. Şiiri şiir yapan ana damar yoktur. Ara damarlar işlevini yapsa da, ana damar -olmadığı için- görevini yapamaz. Görev diyorum. Neden mi? Şair şiirini kendi sorumluluğu altında görevlendirir. Şiirin görev alanı; geçmiş, gelecek, yaşadığı anla sınırlı değil. Bu dinamiği şiire veren içeriktir. Ritm, biçim, imge, içeriğe eşlik eder. Tıpkı şairin şiire eşlik etmesi gibi. Şair şiirini "tenha, kuytularda, ıssız köşelerde" bırakır. Yine bir anımsama beynimde zonklar. *Şiirde Gerçeklik.* Berrin Taş'ın bu yazısı Hilmi Yavuz'un şiiriyle güreşen güreşçi gibi gözümde canlanır. Şöyle seslenir, *"şiir somuttur... gerçeklerden yola çıkar, ama bu somutluk kaba söylemlerle karıştırılmamalıdır. Somutluk, sorunlarıyla... düşleriyle birlikte yaşayan insanın yaşamı güzelleştirmek isteğinde... ve güzel'e bakışını başkalarınca da anlaşılır... görülür bir biçimde anlatabilmekte içerilidir."* Bu yazı bana Hilmi Yavuz'un somut gerçekliğin sorunlarından kaçtığını ve kaba söyleme düşmeden felsefi söylemle kafa karıştırdığını, güzele bakışı olmadığını gösterdi. Berrin Taş, yazısına Kagan'dan alıntıyla devam eder, *"Gerçekçilik sanatsal yöntem olarak ilk kez bir tarz yasası olmaktan çıkıp bir doğrultu yasası haline gelerek estetiksel bağımsızlık kazandığı zaman ortada görülmüştür."* Bu da şairin bilinçle, estetik yaratımını şiirle ortaya çıkarması demektir. Şairin gitmesi doğaldır. "Her insan ölümlüdür -Sokrates" Şair de insan olduğuna göre bu kaçınılmaz son olacaktır. Ölümsüz olan şiirdir. Estetik oldu mu şairini de kaçınılmaz sonun, (ölümün) ölümsüzü yapar.

Hilmi Yavuz dünyaya, şaire, şiire estetik bilinçle bakmaz. Kendi öznel bilincinin yansımasını mutlaklaştırır. Aynalara bakarak, zamanı boş yere harcar. Şiirin yaşamın kalbi olduğunu anlayacak nesnel bakıştan yoksundur. Öznelini nasıl yaşarsa yaşasın. Ama öznel gerçekliğini nesnel gerçeklik diye mutlaklaştırması şairi de şiiri de öldürür.

Oysa şairin görevi vardır. Bu görevini de şiirle somutlaştırır. Çağına tanık olmalıdır. Sorunu, sorusu olmalıdır. Sorunu öznel de olabilir, nesnel de. Bu şiirde sorun olduğu doğrudur, gerçektir. Bu şairin sorunu değil. Sorun şiirdir.

Mustafa TABAK

Şiir, Ayna ve Zaman

Hilmi Yavuz'un
Aynalar ve Zaman isimli şiirine dair

Şiir zamanın aynasıdır
Ama ne pusludur
Ne de
Ayna ayna söyle bana
Var mı şu dünyada
Benden daha güzeli
Diyen zamana
Evet diyen bir aynadır

YUNUS NADİ ÖDÜLÜ KİME VERİLDİ

Korkut KÖSEOĞLU

benim okuduğum hiçbir iyi metin çok da umut barındırmaz içinde. Benim edebiyat hakkında yargım bu."(1)

Bu satırları *Cumhuriyet Kitap* ekinde okuduğumda öyle şaşırdım ki dönüp yeniden okudum. Baktım, doğru okumuşum. Neye şaşırdım derseniz, şuna. Günümüz popüler burjuva edebiyatında postmodern yazılar görmek bana pek şaşırtıcı gelmiyor. Bu yazılarda insanı tarihselliğinden koparıyorlar, umutsuzluğu aşılıyorlar, insanı hep kötü, bencil gösteriyorlar. Üstelik bu durumu mutlaklaştırıyorlar. Bunları görmeye alıştık. Bu tip yazılar genelde büyük sermayenin desteklediği ve pazarladığı meta üretiminin parçası olarak değerlendirilebilir.

Ancak, aydınlanma yanlısı olduğunu savlayan bir gazete, *Cumhuriyet* ve onun kurucusu Yunus Nadi adına düzenlenen yarışmada ödül verilen öykü kitaplarından birinin yazarı (Sibel K. Türker) bunu söylediğinde, şaşırdım. İster istemez bu satırları, adına ödül düzenlenen yazar okusa ne derdi diye geçirdim içimden. Adına ödül verilen kişiyle ödülü alan kişi arasında paralellik kurmak doğal olsa gerek.

Sanat eseri iddiasında olan eserlere ödül verilmesini doğru bulmuyorum, ama bu yazının konusu olmadığı için üstünde durmuyorum.

Bütün bunlardan sonra ödüllü kitabı okumaya karar verdim.

Kitap

İçinde on öykünün bulunduğu kitap yazarın bakışını apaçık gösteriyor. Karamsar, kötümser, iç karartıcı... İnsan sevgisi nedir bilmiyor Sibel hanım.

Yaşamda karamsarlaştığımız, içimizin kardığı durumlar olur. Ama yaşam bunlardan oluşmuyor ki yalnız! Bunları nasıl aşarız, bu durumu oluşturan koşullar nelerdir, nasıl değiştirilebilir. İnsanın umutlu olması, geleceğe bakması ne demektir, yazarın böyle bir düşüncesi yok.

Yazarın insanlara öykünün içinden göstereceği bir şey olmalı, yoksa niye yazılır ki, kendi iç sıkıntılarını nesnelmiş gibi göstererek rahatlamak için mi. Sibel K. Türker'in göstermek istediği insansızlık, sevgisizlik...

Kitaptaki öykülerden birinde, bir tipin insana bakışına örnek vermek istiyorum:

"Birkan, ruhlarla dans eden birinin edasıyla kokunun geldiği tarafa dikiyor gözlerini. Sekreter birazdan cisimleşecek, odada etekliğini kalçalarına kadar sıyırarak dolaşmaya başlayacak sanki. Her zaman baygın kokuyor bu kız, iç gıcıklayıcı ve yapışkan, ucuz dişi kokusu. Önüne eğildiğinde daracık pantolonlarının ağından cinsel organının nemli ve çürük kokusu yükselir. Çok mu bekletmiştir dağılmayı, bozulmayı, bekleye bekleye durgun bir göle mi dönüşmüştür? Sabır hareketsiz yürekler yaratır, sessiz iç organları, utangaç bağırsaklar. Sabır açlıkların üzerine kapanır ve buyurur: 'İçe doğru büyüyeceksin!' Birkan bu nedenle, sekreterin dölyolunun normalden uzun olduğunu ve bataklık gibi geniş bir alana açıldığını düşünüyor."(2)

Yazarın yarattığı karakterin insana bakışı bu. Kadın rahmi onun için bataklık. İnsanın insan olmaya başladığı yeri bataklık olarak görüyor yazar. Dolayısıyla bataklıktan insan çıkartamıyor.

Birinin adına ödül düzenlendiğinde o ödülü alacak kişiyle adına ödül düzenlenen kişi arasında paralellik kurmak normal olsa gerek. İşte böyle bir akıl yürütmeyle, Yunus Nadi'yle Sibel K. Türker arasında bir parallelik aradım.

Yunus Nadi'ye baktığımda hayatı insana, topluma katkı yapma mücadelesi içinde geçmiş. Mücadelesinde en önemli olaylardan biri olarak 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanını bildiren meclis kararını okuyan milletvekili olduğunu görüyoruz.

Şimdi böyle bir kişiyle, Yunus Nadi'yle Sibel K. Türker'in ortak noktası ne olabilir diye düşünüyorum. Bulamıyorum.

Bulduğum şu.

Biri ülkenin aydınlanma mücadelesinde, kendince, hep arayış ve mücadele içinde olmuş, diğeri ise insanın oluşum yerini bataklık olarak görüyor, iyi edebiyat eseri umut vermez diyor, gerçekçi olmayan edebiyat yapmak özgürlüktür diyor.

Şimdi bütün bunlar ortadayken, birileri Sibel K.Türker'e Yunus Nadi ödülünü uygun bulmuş. Cumhuriyetin ilanına katkısı olan birinin adı, insanı bataklıkta gören birine layık görülüyor. Sibel K. Türker gerçekçi olmadığını açıkça ilan ediyor ve bunu

Paul Eluard

Et Un Sourire

La mort n'est jamais complète
Il y a toujours puisque je le dis
Puisque je l'affirme
Au bout du chagrin une fenêtre ouverte
Une fenêtre éclairée
Il y a toujours un rêve qui veille
Désir à combler faim à satisfaire
Un coeur gènèreux
Une main tendue une main ouverte
Des yeux attentifs
Une vie la vie à se partager

Ve Bir Gülümseme

Ölüm hiçbir zaman eksiksiz değildir
Madem ki dile getiriyorum
Madem ki doğruluyorum bunu
Kederin ucunda açık bir pencere
Aydınlık bir pencere her zaman vardır
Her zaman vardır
Uyanan bir düş
Karşılanacak arzu doyurulacak açlık
Cömert bir kalp
Uzanan bir el açık bir el
Dikkatli gözler
Bir hayat paylaşılacak hayat

Türkçesi: İlke BEREKETLİ

özgürlük olarak nitelendiriyor. *"Toplumda gerçekçi olmazsanız belki bir dönem yaptığınız edebiyat sayılmayabilirdi. Artık bu sınırlamaların dışına çıkılmış gibi. Bir parça da özgür bir ortam var. Bu da bir yönüyle iyi bir şey."* (3)

Evet, artık gerçekçi olmamak "iyi edebiyat" olarak değerlendirildiğine göre, o da istediği gibi gerçekçi olmayan yazılar yazabilir.

İmdi, Sibel Hanım'ın bunları yazmasında şaşılacak bir şey yok.

Şaşılması gereken şey, *Cumhuriyet* gibi aydınlanma, toplumsal gerçekçilik söylemlerini dilinden düşürmeyen bir gazetenin bu kadar kendi çizgisine aykırı görünen bir kitaba kurucusunun ödülünü vermesidir.

Dipnotlar

1. Sibel, K. Türker'le Söyleşi, Cumhuriyet Kitap, sayı 801, s.6.
2. Sibel K. Türker, *Öykü Serserni*, Doğan Kitap, s.22.
3. Sibel, K. Türker'le Söyleşi, Cumhuriyet Kitap, sayı 801, s.6.

HEP YOLDA

Berrin TAŞ

5 Temmuz 2005

Kuş sesleri geliyor. Serçeler cıvıldaşıyorlar. Assos'ta bir otel odasındayım. Dinlenirken bile kuş seslerini duymak, doğanın koynunda uyuyormuşum izlenimi uyandırıyor.

Bazen sesleri yavaşlıyor. Bir an sessizlik. Hemen ardından tempolu bir şakıma. Sanki ısrarla anlatmak istedikleri bir şey var. Çok uzun süredir kuş seslerini unutmuşum. İçimdeki iniltiyi sağaltmaya uğraşırken acıya gömülmüşüm. Şakıyın kuşlar şakıyın. Doğanın koynundaki dinginlik avutur beni.

Önceki gün deniz kıyısında yaşlı bir kadın torunuyla birlikte heybe satıyordu. Yüzündeki derin kırışıklıklar yıllanmış toprak güzelliğinde. Üstüne çuvalımsı örtüler sarmış. Heybeleri satmak için Ayancık'ın bir köyünden gelmişler. Gelini, hadi nene gidin de satın bu heybeleri, demiş. Sabahleyin erkenden minibüslerle Ayancık'a gelip tatil yörelerine dağıldıklarını anlattı. Onunla konuşurken baktım. Başındaki yazmanın altında yeşil bir şeyler görünüyor. Bu ne dedim. Utangaç bir biçimde gülümsedi. Kekik, dedi. Sonra da örtünün altındaki kekiği çıkarıp kulağının arkasına sakladı. Kekik kokulu kadının siyah çerçeveli kocaman gözlükleri vardı. Giderken "sana yarın yine heybe satmaya çalışırsam kusura bakma. Gözlerim iyi görmüyor, seni tanıyamam belki" dedi.

Havuzda yüzerken gördüğüm iki kızkardeş bana Şaziment'i anımsattı. Bu otele yıllar önce onunla gelmiştik. İlk gelişimizde 12 yaşında, daha sonraki gelişimizde 16 yaşındaydı. Ona kızlarını bir saniye rahat bırakmayan annelerin taklitini yaparak seslenirdim. Şazi... Şazimentçiğim, nerdesin kız gebermeyesice... Koşa koşa gelir, ne var derken gülümserdi. Bu şakalaşmalı seslenişimden hoşlanırdı.

8 Temmuz 2005

Serçelerin ısrarla ne anlatmak istediği anlaşıldı. Kaldığım odanın balkon kapısının üstünde bir serçe yuvası var. Serçenin şakıması bundan. Serçe yavrusunun yanına gidebilmek için bizim içeri girmemizi, balkonu ona bırakmamızı bekliyor. Nasıl da özenle yapmış yuvasını. Sanki toprağı örmüş. Örgü örgü yan yana sıkıştırılmış toprak, altından sararmış otlar sarkıyor. Doğanın çözümü. Doğa hem güzellik hem acımasızlık. Doğayı dinlemezseniz, ona aykırı davranırsanız öcünü alıyor. Evinizi ona göre yapmazsanız sel basar. Doğayı kirletirseniz, o da yaşamınızı cehenneme çevirir. Ozon tabakası delinir. Güneşin yakıcılığı artar. Hava kirlenir, su kirlenir, doğa da sizinle kendi bildiği dilde konuşur. Kirlenmiş insan bunu anlamaz.

Tatildeyim. Önce Marquez'in şu büyük reklamlarla sunulan romanını okudum. *Benim Hüzünlü Orospularım*. Kitapta bütün yaşamını hiçbir amacı olmadan rasgele geçirmiş bir adamın doksan yaşında ilk kez bir insanla ilgilenmesi anlatılıyor. Sevişmekten başka kaygısı olmadan yaşamış yaşlı adam on dört yaşındaki çocuğa aşık oluyor. Romanda kızın duyguları yok. Çünkü hiç konuşmuyorlar. Onu yalnızca yatakta görüyor. Romanı sevmedim. Sanki yaşlı bir adamın da aşık olabileceğini anlatmak için yazılmış. Yaşlı adam zaman zaman geçmişine dönerek seviştiği kadınları anımsar. Bu anımsamalardan benim çıkardığım sonuç, yaşlı adamın daha önce kadınların da insan olduğunu hiç düşünmemiş olmasıdır. Kadınlar o ana dek onun cinsel gereksinimlerini karşılayan birer nesnedirler. Küçük kızın masumiyeti ona birazcık insanlığını anımsatırsa da bu köklü bir değişiklik yaratmaz. Hiç tanımadığı, arkası dönük yatakta yatan küçük bir çocuğa aşık olduğunu düşünen yaşlı adam, aslında yaşlılığında yalnız olmamayı ister. Marquez bunu yaşlı adama değil, genelev patroniçesine söyletir.

Yaşlı adam küçük kız aşkının konu seçimi açısından çağımızın ruhunu yansıttığını düşünüyorum. Bu olumlayan ruh. Küçücük kızlarla ilgilenen yaşlı adamların onaylanması. Sevmeyi yaşlanırken bile öğrenememiş yaşlı adamlar ağız tadlarına bir yenisini eklemek istiyorlar. Bu ilişkide insan yok. Bir alış veriş var. Romandaki yaşlı adam da ilerde küçük kıza bırakmak üzere genelevi bahçesiyle satın almak ister. Genelev patroniçesiyle anlaşırlar. İkisinin de kimsesi yoktur. Kim önce ölürse malları ötekine kalacaktır. Patroniçe küçük kıza bakacağına söz verir.

Küçük kızın genelevde yaşamı boyunca bırakılmasına aşk diyorlar. Hıh... güleyim bari. Çağımız taze et kokusuyla doyuma ulaşabiliyor. Tüketim toplumunun insanı öylesine doyumsuz ki sonunda çocuklara da el attılar. Çocukların pazarlanması

dehşet verici. İnsanlığını rafa kaldırmış birileri küçük çocuklarla ilişkiye girmeyi isterken kendinden utanmıyor. Her gün gazetelerde on bir yaşında para karşılığı bir erkekle evlendirilen onlarca kızın dramını okuyoruz. Çağ taze ete para veriyor.

Okuduğum herhangi bir kitaptaki tematik yan beni şiire yönlendirir. Şiire çağırır. Şiirle ilgisiz görünen bir roman da olabilir bu, herhangi bir yazı da olabilir. Sözgelimi Selimoviç'in *Derviş ve Ölüm* adlı romanını okurken bunu daha iyi anlamıştım. Tadını daha iyi duyumsamak istediğim kimi cümleleri açıp yeniden bakıyordum. Ben de çağırışım uyandıran kimi durumlar içimi aydınlatıyor ve sevinç veriyordu. Marquez'in şişirilen yeni romanında bunu bulamadım.

Birkaç gündür Rollo May'ın *Yaratma Cesareti* elimde (İkinci basım, Mayıs 1988, Metis Yayınları). Denize girmek ve dinlenmek dışındaki zamanlarda onu okuyorum. İlk kez 1989'da okumuşum. Şimdi yeniden elime alınca önceki okumamı hiç anımsamadığımı anladım.

Rollo May, yaratıcılığa psikolojik açıdan yaklaşıyor. Yaratıcılık ve cesareti birbiriyle ilişkili inceliyor. Felsefe ve sanatla yakınlığından hareketle bilinçdışı ve bilinç ilişkisinin derinlemesine irdelenmesi anlatılıyor. Çevirmen Alper Oysal, *"İkinci Basıma Sunuş"* yazısında Rene Le Senne'den bir alıntı yapmış.

"Felsefe somut gerçeklikten yola çıkmalı ve sonra tekrar somut gerçekliğe dönmelidir. Felsefenin hareket noktası öyle bir nokta olmalıdır ki, kişi bu noktadan başka bir noktadan başlayamasın. Başka bir şeyden değil de yalnız ondan başlamamızı zorunlu kılan, kendini kayıtsız şartsız üstümüze dayatan bu nokta acıdır. Acı, ondan yola çıkmamızı gerektiren somut noktadır. Ve acının karşısında aradığımız da mutluluktan başka bir şey değildir. Tüm düşünce, acı ve mutluluğun somut kutupları arasında kuşatılmıştır."

Acı ve mutluluğu somut kutuplar olarak görmek etkileyici. Bu daha çok özne-nesne ilişkisini anımsatıyor. Yaratıcı özne somut gerçeklikten yola çıkarak soyutlamalarla hakikatin bilgisine ulaşıyor. Bu bilginin varlığını sürdürebilmesi somut gerçeklikte gösterilebilmesiyle olanaklı.

Acı ve mutluluğun somut kutuplar olması öznenin nesneden ayrı bir iç evrenin varlığını zorunlu kılar. Ancak kendini nesneden ayıran bir iç evren nesneyle karşılaşabilir. Rollo May yaratıcı edimi, bu karşılaşmayı iki kutup arasındaki bir buluşma olarak görüyor. *"Dünya kişiyle her an karşılıklı ilişki içindedir. Dünyayla benlik arasında ve benlikle dünya arasında kesintisiz bir diyalektik süreç süregider; bu iki kutuptan her biri diğerinin varlığına delalet eder ve bunlardan birinin yoksanışı her ikisinin de anlaşılmasını olanaksız kılar."* (a.g.e. s.47, 48)

Rollo May, özne-nesne ilişkisini anlatıyor. Söylediklerini şaire de uyarlarsam sorun daha iyi anlaşılır. Dünyayla ilişkiyi sürdürmek şair açısından da çok önemlidir. Dünyayla ilişkiye girmeyen ya da herhangi bir nedenle giremeyen şair kendi dünyasıyla karşılaşmayan kişidir. Kendi dünyasıyla karşılaşmayanın yaratıcılığı cılız kalır. Hem şair kendi öznel yaratıcılığını gerçekleştiremez. Hem de dünya onun özgür yaratıcılığıyla karşılaşmayacağı için birbirleri için anlamlarını yitirirler. Rollo May'a göre, *"yaratıcılık bir karşılaşma edimi içinde ortaya çıkar ve karşılaşma merkez olarak alınırsa anlaşılabilir."* (a.g.e. s.75)

Rollo May'ı okurken kendi cılız benlerini abartarak şişinenleri düşünmeden edemedim. Günümüz şairinin kaybettiği eksen kendi beni ile dünya arasındaki ilişkidir. İç evreni oluşmamış şairler dünyayla sağlıklı ilişkiye giremedikleri için orda kendileriyle karşılaşmazlar. Biçimini yitirmiş şiirler ilginç buluşlar olarak sunulur. Sözcüklerin nereye yazılacağı, şiirin soldan sağa, sağdan sola okunduğunda, pardon yukardan aşağı, aşağıdan yukarı okunduğunda anlamının değişmediği söylenir. Böylece şiir mekanik bir buluş düzeyine indirgenir.

Yaratıcı öznenin nesneyle karşılaşmasında ortaya çıkan sorunlar, bir arada yaşamak durumundaki insanın ilişkilerinde de çıkar. Çoğu kez insanlar arası ilişkileri gözlemlerim. Ya kendi benlerini tamamen dışlaştırmadan öteki insanlarla ilişkilerini sürdürürler. Ya da vıcık vıcık her yapıp ettiğini ille de birilerine anlatma gereksinimi duyarlar. Her iki durum da özne-nesne ilişkisinin sağlıklı olmasını önler. Kendi benlerini dışlaştırmadıkları zaman o ilişki iki insanın karşılaşması olmaz. Vıcık vıcık kurulan ilişkilerde de birbirini göremeyecek denli sınırlar çiğnenir. Günlük yaşamın ayrıntılarında benlik yitirilir. Geliştirici ilişkiye fırsat tanınmaz. İlişkiler yaratıcı olmaz.

15 Temmuz 2005

Tatil bitti. Serçe şakımalı balkonu, denizi... yüzmeyi... yavaş yavaş akşamın gelişini izlemeyi Assos'ta bırakıp geldim. Yoğun bir çalışma süreci beni bekliyor. Bugün atölyenin tatili de bitiyor. Akşam C.G. *Felsefe Sıçramaları*'nın ilk seminerini verecek.

İnsani ilişkiler her zaman sorunlar yumağıdır. Benim için de temel sorundur. Neden bu dünyada insan el ele vererek, güçlü bağlarla birbirine kenetlenerek yaşayamaz. Neden sağlam dostluklar kurulamaz. Neden arkadaşlıklar üste çıkmanın, haklı çıkmanın cılız sarmalında harcanır. Neden insan dayanışmak yerine kimsesiz ben'inin İstemlerine kölece sarılmayı seçer. Uğruna insani her değerin harcandığı kölelik, ondan insanlığını çalar. Günü-

müz insanı bunu göremez. Günlük kaygılarla bütün yaşamına damgasını vuran istemlerinin peşinden giderken kendini yitirir.

Yanıtları yine Rollo May'dan vermeye çalışacağım. Rollo May, *"toplumsal cesaret diğer insani varlıklarla ilişkiye girme cesaretidir - kişinin anlamlı bir yakınlık kurma umuduyla tehlikeye atılabilme yetisi"* der. (a.g.e., s.13)

Rollo May, insani ilişkilerdeki sorunları toplumsal cesaretle açıklar. Kişilerin öteki insanlarla ilişkiye girebilmesi için korkularıyla yüz yüze gelebilmeleri gerekir. Kendi ben'ini tamamen dışlaştırmadan ya da vıcık vıcık her saçma ayrıntının bile anlatıldığı bir iletişim biçiminin kökeninde korkularımız yatar. Bu korkularla yüzleşmeden yaratıcı ilişkiler kurulamaz.

Rollo May, bu korkuları psikanalist Otto Rank'tan yola çıkarak anlatır. Otto Rank bu korkulardan birini yaşam korkusu, kendini gerçekleştirme korkusu olarak niteler. Öteki ölüm korkusudur.

Yaşam korkusu, *"bu özerk olarak yaşama korkusudur, kendini terk edilmiş bulmak korkusu, bir başkasına dayanma gereksinimi. Bu korku, kişinin kendini ilişkiye girilebilecek bir benliği kalmayasıya dek bir ilişkiye fırlatma gereksiniminde kendini gösterir."* (a.g.e., s.14)

Otto Rank, bu korkunun tipik olarak kadınlarda bulunduğunu söylemiş. Bu korku bana da bir erkeğin kulu, kölesi kadınları anımsattı. Onaylanma gereksinimini, özerk davranamamayı. Uğruna arkadaşlarını, kendisiyle ilgili gelecek tasarımlarını bırakıp bir erkeğin uydusu olarak yaşayanları. Kendisini yitiren bu uydu bir süre sonra çevresi için sıkıcı olacaktır. Söyleyecek sözü, kendine özgü bir fikri yoktur. Zaten kendi ben'inin ağırlığını taşıyamamış kaçmayı seçmiştir. Kaçış, nereye dek. İnsan kendinden sonsuza dek kaçabilir mi.

Ölüm korkusu, *"bu, diğeri tarafından tümden emilme korkusudur, kendi benliğini ve kendi özerkliğini yitirme korkusu, bağımsızlığının alınıp götürülmesi korkusu."* (a.g.e. s.14)

Otto Rank bu korkunun çoğunlukla ilişkinin yakınlaşması durumunda hızla sıvışıp kaçmak için fırsat kollayan erkeklerde yerleştiğini söyler. Bu korku da bana, aşık olduğu kadından kaçtığını söyleyen bir erkeği anımsattı. Neden diye sormuştum ısrarla. İnsan neden değer verdiği birinden kaçar, anlayamamıştım. O da anlatamamıştı. Şimdi anladım.

Bu korkuların her ikisi de hem kadında, hem de erkekte bulunabilir. Korkularıyla yüzleşemeyen arkadaş da olamaz. Dost da olamaz. Sanırım 1993'tü. Cengiz Gündoğdu bir toplantıda tiyatrocu Günay Akarsu ile dostluklarının tarihsel bir önem taşıdığından söz etmişti. İnsanlığın tarihinde bir dostluk örneği Marx'la Engels arasındaki dostluktur. Goethe ile Schiller arasındaki dostluk da önemlidir. Bu insanların hepsi kendi kişiliğini yitirme korkusu olmaksızın zor günlerinde dostlarının yanında olmuşlardır. Dostlarına ellerini uzatmışlar, ölene dek bu dostlukları korumuşlardır.

Sokrates'e göre cesaret, bilinçli korkudur. Tarihin sayfaları arasında yerini alarak kendini kabul ettiren bu dostluklar, cesaretin insan yaşamı üzerindeki etkisini gösterir. Demek ki korkaklar ve sahte kişiler dostluk kuramaz.

Sokrates'in söylediğini Rollo May başka biçimde dile getirir. Yaşamımızın her iki korku arasında salındığını söyler. Korkularıyla yüzleşen kişi yalnızca kendisi olarak değil, başka benliklere katılımıyla da gelişebileceğinin ayrımına varır. Bu nedenle korkularıyla yüzleşmek kendini gerçekleştirmek isteyen insan için zorunludur.

Korkularla yüzleşerek yaşamayı cesaretin bir paradoksu olarak niteler Rollo May. *"Kendimizi tüm bir dolulukla adamalıyız, ama aynı zamanda yanılıyor olabileceğimizin de farkında olmalıyız."* (a.g.e., s.15)

18 Temmuz 2005

Bir pazartesi sabahı. Sıcak bir gün. *İnsancıl*'dayım. Hafta sonu seminerlerle geçti. Seminerlerle, insanlarla...

Ben Rollo May'la konuşmayı sürdürüyorum. Rollo May, insani ilişkiler kurmayı otantik yakınlık olarak değerlendirir. Otantik sözcüğü edimsellikle bağlantılıdır. Burda önemli nokta sahtelik, ikiyüzlülüğe girmeden edimin ya da olgunun özneyle bağlılık içinde olmasıdır. İnsani ilişkilerde bu bağlılık insani değerleri temel alan bir işlev edinir. İnsanları buluşturan bağ, insan oluşun, türe ait oluşun getirdiği değerleri geçerli kılan dolaysız ilişkilerle kurulur. Otantik yakınlıktan ben dolaysız ilişkileri anlıyorum. Kişinin tüm benliğiyle insani ilişkiler kurmasını.

Otantik yakınlık kurmak risk almak demektir. Burdaki risk herhangi bir insanla karşılaşmanın bizi nasıl etkileyeceğini bilmememizden kaynaklanır. Kişiler çoğunlukla bilmediğinden korkar. Kişiler bu korkuları yüzünden yalnızlığın yüzeysel güvenliğinde kendilerini korumaya alırlar.

C. Gündoğdu sık sık "sistem yakın arkadaşlıkları istemez" der. İnsani her yakınlık tüketim toplumunun karşısına dikilmiş korunaklı bir kaledir. Dayanışmadır, insanlığımızın güçlenmesidir. Bu savaşların, bombaların, açlıkla yüzyüze yaşamanın karşısında insanlığımızı yitirmeden yürüyüşü sürdürmenin bir yoludur.

Rollo May da günümüzde insani ilişkilerdeki sorunun gövdeye kaydırılarak fiziksel cesaret duru-

muna getirildiğini söyler. Gövdeye kaydırılan sorun nedir. Gövdeyi benliğin yerine koymak kişileri otantik yakınlık kurmanın tehlikelerinden korur. Bu nedenle fiziksel soyunma, tinsel soyunmadan daha kolaydır. Rollo May fiziksel soyunmayı hemen yatağa atlayarak kısa devre yapmakla açıklar. Çağın insanı nesneleştirdiği bedenine mekanik davranmayı özgürlük sayar. Tinsel soyunma tehlikelidir. Umutların, düşlerin, isteklerin, korkuların da bir ilişki içinde dışlaştırılmasını gerektirir. Bu tehlike yerine fiziksel cesaretle sorun gövdeye kaydırılır. Oysa fiziksel düzeyde kalan yakınlık otantikliğini yitirir. Kişi bir süre sonra kendini boşluktan kaçarken bulur.

Rollo May'a göre otantik toplumsal cesaret kişiliğin birçok düzeyinde aynı anda yakınlık gerektirir. Kişisel yabancılaşma ancak otantik yakınlıkla yenilebilir. Bu nedenle otantik ilişkiler kurabilmek önemlidir. Yanılıyor olabileceğimizin ayrımında olarak yine de inatla insani ilişkileri sürdürmek, geleceğe yatırım yapmakla eşanlamlıdır. Bu nedenle uyduruk bahanelerle arkadaşlıkları zedelemek aptalca davranmaktır. Yaratıcı ilişkilerin önünü kapatmaktır.

19 Temmuz 2005

Bu akşam Şiir Kalkışmaları başlıyor. İlk semineri Özgüç Güven verecek. Şiir ve felsefe ilişkisi irdelenecek.

Şiir Kalkışmaları'nı önemsiyorum. *İnsancıl Atölyesi*'nde şiir üzerine düşünebilmeyi geliştirebilmek için inatla emek verildi. Bu emeğin sonucu olarak kendi bildirilerini sunacaklar.

Hepsi şiir yazmıyor. Aralarında şairler de var. Felsefeyle ilgilenenler, eleştirel yaklaşanlar da var. Ortak yanları şiirle içli dışlı olmayı sevmeleri.

Bu akşam iki saat sürecek seminerden sonra Baha Çıtakoğlu da bir dinleti sunacak. Bakalım neler olacak. Hepsinin heyecanla bu akşamı beklediğini biliyorum. Öyle sanıyorum. Yoksa yanılıyor muyum.

30 Temmuz 2005

Günümüzde genellikle tematik şiir yazılmıyor. Yine de yeni yazılan şiirler arasında tematik özellikler bulmak beni heyecanlandırıyor. Öğleden sonra şiirini değerlendirdiğim bir kadın umut verdi bana.

Dün *Şiir Atölyesi*'nde Sümer şiirini anlattım. Özellikle iki şiiri önemli buluyorum. Biri *İdeal Annenin İlk Edebi Portresi*. Öteki, *İlk Aşk Şarkısı*.

İdeal Anne'ye yazılan şiirde oğlu annesine iyi olduğu haberini bir ulakla gönderir. Oğul, ulağa annesini grödüğünde tanıması için annesiyle ilgili bilgiler verir. Böylece şiirde annenin nitelikleri sıralanır. Ulakla anneye haber gönderilmesi, anneyi anlatmanın bir yoludur. Bu yazma yöntemi bize Sümer kadını hakkında bilgi verir. Sümer'de ideal kadın tipinin niteliklerini öğreniriz.

Anne, eş ve gelin olarak övülür. Çalışkandır. Kocasının yakınlarına iyi davranan, eşinin tanrısına hizmet eden biridir. Annenin güzelliği altın, gümüş, akik, değerli taşlarla anlatılır. Tarlalar ve bahçeler kadar verimlidir. Güzel kokan, takıp takıştıran kahkahalar atan neşeli biridir. Demek ki Sümerli erkeğin gereksinmelerini karşılayan kadından neşeli olması da bekleniyor.

İster istemez Türkiye'de kadın için yazılmış şiirleri düşündüm. Necip Fazıl Kısakürek, *Kadın Bacakları* adlı şiirinde kadını yalnızca bacağa indirgemişti. Bu şiirinde, *"... kör olsam da açılır gözüm, ona sürseler / İsa'nın eli diye, bir kadın bacağını"* diyen şair, kadın deyince bacak anlıyor. Kadın, şairin zevk nesnesi.

Cemal Süreya, *Nehirler Boyunca Kadınlar Gördüm* adlı şiirinde kadının ödevinin yenilmek olduğunu söyler. *"Bir gün sizin de yolunuz düşer memlekete / Siz de görürsünüz bunları kadınlarda / Ödevleri yenilmek olan hep / Bıçakla kemik arasında / Susmakla ağlamak arasında / Yenilmek / Kadınlar"* diyen şair gördüklerini mutlaklaştırır. Yenilgiyi kadına özgü bir nitelik sayar. Böylece gerçekliği çarpıtır. Bu çarpıtma yenilenin insan olduğu gerçeğini saklamaya yarar.

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Madımak* adlı şiirinde de kadınlar var. Madımak toplayan kadınlar betimlenmiş. Kadınların nitelikleri yok. Bu şiirden kadınların *"mutsuz", "aç", "nazlı", "karanlık ve yıldızlı"* olduğunu öğreniyoruz. Bu şiirinde, kadınlar böyledir işte, der gibidir. Kadınlar madımakla özdeşleştirilir. Bu bir konu şiiri. Şiirin teması yok. Konusu, madımak toplayan kadınlar. Şiirde özne-nesne ilişkisi kurulamamış. Ernst Fischer, bu durumu şöyle anlatır, *"Eski Mısır sanatında çalışan insanlar durmadan karşımıza çıkan bir konudur. Duvar resimleri toprağı sürüp eken köylüleri gösterir. Çalışan köylü, genellikle efendisinin görüş açısından sunulmuştur. Efendinin gözü kendisi için çalışan sürüyle insana hoşnutluk içinde bakmaktadır; köylü kendi çalışmasının öznesi değil, hasadın kendi ambarlarını dolduracağını bilen gözlemcinin nesnesiydi; işte bu görüş tarzı Mısır sanatının görünüşteki nesnelliğini yarattı. Yönetici sınıf her zaman kendi görüş tarzının nesnel olduğunu, yani dünya düzeni ile bağdaştığını düşünür. Çünkü yönetici için bireysel gereksinmeleri olan bireysel bir köylü yoktur; sadece iş gören bir hayvan ya da bir saban gibi söz hakkı yerine bir işlevi olan toplumsal birimler olarak köylüler vardır."* (Ernst Fischer, *Sanatın Gerekliliği*, Kuzey Yayınları, 1985, Beşinci baskı, s.141)

Dağlarca'nın şiirinde de kadınların bireysellikleri anlatılamadığı için şiir tema düzeyine yükseleme-

miş. Çünkü yalnız neyin sunulduğu değil, nasıl sunulduğu da önemlidir. Konunun tema aşamasına yükselebilmesi sanatçının tutumuna bağlıdır. Bu tutum dünya görüşüyle ilintilidir.

Madımak toplayan kadınlar kendi çalışmalarının öznesi değiller. Onları gözlemleyen şairin nesnesidirler. Burda şairin madımak toplayan kadınlara nasıl baktığı ortaya çıkar.

Şair, madımak toplayan kadınlara sevecenlikle yaklaşır. Bu sevecenlik madımak toplayan kadınların içinde bulundukları durumun değişmezliğinden kaynaklanır. Bu olumlayan sevecenlik onların madımak toplarken çektikleri sıkıntıyı görmesine engeldir. Kadınların *"mutsuz ve gamlı"* olduğunu söylese de bu onların durumunu mutlaklaştırmasının ötesinde bir fikir vermez okura.

Edebiyatımızın yıllardır değişmeyen önemli bir sorunu var. *"Edebiyat Tarihi"* kitaplarını karıştırırsanız görürsünüz. *"Örneklerle Edebiyatımız"* kitaplarında da rastlarsınız. Edebiyatçılarımız tema ile konuyu karıştırıyor. Sözünü ettiğim kitapların hepsinde tema eşittir konu yazıyor. Bu kavrayış eksikliği, bilgi eksikliğinden kaynaklanan bu yanlış aktarım, edebi değerlendirmelere de yansıyor. Şairler tematik şiir antolojileri hazırladıklarını söylüyorlar. Bir de bakıyorsunuz seçtikleri şiirlerin teması yok. Yeni kitaplar çıkıyor. Bu kitaplarla ilgili övgü dolu yazılar yazılırken temasını anlatıyoruz diye romandaki olayları anlatıyorlar. Ne zaman tema üzerine konuşulmaya başlansa tartışma çıkıyor. Ahmet Necdet'in *"Yahya Kemal'den Günümüze Tematik Şiir Antolojisi"* yayınlandığında da öyle olmuştu. Cengiz Gündoğdu az tartışmadı Ahmet Necdet'le. Kitaba aldığı şiirlerin çoğunun konu şiiri olduğunu söylüyordu. Konu ile tema aynı anlama geliyor gibi algılanmış ve seçimler ona göre yapılmıştı.

Turgay Fişekçi'nin bir yazısında da vardı (Cumhuriyet, 19 Mayıs 2004). Oya Bardar'ın romanı *Erguvan Kapısı*'ndan söz ediyordu. Romanın başlangıç sayfalarından çok farklı bir temayla karşılaşıldığı anlaşılıyormuş. Yine aynı sorun. Romanda geçen olaylar tema yerine konarak anlatılıyor. Üstelik tema romanın başlangıcından anlaşılmaz. Tema bütünden çıkar.

Emin Özdemir, tema ile konu ayrımını şöyle örnekler. *"Sözgelimi kuşaklar arasındaki çatışma birçok yazınsal ürüne konu olmuş bir toplumsal sorun ya da olgudur. Bu olgu işlenir ya da gösterilirken gençlerin bunalıma düşmesi, başkaldırısı, yaşlılara karşı duydukları öfke birer izlektir. Bunun gibi köyden kente göç olgusu bir konudur. Ama doğup büyüyen topraklardan kopuşun acısı, oraları unutmama izlektir."* (Emin Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler, Yönelimler,* Bilgi Yayınevi, Üçüncü basım, Eylül, 1999).

İZ

Hücrenin boyu beş adım
Eni üç
Parmakların sonsuz
Parmaklık sessiz

Ellerin sıcak
Ellerin toprak, deniz
Hücre karanlık
Hücre kokusuz

Ellerin duvarda
Üzerinde sıcaklığının izleri
Hisseder
Erimek ister duvar
Çaresiz ağlar her gece
Hücre büyür

Burcu UPRAK

Emin Özdemir'in söylediği gibi konu, yazılmadan önce vardır. Konu somuttur. Tema soyut ve içeriğe ilişkindir. Sözgelimi, *"aşk", "yalnızlık", "dostluk", "emek", "kadın", "ölüm"*, çağlar boyu işlenen en eski konulardır. Bu konuları temaya dönüştüren şairin ölüme, aşka, yalnızlığa nasıl baktığıdır.

Sümer'de *İlk Aşk Şarkısı*'nda gelinin kocaya söylediklerini günümüz Türkiyesinin bastırılmış kadını zor söyler. Gelin şiirin bir dizesinde, *"... Koca, isterdim ki beni odaya götüresin"* der. Şiirde kral kocası Şu-Sin'i över gelin. Şiirin sonunda seslenir kocasına, *"... Koca, benden zevkini aldın / Söyle bunu anneme, sana şekerlemeler sunacak / Söyle babama, seni armağanlara boğacak."*

Günümüz Türkiyesinde bir gelinin cinselliği hakkında böylesine apaçık konuşabilmesi cesaret ister. Bu cesaretin bedelini nasıl ödetirler, bilinmez. Aşağılanma, dayak, orospu suçlamaları, eve kapatılma, bıçaklanma, öldürülme.

Erkek şairlerimiz de bu toplum yapısının, bu kırım kültürünün ürünü. Eserlerine taşıdıkları feodal yapı bu kültürün göstergesi.

Öykü

ZAMANIN HURDASI

Eylem CAN

Saat altıyı gösteriyordu. Nermin birkaç dakika önce uyanmıştı. Yıllardır her sabah saat çalmadan uyanır, yatakta beş-altı dakika tembel tembel zaman geçirirdi. Altıyı beş geçe saat çalmaya başladı. Sağ elini uzatıp alarmı kapattı. Yatakta doğruldu. Ellerini başının üstünde kenetleyip gerindi. Tam o anda radyo açıldı. Bilmediği bir müzik yavaşça odaya süzüldü. Altıyı altı geçeye kurulu radyo o daha yataktan kalkmadan açılırdı. Evden çıkana kadar çalan klasik müzikleri, sırasıyla Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca haberleri dinlerdi. Önemli olan ne çaldığı değil, evde ses olmasıydı. Tam sekizde radyo kapanır, Nermin'se çoktan arabasına binmiş olurdu.

Yataktan aşağıya sarkıttığı ayakları terlikleriyle hemencecik buluştu. Hızlıca çarşafı düzeltti, yastığı kabarttı, çömelerek yerden aldığı pikeyi yatağa serdi. Kolundaki saate baktı. Altıyı dokuz geçiyordu. Başını hoşnutsuzca salladı. Yatağı toplaması otuz beş saniye uzun sürmüştü. Yatağın karşısındaki aynalı dolabın önüne yürüdü. Çıplak bedenine göz gezdirdi. Göğüsleri hafifçe sarkmaya başlamıştı. Önlem almalıydı. Uzun, ince parmaklarını göbeğinde, basenlerinde gezdirdi. Hâlâ istediği inceliğe ulaşamamıştı. Kuş kadar yiyorum zaten, daha ne yapabilirim, diye düşündü. Daha fazla hareket etmeye, diyetisyenini, masörünü değiştirmeye karar verdi.

Pencereye doğru yürüdü. Siyah kadife perdeleri, pencereyi açtı. Gün yeni yeni ışıyordu. Gözlerini sık ağaçların arasında pırıl pırıl parlayan göle dikti. Bir an orada olup yüzmek istediyse de şu anda buna zamanı yoktu. Bedenini ısıtmak için boynunu çevirmeye başladı. Omuzlarını aşağıya yukarıya hareket ettirdi. Kollarını çevirdi. On kez eğilip ayak parmaklarına, belini kırarak on kez topuklarına dokundu. Belini çevirdi. Sağa, sola onar kez esnedi. Yere oturup bacaklarını uzattı. Ayak bileklerini tutarak öne doğru on kez esnedi. Sırtüstü yatıp on mekik, yüzükoyun dönüp on şınav çekti. Yüzü pembeleşmiş, soluk alışı hızlanmıştı. Yerden kalktı. Duvardaki saat altı yirmi dördü gösteriyordu. Isınma hareketlerini daha hızlı yapmaya başlamıştı. Gülümsedi. Hareket sayılarını artırmaya karar verdi. Yarın on beşer tane yapmalıyım, diye düşündü. Bisikletini pencerenin önüne çekti. Göstergeyi sıfırladı. Yarım saat pedal çevirmesi gerekiyordu. Gökyüzü alabildiğine maviydi. Gölün rüzgarla dans edişine pedal çevirerek katıldı. Göstergedeki sayılar sürekli değişiyor, pedalları daha hızlı çevirmeye çalışıyordu. Göstergeden gözlerini alabildiğinde oturduğu binayı çevreleyen ağaçları izliyordu.

Dairesi sitenin ilk bloğunda on birinci kattaydı. Site küçük bir korudaydı. Manzarayla arasında başkaca bina yoktu. Temiz havayı içine çekerken, evini yalnızca uyumak için kullandığını düşündü. Kent dışındaki bu daireyi iki yıl önce banka kredisiyle satın almıştı. Ev daha onun sayılmazdı. İki yıl daha kredi borcu ödemesi gerekiyordu. Zihninden ödemesi gereken rakamlar geçtikçe pedalları daha hızlı çeviriyordu. Otuz bir yaşındaydı. Personel bölümünde şefti. Şirketteki birçok iş arkadaşı yakında gelecek terfisini bekliyordu. Personel müdürü olmasına yalnızca bir basamak kalmıştı. Üç yıl sonrasını düşündü. Yaşlanacaktı. Topu topu üç yılım kaldı, sonrasında bir hiçim, diye düşündü. Pedalları daha hızlı çevirmeye başladı. Üç gün önce yaptıkları toplantıda genel müdürün söyledikleri çok açıktı. "Daha genç, daha güzel görünmelisiniz. Aksi takdirde terfi edemezsiniz." Biliyordu yaşlanınca hurdaya çıkarılacağını. O güne hazırlıksız yakalanmak istemiyordu. Taksitlerini ödemeli, parasını çok iyi kullanmalıydı. Yalnızca üç yılım kaldı, sonrasında bir hiçim, diye düşünerek pedallara asıldı.

Terden sırsıklam olmuştu. Soluk soluğaydı. Göstergeye dikti gözlerini. Kendinden hoşnut, bir engeli daha aştığını düşündü. Saat altı elli dörttü. Bornozunu alıp banyoya girdi. Suyu ılıştırdı. Bedenine masaj yaparak duş aldı. Kısa bir süre suyu soğuklaştırdı, suyun altında kımıldamadan durdu. Bornozunu giyip aynanın karşısına geçti. Yorgun görünüyordu. Gözlerinin altları morarmış, alnındaki, gözlerinin, dudaklarının çevresindeki çizgiler belirginleşmişti. Kırışık önleyici serumdan sonra göz altlarına kapatıcı sürmeleyim, dedi belli belirsiz duyulan bir sesle...

Buzdolabına yapıştırdığı diyet listesine göz attı. Dolaptan yemesi gerekenleri çıkarıp tezgaha koy-

du. Kibrit kutusu büyüklüğünde tuzsuz, yağsız peynir, bir adet küçük domates, iki adet küçük salatalık, bir adet yeşil biber, yarım demet maydanozla dereotu. Tezgahtakilere isteksizce baktı. Zaman kaybetmemeliyim, diyerek malzemeleri kahvaltı tabağına yerleştirdi. Isıtıcıya su koydu. Kahvaltı yirmi üç dakika sürmeliydi. Ağzına aldığı her lokmayı en az yirmi kere çiğneyerek yutuyordu. Yediğinden hiçbir şey anlamıyordu. Onuncu çiğneyişten sonra ağzındakinin domates mi peynir mi olduğunu ayırt edemiyordu. Su ısıtıcısından fincana su doldurdu. Yeşil çayı içine attı. Çayından bir yudum aldı. Yüzünü buruşturdu. Acı, ama tadlandırıcı kullanmamalıyım diyerek hazırladığı kahvaltıyla mutfak balkonuna çıktı.

Bir yandan lokmaları kaç kere çiğnediğini sayıyor, öte yandan, gazeteye verilecek ilanda belirtilecek elemanın özelliklerini düşünüyordu. Çokuluslu saygın bir şirketin Türkiye temsilciliği müşteri temsilcisi takım arkadaşları arıyor. Aranan nitelikler: Konusunda en az üç yıl deneyimli, yirmi sekiz yaşını aşmamış, askerlik hizmetini tamamlamış –erkek adaylar için–, genç, dinamik, yaratıcı, prezantabıl, en az dört yıllık bir üniversiteden mezun, en az bir dili anadili gibi bilen –Fransızca tercih nedenidir–, MS Office programlarına hâkim, temsil ve iletişim yeteneği yüksek, hafıza, dikkat, zamanlama, programlı çalışma, titizlik ve iş takibi konularında yetenekli, esnek ve yüksek tempolu bir ortamda çalışmayı arzu eden, üretmeyi ve iş yaşamında başarılı olmayı kendine yaşam felsefesi olarak seçen. Aranan niteliklere sahibim diyorsanız gelin görüşelim. Evet, dedi yüksek sesle, bundan daha iyisi olamaz. Saatine baktı. Üç dakika sonra kahvaltısı bitmeliydi.

Bulaşıkları sudan geçirip lavaboya bıraktı. Banyoya gitti. Boyalı saçları besleyen kremle saçlarına şekil verdi. Dalgalı kızıl saçlarından hoşnut olmayarak, giyeceği elbiseyi de hesaba katarak, saçlarını topuz yaptı. Yaptığı topuz hem uğraşılmış izlenimi veriyordu, hem de hafif dağınıklık. Zıtlıkları severim, dedi usulca. Dişlerini fırçalayıp, parlatıcıyla temizledi. Yüzünü nemlendirici losyonla sildi. Kırışık önleyici serumu parmak uçlarıyla yüzüne yedirerek sürdü. Göz altlarındaki morlukları kapatıcıyla yok etti. Şimdi gözlerinin altı beyaz beyaz parlıyordu solaryumdan esmerleşmiş teninde. Ten rengine uygun fondotenle yüzünü pürüzsüzleştirdi. Elmacık kemiklerini belirginleştiren dokunuşlarla allığını sürdü. Yeşil gözlerinin çevresine siyah kalemle incecik bir çizgi çekti. Dudaklarını parlatıcıyla parlattı. Aynada nasıl göründüğüne birkaç saniye kadar baktı. Makyajı ne abartılı ne de asıl yüzünü ele verecek kadar hafifti. İşyerindeki arkadaşlarıyla karşılaştırıldığında doğal göründüğü bile söylenebilirdi. Saatine baktı. On beş dakikada makyajını tamamlamıştı. Gurur duyuyorum seninle Nermin, bu konuda da uzmanlaştın, dedi.

Ütü masasında dünden hazırladığı giysileri duruyordu. İç çamaşırlarını giymeden önce bedenine kremle masaj yaptı. Selilütlere iyi geldiği, bedeni sıkılaştırdığı söylenen kreme hiç de reklamda gösterildiği gibi sonuç vermiyorsun, diyerek söylendi. İnce askılı, siyah dizüstü elbisesini, siyah küt topuklu ayakkabılarını giydi. Boy aynasının önüne geçip kendisini tepeden tırnağa süzdü. Çok renksiz olduğunu düşünerek inci küpeleriyle bilekliğini taktı. Beyaz fularını gevşekçe boynuna doladı. Çantasını alıp kapıya doğru yürürken spikerin Almanca günaydın, dediğini duydu. İlk haber işsizlikle ilgiliydi. Haber ilgisini çekti, otuz saniye kadar duraksamasına neden oldu. "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün istihdama ilişkin raporuna göre, Türkiye yüzde 10.2'yle, OECD ülkeleri arasında, Polonya, Slovakya, İspanya ve Yunanistan'dan sonra beşinci yüksek işsizlik oranına sahip ülke konumunda. Türkiye ekonomisinin bu yıl yüzde 6.3, gelecek yıl da yüzde 6.1 büyüyeceğini öngören OECD buna karşın işsizlik oranında artışın devam ederek, bu yıl yüzde 10.4'e, gelecek yıl da yüzde 10.5'e çıkacağını, böylece işsiz sayısının 2 milyon 600 bine ulaşacağını tahmin etti. Raporda..." Kapıyı kapatırken geçen hafta gazeteye verdikleri ilana başvuran yüz elli iki kişiden görüşme hakkını kazanan beş kişiyi düşündü...

Arabasını park ettiğinde saat sekiz kırk beşi gösteriyordu. İşe soluk soluğa yetişmekten nefret ederdi. Mesai başlamadan önce kesinlikle şirkette olurdu. Güvenliğe doğru emin adımlarla yürüdü. Güvenlik elemanı Ahmet, on dokuz yaşında, uzun boylu, yapılı bir delikanlıydı. Başıyla hafifçe selam verip "Günaydın Nermin Hanım," dedi. Nermin, gülümsemekle yetinip, giriş kartını makineye okuttu, çantasını güvenlik bantına bıraktı. Turnikeden geçerken, Ahmet, iş talimatnamesinde belirtildiği gibi durmalısın. Bacaklar hafifçe yana açık, eller güvenlik bantı üstünde, öne eğilmiş bir halde. Bu hepimize zaman kazandıracak duruş, unutmamalısın. Bizlere göre yaşamdaki en önemli şey zamandır, diyerek çantasını banttan aldı. Yarın sabah Ahmet'in söylediklerini yapıp yapmadığını kontrol ederek performans değerlendirme formuna gerekli notu düşmeye karar verdi.

Ofisi şirketin on ikinci katındaydı. Asansörün aşağı inmesini beklerken Ayşegül'ün seslendiğini duydu. Başını hafifçe sese çevirdi. Sabah sabah ne suçum vardı da bu kadın çıktı karşıma, diye söylenirken, sahteliği her halinden belli gülümseyişini yüzüne oturtmaya çalıştı. Ayşegül, sana haberlerim var, diye bağırarak turnikeden geçti. Ayşegül

genel müdürle sıkı fıkı olduğundan şirketteki her gelişmeden ilk önce onun haberi olurdu. Nermin asansör kapısını açıp Ayşegül'ün gelişini bakalım ne yumurtlayacak, diye düşünerek bekledi. Asansöre binmeden Nermin'e yetişmek istediğinden acele ediyordu Ayşegül. İnce topuklularını giydiğini bir an için unutmuştu. Ters bir hareket yaparak yalpaladı, bileğini burktu. Söylene söylene, seke seke Nermin'in yanına geldi. Müjdemi isterim şekerim, personel müdürü Şenol Bey'i işten çıkarıyorlarmış, duyduğuma göre de yerine seni getireceklermiş, dedi hafifçe eğilip ayak bileğini ovarken. Nermin ne olduğunu hemen anlayamadı. Neden işine son veriyorlarmış, neden bana bildirilmedi, sorusunu asansöre binerken sordu. Ayşegül şaşırmış yüz ifadesini takınarak, sana ne canım, sen kendi çıkarına bak. Merak etme Şenol'u, tazminatıyla birlikte yaptığı sözleşme uyarınca yüklüce para da alacakmış. Şenol Bey'in zamanı dolmuştu zaten, yaşlandı artık, yerini gençlere bırakmalı. Taze kana gereksinim var bölümde, dedi yirmi beş yaşında olmanın verdiği güvenle. Ayşegül satın alma bölümünde şefti. Asansör yedinci katta durunca Ayşegül indi. Kısa bir süre için kapıyı tutarak Nermin'e baktı. Bir ara bu haberi ıslatalım, diyerek göz kırptı. Nermin, sevinsin mi, üzülsün mü bilemedi. Terfi alması güzeldi, ama otuz beşe yaşlı denmesini nasıl değerlendireceğini bilemedi. Çok dikkatli davranmalıyım, zaman bana karşı işliyor, düşüncesiyle boğuşurken ofisine varmıştı.

Asistanı Aycan günaydın, dedi yanıt beklemeden, bir bardak ılık limonlu suyla görüşme listesini masaya koyup çıktı. Aycan yirmi bir yaşındaydı. Hırslıydı. Bir vakıf üniversitesinde burslu olarak halkla ilişkiler eğitimi alıyordu. Okuldaki son yılıydı. On yedisindeyken şirkete iş görüşmesine gelmişti. Görüşmeyi Nermin yapmıştı. Nermin'in karşısındaki koltuğa kendine güvenerek oturmuş, rahatça bacak bacak üstüne atmış, sorulara kısa, anlaşılır yanıtlar vermişti. Nermin, şirketteki hedefinin ne olduğunu sorunca, gülümseyerek arkasına yaslanmış, sizin oturduğunuz koltukta oturup, sorduğunuz soruları sormak, yanıtını vermişti. O gün bugündür de birlikte çalışıyorlardı. Nermin, Aycan'ın günün birinde oturduğu koltuğa kurulacağından emindi. Nermin hurdaya çıkarıldığında...

Çantasından görüşeceği beş kişinin özgeçmişlerinin bulunduğu dosyayı çıkardı. Dizüstü bilgisayarını açtı. Posta kutusundaki fazlalıkları çöpe attıktan sonra, hafif bir müzik açtı. Limonlu suyunu içip arkasına yaslandı. Gergin duyumsuyordu kendisini. İş görüşmelerinden önce hep duyumsadığı gibi. Özgeçmişlere göz atarken telefonu çaldı. Aycan, ilk görüşmecinin geldiğini bildiriyordu. Nermin, iki dakika sonra içeriye gönder, dedi. Masasını gözden geçirdi. Müziği kapattı. Önüne bir kağıtla ilk görüşmecinin özgeçmişini aldı. İki dakika sonra kapı açıldı. Aycan ilk görüşmeciyi içeriye buyur etti. Nermin ayağa kalkmış, görüşmeciye doğru yürüyordu. Sağ elinin avcunu yukarıya doğru çevirip, hoşgeldiniz Zeynep Hanım, Ben Nermin, diyerek Zeynep'in elini güçlüce sıktı. Zeynep'se elini bir an önce bu güçlü kıskaçtan kurtarmak için çabaladı. Nermin, kendinden emin değil, diye düşünerek ilk eksisini verdi. Zeynep'e oturması için yer gösterdi. Kendisi de yerine geçti. Koltuğuna kurulurken Zeynep'i baştan aşağıya süzdü. Zeynep oturduğu yerde biraz tedirgin görünüyordu.

Zeynep Hanım özgeçmişiniz üstünden geçelim istiyorum. Yirmi altı yaşındasınız. İşletme mezunusunuz. 1996... Bir yıl kaybınız görünüyor. Nedenini öğrenebilir miyim? Zeynep huzursuzca koltuğunda kımıldadı.

- Öğrenci değişim programıyla bir yıl Kanada'ya gittim. Staj yaptığım şirkette kalış süremi altı ay uzattık. Hem dilimi geliştirmek, hem de ilerde çalışacağım sektörü yakından tanımak istedim. Bir yıl kayıp bu nedenle.

Nermin gözlerini Zeynep'ten ayırmadan önündeki kağıda Fransızca notlar alıyordu. Özgeçmişlerde dikkatini ilk verdiği nokta görüşmecinin bildiği dillerdi. Onun bilmediği bir dilde not almayı yeğlerdi. Zeynep'in oturuşu, ellerinin, ayaklarının konumu, konuşurken nereye baktığı, giysileri hakkında notlar. Yüz yüze görüşmenin önemli yanı kişilik özelliklerini ortaya çıkarmaktı. Eleme bunun üstünden yapılırdı.

Yeni evlenmişsiniz Zeynep Hanım, tebrik ederim. Eşinizle çocuk konusunda ne düşünüyorsunuz, öğrenebilir miyim?

Zeynep ellerini birbirine kenetledi. Gözlerini şirketin ödül kazanan reklam afişlerinde gezdirdikten sonra yanıtladı:

- Kariyerim her şeyden önce gelir. Otuz beşimden sonra çocuk düşünüyoruz, dedi. Sesindeki hafif titreme Nermin'in dikkatinden kaçmadı. Önündeki kağıda notlarını aldı. Görüşmeyi uzatmak gereksizdi artık. Ayağa kalktı.

Görüşmemizin olumlu geçtiğini söyleyebilirim Zeynep Hanım. Bunun bir formalite olduğunu biliyorsunuz. Şirketimizin yanıtı en geç bir hafta içinde size bildirilecek. İyi günler, derken nasıl bu kadar rahat yalan söyleyebildiğine kendisi de şaşırdı. El sıkışarak Zeynep'i odadan çıkardı.

Özgeçmiş formuna personel şefinin görüşleri formunu ekledi. Kendine güveni eksik, açık konuşmuyor, yöneticilik vasfı yok, kariyeriyle çocuk isteği arasında sıkışıp kalmış... yazarak, kırmızı olumsuz kaşesini bastı. Yalnızca bir an kendi yaşamını düşündü. Kısa süreli, düzensiz ilişkilerini, bomboş

yaşantısını. Elini sallayarak kötücül düşünceleri zihninden kovmaya çalıştı. Şartlar uygunlaşınca bir ilişkim olur nasılsa, düşüncesiyle içini rahatlatmaya çalıştı...

Sabah programı yoğun geçti. Görüştüğü öbür üç görüşmecinin de işe uygun olmadıklarına karar verdi. İkinci görüşmeci yüksek geliri nedeniyle işi istiyordu. Karşısına daha iyi bir fırsat çıktığı an istifasını verebilecek birine benziyordu. Şirkete bağlılık çalışanlarda aradığı özelliklerdendi. Üstelik bir şirketi daha iyi gelir için bırakarak rakip firmaya geçmek hiç de etik değildi. Üçüncü görüşmecinin dış görünüşü iticiydi. Yılışık sırıtışıyla koltuğa kurulmuş, pantolonun üstünden sarkan göbeği, kırmızı yüzü akşamcılığını ele vermişti. Görüşme sırasında gözleriyle Nermin'i yiyip bitirmişti. Şirketimiz çalışanlarının bütün zamanını satın alır. İş verimliliği her şeyden önce gelir, diyerek forma görüşlerini yazıp olumsuz kaşesini bastı. Son görüşmeci kapıdan girip masaya doğru yürürken,

Merhaba Nermin Hanım, ben Hasan Gülek, diyerek elini uzattı. İlk puanını bu noktada aldı. Kendinden emin duruşu, sağ elinin yukarıya bakışı, güçlüce tokalaşması, gözlerini Nermin'in gözlerinden ayırmaması... Nermin oturmasını rica etti. Hasan uzun boylu, zayıf olmasına karşın atletik bedenli genç bir adamdı. İzin isteyerek ceketini çıkarıp koltuğun kenarına özenlice bıraktı. Gömlek cebinde adıyla soyadının baş harfleri işliydi. Pantolunun kırışmamasına özen göstererek bacak bacak üstüne attı. Nermin işin formalite kısmını hızlıca geçerek amacına ulaşmak istiyordu. Konuşmasının nasıl olduğunu görmek için Hasan'a:

Hasan Bey bize kendinizden söz eder misiniz? Sizi tanımak istiyoruz, dedi.

Hasan tane tane, kelimeleri özenle seçerek konuşmaya başladı.

- 1977 İstanbul doğumluyum. Ekonometri bölümünü bitirdikten sonra ABD'de İşletme yüksek lisansımı pazarlama stratejileri üstüne yaptım. İki yıl ABD'de çokuluslu bir şirketin merkezinde pazarlama departmanında çalıştım. Şirketim beni bir yıllığına Japonya'ya yavru şirketimizin pazarlama departmanını kurmak üzere gönderdi. Bu görevi de başarıyla yerine getirdim. Üç ay önce yurda döndüm. Bilgilerimi kendi ülkemde kullanmak niyetiyle.

- Çok güzel Hasan Bey, sizin gibi genç beyinlere ülkemizde çok ihtiyaç var... İş referanslarınız gerçekten çok güzel... Kariyer basamaklarınızı hızla tırmanmışsınız. Özgeçmişinizden kariyerinizi reklam, pazarlama üstüne kurmak istediğiniz anlaşılıyor. Bizim şirketimize bu noktada katkınız ne olacak? Sizi neden işe alalım?

Gözlerini Hasan'dan ayırmadan önündeki kağıda İspanyolca not alıyordu. Tokalaşması güven verici. Ses tonu ikna edici. Diksiyonu düzgün. Gülümseyişi rahatlatıcı...

Nermin Hanım, ben işimle evliyim. Dostluk, hayranlık, saygı, aşk önceliklerim arasında değildir. Benim asıl istediğim şu: Ben sizin müşterilerinizi, potansiyel müşterileri, raflarınızdaki, müşteri midesindeki, müşteri evlerindeki boş yerleri istiyorum. Şirketimizin pasta payını büyütmek için tüketim potansiyelindeki her bir parçayı istiyorum. Kısacası şirketimle birlikte markalaşmak istiyorum.

Nermin kağıda not almayı sürdürüyormuşçasına kalemini oynattı. Aradığını bulmuştu. Gülümseyerek,

- Çok güzel Hasan Bey. Şirketimiz en geç bir hafta içinde size yanıtımızı bildirecek, diyerek Hasan'ın elini sıktı. Olumlu izlenimler bıraktığını, işi aldığını düşünen Hasan, kendinden emin, görüşeceğiz Nermin Hanım şimdilik iyi günler, diyerek ofisten çıktı.

Odasında yalnız kalınca bir süre Hasan'ı düşündü. Tam bir makine, tam da aradığım gibi, dedi kendi kendine. Görüşme formuna yorumlarını yazıp onaylandı kaşesini vurdu. Tüm formları personel müdürlüğüne gönderdi. Saat on ikiyi çeyrek geçiyordu. Cep telefonu çalmaya başladı. Arayan Ayşegül'dü. İsteksizce açtı telefonu.

- Şenol Bey'le mi?

- Mathilda's House... Ye Ye'nin yanındaki yer.

- Yok, fish and chips olmaz. Ben diyetimi sürdürüyorum. Bana bol yeşillikli ton balıklı salata sipariş edin. Yağsız. Ton balığı da light olsun... On dakikaya ordayım.

Yemeklerini yerken ne Şenol ne de Nermin konuşuyordu. Ayşegül'se dün katıldığı davetten söz ediyordu. Kimler varmış, kim ne giymiş, ne takmış. Kim şıkmış, kim rüküş, kim kiminle gelmiş de kiminle çıkmış... Sonunda Şenol peçetesiyle ağzını sildi, gözlüklerini düzelti, kesik kesik öksürdü. Ayşegül'ün tek kişilik komedisini keserek söze girdi.

- Nermin Hanım, söylentileri duymuşsunuzdur diye düşünüyorum. –Alnını kaşıdı. Başında kalan birkaç tel saçını arkaya doğru tarayarak– Bugün saat on itibariyle şirketle ilişkim kesildi. Yemek tatilinize kadar eşyalarımı topladım. Sizinle konuşmak istedim. Boşalan yerime sizi düşünüyorlar tahmin edeceğiniz gibi...

Nermin bir şeyler söylemesi gerektiğini düşünerek lokmasını on üçüncü çiğneyişte yuttu.

- Çok üzüldüm Şenol Bey. Gerçekten ne diyeceğimi bilemiyorum. Terfi etmeme sevindim, ama buruk bir sevinç...

- Üzülmeniz gereksiz Nermin Hanım. Er geç hepimizin başına aynı şey gelecek. Niteliğin önemi kalmadı artık biliyorsunuz. Nicelikler çağındayız. Her şeye tek başına nicelik karar verir. Kolaylıkla ikame edilebiliriz, marka olmadıysak. Bir saatim sizin bir saatinize denk olunca, ben hiçim, siz hiçsiniz, zamansa her şey...

- Ne yapmayı düşünüyorsunuz peki?

- Başka bir sektörde, küçük ölçekli aile firmalarından birine başvurabilirim belki. On üç yıllık iş deneyimim var ne de olsa. Üstelik onlar daha çokuluslu firmalar kadar vahşileşmedi. Deneyim oralarda gençlik metasından daha önemli. Ama önce biraz dinlenmem gerek. On üç yıldır durmadan çalışmak, zamanla yarışmak yordu beni... Belki de çalışmam, güneye bir yere yerleşirim. Şirketle yaptığımız anlaşma nedeniyle birkaç yıl aynı sektörde çalışamayacağımı biliyorsunuz. Bunun karşılığı olarak alacağım para çalışmamı gerektirmeyecek kadar fazla... Şimdilik ne yapacağımı bilmiyorum ama. Her şey çok hızlı gelişti...

Ayşegül saatine bakarak konuşmayı kesti.

- Arkadaşlar bir buçukta toplantım var, yavaştan kalkalım mı, diye sordu. Cüzdanından kredi kartını çıkarıp elini havaya kaldırdı. Parmaklarını aşağı yukarı sallayarak hesabı istediğini işaretle anlattı garsona. Şenol'un cüzdanına davrandığını görünce, Ne de olsa son yemeğimiz Şenol Bey, bizden olsun, diyerek göz kırptı...

Üç Yıl Sonra

Güneşli bir ilkyaz pazarı. Nermin kahvaltısını çoktan yapmış, gazetelerini okumuş, duşunu almıştı. Koru ilkyazla alabildiğine canlanmıştı. Tüm ağaçlar çiçeklenmişti. Evet, benim de ilkyazım başlayacak bir-iki gün sonra, diye düşünürken Hasan usulca yaklaşıp ensesinden öptü.

- Günaydın, ateş kuşum. Her zamanki gibi erkencisin.

Günaydın sevgilim, diyerek yüzünü Hasan'a çevirdi. Hasan'ın üstünde beyaz şortundan başka bir şey yoktu. Bronz, adaleli göğsünü okşadı. Bir Yunan tanrısı kadar güzel hâlâ diye düşündü. Hasan, Nermin'in karşısına oturdu. Bembeyaz dişlerini gösteren gülümseyişiyle, gözlerini kısıp esnerken,

- Kurt gibi açım, dedi.

- Çay mı istersin kahve mi?

Bir fincan çay alayım tatlım. Nermin yüzünü buruşturarak ayağa kalktı. Ağır ağır yürüyerek mutfağa girdi. Isıtıcıya su koyarken Hasan sordu:

- Ağrın var mı?

- Ağrılarım hafifledi, ama yağları aldırdığım bölgelerde hissizlik var. Doktorum kısa sürede bunun da geçeceğini söyledi. Hatta iki gün sonra işe dönebilirmişim. Kilom normal olduğu için bedenim kendini hemen toplayacakmış. Yalnızca korsemi bir-iki hafta daha takmam gerekiyormuş.

Hasan gözlerini gazeteden kaldırmadan,

- Neden canım?

- Kanamayı, ödemi önlüyormuş. Derinin yeni duruma uygun biçimlenmesini sağlıyor, ağrıları hafifletiyormuş. Nermin çayı hazırlayarak balkona çıktı.

Tatlım yüzünde hâlâ bir değişiklik göremiyorum ama, diyerek çayından bir yudum aldı Hasan.

- İki gün önce yaptırdık ya botoksu, o nedenle. Etkisi üç günden önce fark edilmiyormuş. Çok merak ediyorum doğrusu, biraz da kaygılanıyorum, acaba neye benzeyeceğim?

- Kaygılanmana gerek yok. Doktorun seni baştan yaratacağını garanti etti. Artık kaşların çatık görünmeyecek, alnında belirmeye başlayan çizgiler, gözlerinin çevresindeki, seni yaşlı gösterdiği için sevmediğimiz çizgiler olmayacak, burnun istediğimiz gibi kalkık olacak... Yüzün yine senin yüzün, güzelliğin yine senin güzelliğin, yalnızca ufak dokunuşlarla pürüzsüz hâle getirildi o kadar. Kaygılanma bir tanem, derken başını bir an olsun okuduğu gazeteden kaldırmadı.

Fırtınalı geçen üç yılı düşündü Nermin. Hasan'ın çapkınlıklarını sineye çekmiş, evlenme isteğini sürekli ötelemişti. İşe alırken yaptıkları konuşmayı hiç unutmamıştı. "Dostluk, hayranlık, saygı, aşk önceliklerim arasında değildir." Ama sonunda sular durulmuştu. Nermin bedenini onun istediği gibi şekillendirmiş, işinde başarılı olması için elinden geleni yapmıştı. Nermin, çiçeklerin tazeliğinde olacağı günü sabırsızlıkla bekliyordu. Hasan için, işi için katlandığı acıları unutacağı günü...

Üç Hafta Sonra

Nermin'le Aycan çalışanların performanslarını değerlendiren formları gözden geçiriyordu. Aycan, Nermin'den boşalan personel şefliğine getirilmişti. Psikoloji üstüne yüksek lisansını tamamlamıştı. Şirket onu altı ay merkeze alıp eğitmişti. Aycan'ın geleceğini parlak görüyor, yüzünde kimileyin Hasan'ı görüyormuş duygusuna kapılıyordu. Aynı yükselme hırsı, aynı gülümseme, aynı gençlik, güzellik... Değerlendirme sonunda üç kişinin şirketle ilişiğinin kesilmesine karar verdiler. Formları onayladı Nermin. O üç kişinin yarın işe geldiklerinde karşılaşacakları tablo belirdi gözünün önünde. Üst düzey yöneticilerin asla karşılaşmayacakları tablo. Üç işçi kapıdan geçmek için kartlarını makineye okutmaya çalıştıklarında anlayacaklardı işlerine son verildiğini. Makine kartlarını okumayacaktı. Muhasebe servisine allak bullak çıkacak, zarf içinde tazminatlarını alacak, hırsla eşyalarını toplaya-

caklardı. Her şey İşçiye Kapıyı Gösterirken İnsanlık da Göster Talimatnamesine uygundu. Nermin saatine baktı. On bir elli beşi gösteriyordu saat. Telefonla Hasan'ı arayacakken kapı açıldı, Hasan içeriye girdi.

- Kurt gibi acıktım, derken Aycan'ı gördü. Kısa bir süre bakıştılar, Nermin'in odadaki varlığını unutarak. Bu bakışmaya mim koydu Nermin. Merhaba Aycan Hanım, işinizi mi böldüm, dedikten sonra Nermin'e yoğunlaştırmaya çalıştı ilgisini.

- Yo, yo. Bitmişti bizim işimiz, dedi Aycan. Aceleyle sehpadaki dosyaları toplamaya çalışırken, bir şey olmamış gibi davranmaya çalışıyordu. Dosyalardan birini yere düşürdü. Nermin'in zihninde, bunların arasında kesinlikle bir şeyler var düşüncesi belirginleşmeye başladı. Nermin'e bakmadan iyi günler diyerek odadan çıktı Aycan.

Hasan, Nermin'in yanağına ufacık bir öpücük kondurup, hadi tatlım yemeğe, dedi...

Yemeklerini susarak yiyorlardı. Nermin huzursuzdu. Lokmalar ağzında büyüdükçe büyüyor, bir türlü yutamıyordu lokmaları. Birtakım değişiklikler oluyordu sanki kendi iradesi dışında. Hasan, uzunca zamandır doğru dürüst bakmıyordu bile Nermin'in yüzüne. Bu noktadan konuşmaya başlamak istedi Nermin. Yutamadığı lokmaları yutup derin derin soluyarak konuşmaya başladı.

- Ne zamandır yüzüme doğru dürüst bakmıyorsun bile Hasan. Neler oluyor?

Kısa bir suskunluktan sonra Hasan,

- Artık sana bakınca seni göremiyorum Nermin. Seni tanıyamıyorum, dedi.

Nermin'in çatalı elinden tabağına düştü. Ağzı botoksun izin verdiği ölçüde açık kaldı.

Ne demek oluyor bu. Sen değil miydin, seni baştan yaratalım diyen?

Nermin'in sorusu yanıtsız havada asılı kaldı. Ses tonunu yükselterek sorusunu yineledi. Hasan gözlerini tabağından kaldırmıyordu. Yanıt tabağında kalan karides artıklarının arasındaymışçasına bir süre öylece kalakaldı.

Nasıl diyeceğimi bilemiyorum... Yanılmışım... Yüzünde bir orantısızlık var. Bakınca kendimi kötü hissediyorum.

Botoksu yinelemezsem yüzümün eski haline geri döneceğini sen de ben de çok iyi biliyoruz. Yinelemem olur biter. İyi ki zamanında senin aklına uyup bıçak altına yatıp burnumu istediğin gibi kaldırtmamışım. O zaman böyle bir şansım da olmazdı. Bence esas konuya gelelim... Tabii hâlâ konuşmak istiyorsan.

- Konuşacak bir şey yok... Ben bu iki kişilik dünyadan sıkıldım artık.

Nermin, Hasan'ın bu konuşmayı önceden tasarladığını, kelimeleri özenle seçerek onu bir atmosfere sokmaya çalıştığını anladı. Oyununu bozup onu şaşırtmak isteğiyle,

Demek öyle Hasan Bey. Bu iki kişilik dünyadan sıkılmanızda genç personel şefimizin payı nedir diye merak ediyorum doğrusu, dedi. Hasan'ın yüzü bir an için dalgalanıp duruldu.

- Saçmalama Nermin. Bunun Aycan'la ne ilgisi var.

Bilemiyorum sen söyle. Aycan Hanım ne zamandan beri senin için Aycan oldu.

Hasan sessizce oturuyordu. Tasarladığı oyun gerçekleşmediğinden bitiş konuşmasını yapamıyordu. Sessizliği Nermin'e anlatacağını anlattı. Nermin sandalyesini hafifçe iterek,

- Bir şeyler dönüyor. Neler olduğunu anlayamıyorum. Birkaç güne çıkar kokusu. O zaman anlarız iki kişilik dünyanın neden sana dar geldiğini, neden yüzüme bakamadığını... Akşama eve geç geleceğim... İki saat geç... Sen de o sırada eşyalarını toplamış, evi terk etmiş ol, diyerek masadan kalktı...

Nermin masasına oturmuş, dalgın dalgın bilgisayar ekranına bakıyor, parmaklarıyla şakaklarına masaj yapıyordu. Bir şeyler dönüyor, ama ben bilmiyorum. Zihnimi toparlayabilsem ne olduğunu bulabilirim, zihnimi bir toplayabilsem, diye düşünürken Ayşegül içeriye girdi. Nermin, diye seslenene kadar Nermin odadaki varlığını fark edemedi. Ayşegül, Nermin'in karşısına geçip oturdu.

- Şekerim çok dalgın görünüyorsun.

- Canım sıkkın Ayşegül. Neler olduğunu anlayamıyorum. Hasan'la ayrıldık. Bir şeyler dönüyor, ama...

- Anlıyorum. En iyisi benden duy olanları. Terfiler belli oldu bugün. Hasan, pazarlama müdürlüğüne terfi etti. Genel müdürün söylediğine göre önü çok açıkmış. Ondan öğrenecek çok şeyimiz varmış. Bir de...

Ne zaman belli oldu terfisi. Bana hiçbir şey söylemedi.

Ben öğle yemeğinde öğrendim. Bir-iki saate Hasan'a da bildirirler, henüz bildirmemişlerse. Bir de... Nasıl desem Aycan...

Nermin bulmacayı çözmenin rahatlığıyla,

Şimdi anlıyorum. Aycan'ın benim boşluğumu doldurmasını bekliyordum da bu kadar hızlı hem Hasan'ı hem işimi elimden alacağını beklemiyordum, dedi.

Demek anladın sonunda ilişkilerini. Kaç kez sana söylemeye çalıştıysam da başaramadım. Seni üzmek istemedim de.

- Çok düşüncelisin Ayşegül, ama eminim benim dışımda herkes kuşlardan duymuştur bu haberi.

- Anlıyorum üzgünsün, ama beni kırmana gerek yok. Ben arkadaşlık görevimi yapmaya çalışıyorum sana karşı.

çağla

okudum o güzel kadınların şiirlerini
biri "ıssız koyaklarda yurdunu arıyor"
diğeri "ben de insana susadım" diyordu

o güzel kadınların...
o güzel annelerin
seslerini dinledim...
sordular benim gibi
sorguladılar...
"nerde hata yaptık" diye...
"yüreğimizi nerde dinlemedik
nerde bıraktık çocukluğumuzu..."

O güzel kadınlar
o güzel anneler de biliyorlar
çaldılar bizden yüreğimizi,
çocukluğumuzu...

Saftık... basittik...
anlayamadık...
duyumsayamazdık
ustaca yapılan hırsızlıkları...

yakıştıramazdık ki
"insan"a böylesi
sinsiliği...

acıları kattık yüreğimize
bir de umudu...
Çağla, sana veriyoruz demet demet
yüreğimizi... umudumuzu...
çağla bedeli ödenmiş sevgi adına
çağla
insana ışık ışık...

Deniz SARAÇ

- Teşekkürler Ayşegül, bir güne bu kadarı fazla. İzin verirsen yalnız kalmak istiyorum.

- Peki canım, görüşürüz, diyerek ayağa kalktı, Nermin'se düşüncelere dalmış, kendi dünyasına çekilmişti...

Bir Yıl Sonra

Saat altıyı gösteriyordu. Nermin birkaç dakika önce uyanmıştı. Yatakta tembel tembel zaman geçirirken saat çalmaya başladı. Sağ elini uzatıp alarmı kapattı. Yerden kırmızı geceliğini alarak giydi. Tam o anda radyo açıldı. Piyanoyla kemanın atışmasından oluşan bir ezgi odaya doldu. Ezgiyi mırıldanarak pencereye doğru yürüdü. Siyah kadife perdeleri çekip pencereyi açtı. İlkyazın tüm canlılığını derin derin soluyarak içine çekti. Gözlerini sık ağaçların arasında pırıl pırıl parlayan göle çevirdi. Sevgili göl... Zaman beni hurdaya çıkarsa da artık tamamen benim. Kahvaltıdan sonra görüşürüz, derken yüzündeki bütün çizgileriyle birlikte gülümsüyordu.

İSTANBUL'LA FRANKFURT'UN ARASI - III

İsmet Kemal KARADAYI

Merhaba dost, merhaba aydınlık günler!...

Üzülüyor musun, bir ay sonra yaşın kırk oluyor diye? En çok da çocuklar sevinir, bir yaş daha büyüdükleri için yılbaşlarında...

Ben de bir şeyler diyeceğim. Ne ki önce senden bir iki "tike" alayım:

1. " Bugünlerde, 6 Aralık Noel Baba uydurmalarına hazırlanıyor Almanya. Şimdi kırmızı-beyaz renklerin seçimi, Amerikalının coca cola renklerine eş. Renkler, her türlü pazarlamanın göze çarpan dengi, ahengi! (Bu söz senden...) 5 Aralık akşamı, sokak kapılarının önüne çocukların çizmeleri konur. Geceyarısı Noel Baba gelir, içlerine şekerler, çikolatalar, başka hediyeler kor. Akıllı çocuklar(!) istedikleri hediyeleri elde etmek için önceden listelerini yazıp evin görünür bir yerine asarlar. Masumluğun altında yatan kandırmaca, çıkar, açgözlülük, düzeltilmemiş alışkanlık!...

2. Yine Noel!... Işıklı ağaçlar. Her köyde kermes. Evlerde tarçınlı sıcak şaraplar ve yanında kavrulmuş ballı badem ya da türü elliye varan kurabiye... Bu eğlenceli toplantıları severim, katılırım. İnsanların bir araya gelişi, kaynaşışı vardır oralarda... Bir de, yabancı bir ülkede saygıyla kabul edilen, hangi düşünceyi, eleştiriyi ileri sürerse sürsün, hoşgörülen, dinlenen yabancı olma özelliği. Örneğin, orada onlara ben, Kurban Bayramı'nın kanlı, çağ dışı uygulamalarını anlatırken, kendilerine, 'İsa'nın 24 Aralık'ta doğuşu yüzde yüz doğru mu; onun zamanında, bölge insanları, ırk ve genetik yapı nedeniyle esmerdi, İsa'yı ille de sarışın ve mavi gözlü tanımlamanız niçin' sorusunu sorabilirim, sordum..."

Ey dost! O "masumluğun altında yatan" alışkanlıklar, gelenekler, kuşku var mı yok mu bilemem, bence kötüdür, iyi değil. Kendini beğenmiş, uygarlığın doruklarına henüz ulaşamamış, "megalo idea" Batı! (Buna çok cinsli, tarihi, kültürü, geleneği olmayan ABD'yi de katabiliriz). Siyasal, ekonomsal, dinsel eğilimler, eğitimler, egemenlikler!... Kapitali ve kapitülasyonları kullanma koşullandırılmışlıkları, küçüğü ve güçsüzü sömürme, ezme "akıllı"lık(!) ve zorlamaları!... Seni anlıyorum, "iyi"lerde eleştirmiyorum. Dileğim, durup herkese şu yukarıdakileri de sor.

Sakın ha! Dünya olaylarına, bilelim bilmeyelim, nice doğal olan, doğal olmayan yıkımlara karşın yazgı birliği içinde yaşadığımız insanlara at gözlüğüyle bakmayalım. Pencerelerimizi açalım onlara. Onlar bizi sömürmeyeceklerse, bağımsız bırakacaklarsa, gerçekten dost iseler; adam gibi adam, devlet gibi devlet olacaklarsa kapılarımızı da açalım. Ne ki hemen bir uyarı: Söyle onlara, onlar da öyle olsun, öyle yapsınlar!...

Yahu ne diyoruz? Noel Baba, İsa, yılbaşı... Değişik uygulamalarıyla Hıristiyanlık, değişik yollarıyla Müslümanlık... Tanrılar, öteki dinler, tanrıtanımazlıklar, din-dışılıklar... Tek ve toplu yaşamalar, "dünya işleri" ve dünyanın binbir hali; sorular, sorunlar, savaşlar, barışlar... Yöntemler, devlet yönetimleri, gelişimler, değişimler... İnsanları, insanlarla birlikte öteki canlıları huzursuz, mutsuz eden nedenler ne olabilir ki? Bölümlerin ve ayrıntılarının birbirine karıştırılması; önlenemeyen tutkular ve akıl dışı, direntili tutumlar; bireysel ve toplumsal alanlarda ölümüne uygulanan güç ve üstünlük yarışmaları, gereksiz gösteriler...

Yoruldun mu? Haydi, şiir! Bir senden, bir benden:

Sen aldın (Yorum senden, yorumun yorumu ilerde benden):

" Yol!... Kimi zaman öylesine korkutucu uzunlukta görünür ki, onu hiç aşamayacağını düşünürsün. O zaman başlarsın acele etmeye. Daha hızlı, daha hızlı!... Başını her kaldırışında, önündeki yolun azalmadığını görür, korkmalara doğru gidersin. Soluğun tükenip yenik düştüğünde de o uzun yol yine önündedir... Düşün, yolu adım adım yürü ve bitir...

Aldı Kemal:

1. (Kitap arkası-USSU) - Önce ellerin geldi ellerime, sımsıcak / Sen esintiler içinde, ben üzgün / Salkımsöğütlere uzanalım gülüm, zamanı unutarak /// Yargılama ne olur ölü acı günleri / Düşün, yanlışlık nerde / Zulmünü anlat onlara insanların / Sevdanı sor / Suskunluğu gidersin çiçekler / Yaprak yaprak /// Daha baştan güzeldin / Ardıç ağaçlarındaki gizil güç gibi / Gönül evini açık tut, ne ki ağlama / Kır kapılarını kuralların / Adını yak...

Tanzila ZUMAKULOVA
(1934 -)

AŞK UĞRUNA

Büyük şair
Dertlerle karşılaştığında,
Seni aradı
Bir ilaç gibi.
Tanıdığı kadınlar
Dağıldı uzaklara,
Kepek gibi,
Rüzgarın az estiği zaman.
Sen ise rüzgarın götüremediği
Tohum gibi kaldın.
Yer yutsa bile
Yeni mahsul verecek gibi,
Zor gününde hep yanında oldun.
İstemeden ne övgü
Ne de altın.
Onun hem kardeşi
Hem yurdu oldun.
Hem kızı, hem oğlu
Hem de aşk umudu oldun.
Senin yüreğine
Kaygı verenlere.
Yalvarıyorum
Bağışla onu diye.

Kimi zaman bilmeden
Seni üzse de,
Kimi zaman bilmeden
Yüreğini sızlatsa da,
Bağışla sen onun davranışını.
Bir çocuğun yaramazlığını
Bağışlar gibi.
Sanki kahramanın de
Bazen gözleri yaşarır gibi.
Yaşam seni hırpaladığında
Bağışladığın gibi.
Yanlış bir söz söyleyen
Bilge insan gibi.
Can kurtaran ilacın
Acı olmasını
Affetmiş gibi.
Yaşamı verdikleri için,
Anımsamış gibi.
Seni nasıl sevdiğini bildiğin gibi,
Güçlü bir aşık olmayı
Sen bilirsin
Onu bağışlamayı da bilirsin

Türkçesi: Anatoli Mizlev-Anıl Meriçelli

2. Cam göbeği, mağma yığınının eteklerindeydi. Alnına yıldızlar üşüşmüştü. Ahududu! Kurtkapanı!... O anılar orda kaldı... / Yüreği kanl Yüzünde bin Apaçi, İspanyol... Bakmıyor, bakamıyor, sürekli toprağa indiriyordu gözlerini. Sustu, utancını saklayarak, kendini tutamayıp taa içine kapandı... / Milyon donanım! Renk renk. En çok da sarı, yeşil, kırmızı; karalarda... Baktıkça, yaklaştıkça gözleri kamaşıyordu. Çilek acısı, gün ışıması! Ve şafakla ısınan dil-esinti... İşte, bitti. Üç nesnenin orda gölgesi vardı...

Hoşça kal...

Öykü

KIRMIZI ÇANTAN

Sati MERDAN

Günlerden cumartesi, saat dokuz suları. Odamda kanepeye uzanmış yatıyorum. Ellerimi başımın altında birleştirip yastık yaptım kendime. Beyaz badanalı tavanda gözlerim. Düşüncelerim tamamlanmamış cümleler gibi yarım yarım. Virgülleri nereye koyacağımı bulamıyorum bir türlü. Bakışlarım hep aynı noktada. Yapıştı kalakaldı gözlerim kireç yüzlü tavana. Göz kapaklarım kımıltısız. Göz kapaklarım ağır geliyor bana. Perdenin aralığından kaçıp gelen al al gölgeler tavanı yalıyor dudaklarıyla. Sahilde kıyıya vuran dalgalar gibi beyaz tavanın koynunda kıvrım kıvrım kıvrılarak dans ediyorlar. Oynaşıp duruyorlar gelip geçen zamana aldırmaksızın. Kimi daire gibi yusyuvarlak. Kimi çarpık çurpuk şekilsiz. Kimisi de birbiri içine geçmiş sarmaş dolaş. Gölgeler...

Birden gözlerim fırlıyor yerinden. Tavanda iki çift göz bana bakıyor. İnanamıyorum. Bu bakışlar... Benim bakışlarım. Donuk, ifadesiz, bomboş... Birbirimizle bakışıyoruz. Korkuyorum birden. Paniğe kapılıyorum. Çekip almalıyım bakışlarımı. Ellerimi uzatmak istiyorum. Ellerim yok. Hissetmiyorum. Uyuşmuş kalmış başımın altında. Ayağa fırlıyorum. Başımı eğip bedenime bakıyorum. Hissetmediğim ellerim kımıldıyor. Yavaş yavaş bedenime dokunuyorum. Hissetmek ne güzel şey diyerek kendi kendime gülümsüyorum.

Yeniden çöküyorum kanepeye. Buram buram terliyorum. Alnımda biriken terleri elimin tersiyle siliyorum. Kulaklarımda saatin tik tak sesleri... Tik... Tak... Tak... Tik... Ne bir eksik ne bir fazla. Uyum tekdüze. Bugün zaman bir türlü geçmek bilmiyor. Koltuk değnekleriyle yürüyen biri gibi ayaklarını sürüye sürüye gidiyor. Sesleri çınlatıyor her yanı. Tak... Tak... Ayak sesleri duyuyorum. Bir kapı zili çalıyor. Yan taraftaki daireye birileri gelmiş olmalı. Gülüşüyorlar. Pat diye örtülüveren kapının sesi sonra. Yine sessizlik... Yine yalnızlık. Boş duvarlarla, saatin tik tak sesleri ile baş başa kaldım yine. Bir ses olsa... Yalnızca bir ses... O sesle uyansam uyusam. O sese sesimi katsam. Bir olsak birbirimizde.

Did... Did... Bu da ne? Kulaklarımı sesin geldiği tarafa çeviriyorum. Masa saatim çalıyor olmalı. Birazdan susar. Susmadı. Hâlâ çalıyor. Kılımı kıpırdatacak halim yok. Bedenim külçe gibi. Çalsın dursun. Did... did... Niye susmuyor bu saat? Cık... Cık... Kim kurmuş bu saati? Oturduğum kanepeden ok gibi fırlıyorum. Susturmalıyım. Nerde bu saat? Defterlerimin, kitaplarımın yanına, kalemliğimin arkasına, fotoğrafımın önüne, ansiklopedilerimin sağına soluna bakıyorum. Bulamıyorum. Yine did... did... Kesinlikle masa takviminin arkasındadır diyorum. Masa takvimini çeviriyorum. Cık... Cık... Orada da yok. Masanın altına düşmüştür belki. Eğilip arıyorum. Yok, yok. Yer yarılmış da içine girmiş sanki. Did... Did... Sus be sus! Bütün kitaplarımı, defterlerimi, kalemleri alıp fırlatıyorum yere. Bulurum şimdi. Did... Did... Bu ses çıldırtacak beni. Arıyorum delirmiş gibi.

Birden tüm evlerdeki saatler ötmeye başlıyor beynimin içinde. Guguklu saatler... Duvar saatleri... Masa saatleri... Kol saatleri... Cep telefonu saatleri... Yuvarlak saatler... Kare çerçeveli saatler... Fosforlu saatler... Dijital saatler... Analog saatler... Her biri ayrı seste... Her biri ayrı ahenkte... Kimisi geri... Kimisi ileri... Yüzlerce saat sesi... Beyin hücrelerimi yiyorlar. Did... Tak... Big... Did... Çıldıracağım.

Kırmızı çantan... Kırmızı çantanı nereye koydum? Bir türlü bulamıyorum. Bir bulsam... Bir hatırlasam... Off! Bir de bu sıcak olması! Sıcak hava saldırıyor bedenime. Bütün etlerim eriyor sıcaktan. Oysa... Oysa... Beynim sağlam kalmalı... Düşünmeliyim... Düşünmeliyim... Hatırlamalıyım kırmızı çantayı nereye koyduğumu. Boğuluyorum. Oksijen gerek...

Hızlı hızlı soluyarak cam kenarına geliyorum. Kırmızı perdeleri hınçla çekiyorum. Sarılıyorum pencerenin koluna. Var kuvvetimle ittiriyorum. Kulaklarımda pat diye açılıveren pencere kanadının sesi. Ohh! Dünya varmış. Bir serinlik geziniyor yanaklarımda. Okşuyor tüm bedenimi. Ilık, ılık, yumuşacık...

Yumuşacıktı senin sesin de. Hâlâ kulaklarımda Umur diye seslenişin. Umur deyişin bile farklıydı. Sesin su gibi saydamdı. Su gibi duru ve berrak. Neden hiç kızıp bağırmazdın bana? Oysa ne çok yaramazlık yapardım kimi zaman. Hissetmiş miy-

din yoksa geçireceğimiz günlerin sayılı olduğunu? Seninle doya doya paylaşamadık çocukluğumu. Bütün bir hafta boyunca beklerdim gelmeni. Bir temizlik şirketinde çalışıyordun. Kadıköy'de bir apartmanın bodrum katında oturan nemrut suratlı halama bırakırdın beni. Halamın yüzü hiç gülmezdi. Yaptığım her şeye karıştır, şunu yapma! Umur", "bunu yapma Umur" diye emirler yağdırıp dururdu. Çenesi bir açıldı mı bir daha susmazdı. Kadının ağzı bir makineli tüfekti de ateş ediyordu sanki. "Odanı topladın mı Umur", "Ne çok televizyon seyrediyorsun Umur", "Ellerini yıkadın mı Umur", "Derslerine çalıştın mı Umur", Umur da Umur... Bakışları üzerimdeydi sürekli. Bir hata yapacağım diye ödüm patlardı. Oyun oynamak için sokağa çıkmam bile yasaktı. "Emanetsin sen bana. Hem baksana! Oyun oynayacak yer mi var? Sokaktan vızır vızır arabalar geçiyor. Sana bir şey olursa annene ne cevap veririm sonra" der durur, pencerenin arkasında sokağı seyrederek mahkum gibi otururdum. Halam hiç evlenmemişti. Kırk yaşlarındaydı. Bir sandık dolusu çeyizi olmasına rağmen sürekli el işi yapardı. Helal süt emmiş birisini bekliyordu hâlâ. Ben de cam kenarında dikilir seni beklerdim cumartesi günleri. Saat dokuzda gelirdin her zaman. Sabah erkenden kalkar, gözlerdim seni pencere önünde. Oturduğumuz bodrum katının penceresi apartmanın giriş merdivenine bakardı. Apartmana girip çıkanların ayak tıkırtıları duyulur, seni tanırdım kolundaki kırmızı çantandan...

Nereye koymuş olabilirim? Bu saat sesleri de susmadı gitti bir türlü. Akın akın saldırıyorlar kulaklarıma. Kulaklarım yamru yumru oldu. Duymamalıyım bu sesleri. Ellerimi kulaklarıma doğru götürüp kapatıyorum. Odamdan çıkarak antreyi koşar adımlarla geçiyorum. Mutfağa giriyorum. Masanın üstündeki sürahiden bir su bardağına su doldurup içiyorum. Saat sesleri susmuyor beynimin içinde. Ben nereye gidersem onlarda benimle oraya geliyorlar. Nasıl kurtulacağım bu seslerden? Etlerim bedenimden parça parça kopuyor sanki. Acı yüreğimi biçiyor. Üşüyorum. Kanım çekiliyor. Kırmızı çantan...

"Kırmızı çantayla dersin ortasından ne gezinip duruyorsun öyle?" diye bir ses duyar gibi oldum. Öğretmenim kara tahtanın önündeki masanın yanında dikilerek bana bakıyor, oturmam için el kol hareketleri yapıyordu. "Oğlum! sana sesleniyorum! duymuyor musun?" diyordu. Duyuyor muydum? Evet, duyuyordum. "Cevap versene oğlum! Konuş sana!" diye ciyak ciyak bağırıyordu. Halam da böyle bağırırdı. İkisinin sesi de ne kadar birbirine benziyordu. Saat sesleri gibi. Tek tüze, sinir bozucu, kupkuru...

Bir cumartesi sabahı erkenden uyanmıştım. Hemen koşmuştum pencerenin yanına. Halam perdeleri sımsıkı kapatmıştı. Var kuvvetimle asıldım, asıldım perdeleri açamadım. Oysa kırmızı çantayı ilk ben görmeliydim. Açmalıydım perdeleri. Sonra akıl ettim bir makasla perdenin ucunu kesmeyi. Kıtır kıtır doğradım perdeyi. Sonunda annemi görebilecektim. Öğretmenim hâlâ bağırıyordu. "Umur! Seni dersten atacağım bak! Sınıftakilerin dikkatini dağıtıyorsun. Otur yerine. Dolaşıp durma öyle!" diyordu. O konuşuyordu. Ben de konuşuyordum, ama o duymuyordu. "Öğretmenim annemi çok özledim. Annemle konuşmak istiyorum" diye cevap veriyordum. Ama o duymuyordu. Beni hiç kimse duymuyordu.

"Duymuyor musun saatin sesini Umur! Hadi çabuk kalk" diyerek yataktan kaldırdı beni halam. Saat yedi otuzdu. Gece bir türlü uyuyamamıştım. Yatakta bir o taraftа bir bu tarafa döndüm durdum sabaha kadar. Uyumak istiyor, gözlerimi kapatıyor, ama beynim uyumuyordu. Annemin perde perde kararmış yüzü beliriveriyordu usumda birdenbire. Gölgeli yüzü bir türlü aklımdan çıkmıyordu. Yüzünün bir tarafı kireç gibi, bir tarafı gece gibi karanlıktı. Göz altlarında halka halka morluklar vardı. Gözleri göz çukurlarının içinde kaybolmuştu. Kısacık kesilmiş kır saçları dökülmüştü tamamen. Bedeni davul gibi şişmişti. Bu benim annem miydi? Ne olmuştu anneme? Kolları delik deşikti. Kollarındaki etleri çürümüştü. Ya bakışları! Neden bana düşman gibi bakıyordu? Annemi hiç böyle bakarken görmemiştim. Sanki bir şeyden kaçmak istiyordu da kaçamıyor gibiydi.

Kaçmak... Ne çok kaçmak isterdim bu evden. Nedense rüyalarımda kaçıyordum hep. Kaçıyordum uzaklara. Koşuyordum bir yerlere. Neresi olduğunu ben de bilmiyordum. Göz alabildiğine dümdüz bir yerdi. Bomboş... Çıkıntısız... Taş bile yoktu. Her yer beyazdı... Bembeyaz... Toprak killiydi. Çöl desem çöl değildi. Ova desem ova değildi. Koşuyordum. Nereye? Özgürlüğe belki de. Sonra... Koşarken toprak çekmeye başladı ayaklarımı. Ayaklarım benim değildi. Ayaklarım balçığa saplanmış gibiydi. Koştukça yerin dibine gömülüyordum. Çıkamıyordum bir türlü. Yer yutuyordu ayaklarımı. İmdat diye bağırıyordum. Uyanıyordum sırılsıklam. Bütün bedenim ter içinde. Rüyaymış diyordum kendi kendime. Rahatlıyordum. Ama halen rüyanın etkisindeydim. Korkuyordum.

Korkuyordum karanlıktan. Geceleri yatağa başımı koyduğumda güp güp atardı yüreğim. Anneleriyle beraber olan çocukları düşünürdüm. Kimbilir! Ne güzeldir! Saçını okşayan bir el... Yanağını öpen bir dudak... Sevgiyle söylenen bir söz ne güzeldir! Ben sana hep hasret büyüdüm anne! Sana hasret!

Sesine hasret! Tenine hasret! Niye bizim de herkes gibi bir yuvamız yoktu. Babam nerdeydi? Niye hep geceleri çalışırdı? Niye beni öksüz gibi attınız halama? Halam bana sesleniyor. "Hangi cehenneme kayboldun yine Umur" diye bağırıyor. İşte karşımda yine. Kocaman iri siyah gözleri avını yakalamaya çalışan bir kedinin gözleri gibi kıvılcımlar saçıyor. Haykırıyor, "Sen ne uyuşuk çocuksun.."

Zaman da uyuşuktu o gün. Halamla hastaneye geldiğimizde gevrek gevrek sırıtıyordu. Oyun oynuyordu sanki benimle. Ben annemle konuşmaya can atarken o geniş yürekli babam gibi hiç acele etmiyordu. Doktorlar, hemşireler odana koşarak girip çıkıyorlar, ben koridorda çaresizlik içinde bekliyordum. Hemşirelerin bu telaşı nedendi? Yüzleri neden bu kadar kaygı ve endişe içindeydi? Ben senin sesini duyabilmek için sabırsızlanıyor, yüreğimi ferah tutmaya çalışıyordum. Kanserden kurtulan bir sürü insan var diyordum kendi kendime. Saatler kaplumbağa hızıyla önümden geçerken hâlâ sırıtıyordu bana zaman. Oysa... Oysa... Benim acelem vardı. Yaşayamadığımız zamanları şimdiki zamana sığdırmak istiyordum. Sığdırabilecek miydik anne?

Anne! Odana girince boynuna sarılmak, seni öpüp koklamak istedim. Doktorlar yanaştırmadılar seni bana. Yalnızca uzaktan ellerini tutabildim. Sesine ne olmuştu? Niye öyle yarım yarım konuşuyordun? Halamın hıçkırıklarını duyuyordum. Ciğerleri bitmiş diyordu. Ben ağlıyamıyordum bile. Bu sen olamazdın. İnanamadım sen olduğuna. Yüzün gri bulutlardan daha griydi. Sanki bin yıl yaşlanmış gibiydin. Ama... Dudaklarındaki gülümseme hiç eskimemişti. Hâlâ eskisi gibi insanın içini saran bir gülümse vardı dudaklarında. Gözlerin göz çukurlarının içinde kaybolmuşsa da bakışlarında yüreğinden gelen sevginin gölgesini görebiliyordum. O sevginin gücüyle kanatlanıp uçuyordum sonbaharda yaptığım uçurtmalar gibi gökyüzünün mavi perdesinde. Çağıl çağıl akıyordum sana. Sonra... Yatakta doğruldun... İşte o zaman gördüm etajerde duran kırmızı çantanı... "Seninle konuşmak istiyorum" dedin. Benim aklım kırmızı çantadaydı. "Anne! Anne! Kırmızı çantanı alabilir miyim?" diye sordum. Hiç cevap vermedin. Sadece kafanı sallayarak gülümsedin. Uzattın kırmızı çantanı...

Nerede bu? Kafamda saat sesleri birbirine karışıyor. Tüm saatler ellerini kollarını sallayarak beynimin içinde dolaşıyorlar. Ayak seslerini duyuyorum. Tıkırtılarını... Koşuyorum mutfaktan odama doğru. Aramalıyım... Yatağımın altına bakıyorum. Gardırobumdaki elbiseleri teker teker kontrol ediyorum. Odamın ortasına yığıyorum hepsini. Kanepenin ardına düşmüş olabilir mi? Dört köşe odanın içinde dört dönüyorum. Nereye koydum acaba. Kapı zili çalıyor. Halam gelmiş olmalı. Şu odamın haline bak. Ne halt yiyeceğim ben şimdi? Odamın kapısını kapatmalıyım. "Niye kapıyı açmadın" diye sorarsa duymadım derim. Kapıya doğru yöneliyorum. Usulca kapatıyorum. Aaal O da ne? Kırmızı çantan!

Kırmızı çantanı açıyorum. Kulak veriyorum. Merhaba anne diyorum. Sesini duymak ne güzel diye haykırıyorum. Boğazıma düğümlendi sözcükler. Ben... ben... Ne söyleyecektim sana. Konuşacak o kadar çok şey var ki. Fakat şu an... Sesini yüreğimde hissetmek istiyorum. Ohh! Sonunda kurtuldum beynimin içinde havlayan saat seslerinden. Derin bir soluk alıyorum. İçim bayram yeri gibi. Ellerimi avucunun içine alıyorsun. Sımsıkı tutuyorum ellerini. Bembeyaz bir düzlükte birlikte koşuyoruz. Toprak çekmiyor ayaklarımı. Tutuyorsun beni. Çekip alıyorsun bedenimi. Kucaklıyorsun. Başımı göğsüne bastırıyorum. Kalp atışının sesini duyuyorum. Sıcaklığın sarıyor beni. Yorganım oluyor... Üşümüyorum artık. Korkmuyorum karanlıktan. Kanatlanıp uçuyoruz beyaz badanalı tavana doğru... Lambanın çevresinde dans ediyoruz perdeyi delip geçen gün ışıkları gibi. Gözlerin gülüyor bana. Kim diyebilir sen yoksun diye... Kim diyebilir! Sen... Sen... İşte benimlesin. Sesin sesime eş... Sesin sesime arkadaş... Sesini sakladım kırmızı çantana.

NESNE TUTSAKLARI

Her şey nesneler için;
Aman çizilmesin,
Kırılmasın, eskimesin.
Dikkatli olmanız gerekir,
Hep dikkatli!
Dolaplar,
Oymalı antika saatler,
Sandalyeler...
İlan etmiş hükümranlığını.

Ey insan söylesene,
Daha ne kadar gölgenle yaşayacaksın,
Platon'un mağarasına dönen bu evde?

Dilek YILMAZ

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

13 Temmuz Çarşamba

On gün süren dinlenceden sonra yine *İnsancıl*'dayım...

Nefret demeyeyim, ama hiç sevmediğim diyebilirim küçük burjuva kafalara... İşte böylesi bir kümeye rastladım dinlence yerinde. Kaç aile olduğunu çıkaramadık, ama on beş kişi vardılar, çocuklarıyla.

Görgüsüzlük, küçük burjuvanın tipik davranışıdır. Ben duymadım, Berrin Taş anlattı. Cep telefonuyla bir otelle görüşmüş, kümenin en kabası. Türkçe "Havuz var mı" diye sormuş. Bir gecenin ederini öğrenmek için İngilizce sormuş. İngilizce de bildiğini göstermek istiyor zaar.

Bu görgüsüz küçük burjuvalar, geldikten sonra otelin her yerini kuşattılar. Bir küme havuzda tepinirken, bir başka küme çiçekleri çiğniyor. Tengerlek şapkalı biri, "Hey garson" diye boşluğa bağırıyor.

Yemek yiyişlerine geldikte, tiksinmemek elde değil.

Geçen gün gazetede okumuştum. Evrimini tamamlamayan iki çocuk, yürüyemiyormuş. O geldi aklıma bunlara baktıkta... Kültürel bir evrim de var. Küçük burjuva bilinç, kültürel evrimini tamamlayamamıştır. Bundan ötürü görgüsüzdür.

Görgüsüzlük karşısında gerileyen biri değilimdir. Ertesi sabah bu görgüsüzlerden biri, yılışık bir suratla, *"Günaydın"* diye önümü kesmek isteyince de hiç önemsemedim. Az sonra da yönetimle konuştum. Bunların burda kalması durumunda otellerinden ayrılacağımızı uygun bir dille söyledim. Öğleden sonra gönderildiler. Giderlerken hanımlardan birinin, *"Rahat edersiniz artık"* dokundurmasına da aldırmadım.

Bir sorun da İngilizler... Bize İngilizleri centilmen diye tanıtmışlardı. İki ayrı günde, iki küme İngiliz geldi otele. Emperyalizm bunların kanına girmiş anlaşılan. Son dereçe kaba biçimde yayıldılar havuzun çevresine. Her türlü davranışlarından, bakışlarından bizi insan yerine koymadıkları belliydi. Neyse, iki küme de çabucak gitti. Bende yabancı düşmanlığı yoktur. Ama aşağılanmaya izin veremezdim. Gitmeselerdi, olay çıkarmaya kesin kararlıydım.

Bunun dışında güzel bir dinlence geçirdim.

14 Temmuz Perşembe

Abdulwahab Meddeb'in *İslamın Hastalığı* adlı kitabını dinlencedeyken okudum. (Çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2005)

Haldun Bayrı, Türkçeyi sevmiyor. Türkçeye özen göstermiyor. Bu sevgisizlik, bu özensizlik rahatsız etti beni.

Haldun Bayrı'nın dili kırma. ***Mefhum, veçhe, itibar, iade, statü, tezahür, ziyade, entropi, cevher, yeğ, kural...*** böyle gidiyor dil, insanı çarpa çarpa. Oysa bu kelimelerin karşılığı var dilimizde. Ama sorun, bu kelimelerin karşılığını kullanmak değil.

Sorun şu. Halifi Bin Mervan (646-705) Arapçayı zorunlu dil yaptı. Böylece Arapça, İslam ülkelerini kuşattı. Bu kuşatmayı Mustafa Kemal 1928'de kırdı. Böylece Türk dilini laikleştirdi. Haldun Bayrı'nın kullandığı cevherle töz arasındaki ayrım budur.

Sorun, cevherin yerine töz kullanılsın demenin ötesindedir. Haldun Bayrı ya sorunu bilmiyor, ya da önemsemiyor.

Bunlara karşın kitabı okuyorum. Bir yere geldim. Bakın Bayrı'nın diline, *"Tartışma muhtemelen verimli olmuştu ve emir bunu, kendisi de âlim ve şair olan ve kentinin mütebahhirleriyle tartışmayı seven hükümdarı El Kâmil'e aktarmıştı."* (s.92)

Haldun Bayrı ne diyor. Mütebahhir diyor. Bir cigara yaktım.

Okuyorum kitabı. Bakın ne diyor Haldun Bayrı, *"Ortaçağ'daki müteşerrilerine göre..."* (s.120)

Ne diyor Haldun Bayrı. Müteşerri diyor. Bir cigara daha yaktım. 35 yıldır yazı yazarım. Bu kelimeleri kullanmak hiç, ama hiç aklıma gelmedi.

Haldun Bayrı'nın nerden aklına geldi mütebahhirle müteşşiri kullanmak.

Haldun Bayrı'nın çevirisine bakarsak, "Abbasiler 750 yılında Emevileri görevden azlederek..."

Neymiş, Abbasiler Emevileri azletmiş. Burda çevirmen Haldun Bayrı'da fıkdan-ı hassasiyet ve dahi fikdan-ı marifet-i hissiyeden nasi bir hata-i terceme var.

Azil, üstle ast arasındadır. Abbasiler, Emevileri azletmedi. Azledemezdi de. Abbasiler Emevileri kanlı bir ayaklanmayla devirdi.

15 Temmuz Cuma

Bu sabah *Cumhuriyet*'de okudum. Reklamcılar, *"Doğru Türkçe / sadece Türkçe kullanımının yay-*

gınlaşmasını sağlamak için 'Dilinizden Utanmayın'" uğraşısı başlatmış. Çevirmenlere de Dilinizden Utanmayın çağırısı yapsa. Gerçi *Çevirmenden Okura Çağrı* yapıldı. Bu çağrı hiç bekletilmeden yayımlandı *İnsancıl*'da. O çağrıda iyi çevirmenin koşullarından biri şöyle belirtiliyor, *"ilk başta Türkçeye son derece hakim biridir."* Bu çağrıda Haldun Bayrı'nın da adı var. Haldun Bayrı'nın bu çağrıda adı var, ama neye yarar. Haldun Bayrı, "Türkçeye son derece hakim biri..." değil. Haldun Bayrı'nın kötü Türkçesine karşın *İslamın Hastalığı* adlı eser değer yitimine uğramamış. Bundan ötürü Meddeb'in belirlediği kimi noktaların üstünde durmak istiyorum.

Birinci nokta, Amerikanlaşma. Şöyle diyor Meddeb, *"New York'ta, Washington'da ve Peninsylvaina'da dehşet saçarak ölen bu insanlar kimlerdir? İslamın hastalığına yakalanmış olmalarının ötesinde hepsi zamanlarının çocuklarıdır; dünyanın Amerikanlaşmasının saf ürünleridir. Kafalarında ve ruhlarında mesken tutan arkaizmi dönüştürme gereği duymadan dijital sistemi çocuk oyuncağına, televizyonu belleğe çevirenler de bunlardır. Olaydaki teknik ve 'estetik' başarı bundan gelmektedir. Teröristler teknolojinin tüm araçlarını ustaca kullanmış ve eylem görüntülerinin ayrıntılarını dahi hesaplamışlardır."*

Bu belirleme önemli. Türkiye'de kimileri, Müslümanların bu aygıtları kullanmasını modernleşme diye algılıyor. Ama Meddeb'in de belirttiği gibi bilim üretmeyen aydınlanmamış kafa, bilimin aygıtlarını kullanarak modernleşemez.

Meddeb soruyor, *"... bu teröristler dünyanın Amerikanlaşmasının çocukları değil midir? Hâkim durumdayken tahakküm altına alınan İslami öznenin acısını çektiği, iyileşmemiş yaranın çocukları."*

Yürekli bir çıkış bu. Son derece doğru kavramış sorunu Meddeb.

Terörün durması için Batı'nın kökten değişmesi zorunlu. Batı, evrensel kültür diye kendi kültürünü dayatıyor. Edebiyat, felsefe dedikte Batı edebiyatı, Batı felsefesi...

Edebiyat dendikte Hafız'ı, Ömer Hayyam'ı, Yunus'u yok sayamazsın. Felsefe dendikte Farabi'yi, İbn Sina'yı, İbn Rüşd'ü yok sayamazsın.

Evrensel kültür, bütün halkların insani değerleriyle oluşturulabilir. Batı aydını, kendine gelmeli. Bütün dünyada kültür, değer soykırımı yaptığını benimsemeli, sağlıklı bir özeleştiriyle evrensel kültür değerlerini doğru bir biçimde savunmalıdır.

Daha önce de söyledim. Foucault, *Doğruyu Söylemek* adlı eserinde Doğu'dan tek bir düşünür almamış. Neden böyle yapıyor. Dünyayı algılayışı yanlış da ondan.

Bu kafa değişmeli.

16 Temmuz Cumartesi

Abdulwahab Meddeb, *İslamın Hastalığı* adlı eserinde müslümanları aynanın önüne götürüyor. Bu aynada İslamın nasıl bozulduğu görülüyor.

Meddeb'in belirttiği gibi İslam peygamberinin ölümünden hemen sonra müslümanlar birbirine düşüyor. Şöyle diyor Meddeb, *"İlk dört halifenin üçü (mitosta Hulefa-i Raşid'in 'doğru yolda giden halifeler' diye adlandırılırlar) katledilerek ölmüşlerdir."*

İşte Haldun Bayrı'dan tatsız bir cümle. "Katledildiler" dedikten sonra "ölmüşlerdir" demek anlamsız. Katledilmenin anlamı doğrudan öldürülmektir.

Neyse...

Sürdürüyor Meddeb, *"İslam tarihinin büyük bir bölümü iç savaşın şiddeti içinde geçmiş ve komploculuların meşruluk iddiaları yüzünden düzenli aralıklarla hırpalanmıştır."*

İbn Hanbel, bu karışıklığı önlemek ister. Kuran, Sünnet dışında kişisel kanıları yasaklar. Daha sonra İbn Teymiye geliyor. İbn Teymiye İslamı katılaştıran kişi.

Meddeb sonrasını şöyle anlatır, *"Vahhabilik, Muhammed İbn Abdülvahhab'ın (1703-92) adından türetilen bir ideolojik akımdır. İbn Abdülvahhab Arap yarımadasında İbn Hanbel'in kuramının İbn Teymiye ile birleştirilip karıştırılmış halini vazedecektir."*

Vahhabilik İslamın son derece katı yorumu. Petrol, bir de ABD olmasaydı bölgesellikte kalırdı. Dünya pazarlarında Vahhabiliğin en büyük destekçisi ABD. Bundan sonrasını şöyle anlatır Meddeb, *"Sovyet istilasına karşı İslamcı seferberliğin ideolojik himayesi altında, Vahhabilikle militan entegrizmin ikinci birleşmesinin gerçekleştiği Afganistan'da bu koşullar bir araya gelmiştir. (...) CIA denetiminde ve Suudi parasıyla, İslami kökenli bir savaşçılar enternasyonali devşirilmiştir. (...) Sovyetler karşısında kazanılan zafer, enteyrist çevrede silahlara ve teröre başvurarak hedeflerine ulaşmanın mümkün olduğu fikrini kökleştirmiştir."*

Burda ABD'nin oyununu görüyoruz. Bu oyun şu sonucu doğuruyor. *"Afganistan savaşından sonra, bu kavga ideolojisinin damgasını taşıyan binlerce militan açığa çıkarılmıştır. Bazıları silahlanmış ve deneyim kazanmış olarak ülkelerine dönmüş ve közleri üfleyerek yangın çıkarmaya, ayaklanmayı canlandırmaya girişmişlerdir."*

Daha sonra *Silahlı İslami Gruplar* kuruluyor. Afganistan'ta CIA'nın denetiminde savaşmayı, kundaklamayı öğrenen bu silahlı kümeler boş durmuyor. ABD'de, Türkiye'de, İspanya'da, İngiltere'de eyleme girişiyorlar.

Bu işin kökeninde ABD var. ABD'de bu işi kotaranlar ortaya çıkarılmalı, oluşturulacak İnsanlık Mahkemesi'nde yargılanmalı.

18 Temmuz Pazartesi

Abdulwahab Meddeb'in *İslamın Hastalığı* adlı eserini her müslüman okumalı. Bakın ne diyor Meddeb, *"Yeniden islamileşmenin ikinci sonucu, toplumsal bünyenin haz ve zevkle ilişkisinin geçirdiği dönüşümde görülür. İslami toplum yaşam sevgisi üzerine kurulu hazcı (hedonist) bir gelenekten, nefsin hazlarına nefret dolu sıkılgan bir gerçekliğe geçmiştir. (...) Güzellikle ilgilenmek ve buna değer vermek de bir yana bırakılmıştır."*

Meddeb doğru söylüyor. Bu doğrunun sonucu şu, *"... estetik kayıp, bedenlere kötü muamele edilmesinden"* kaynaklanıyor.

Müslüman yazarlar, estetiğin yitirilmesini Türkiye'de gündeme getirebilirler mi acaba. Sanmıyorum. İzleyebildiğim kadarıyla Mehmet Şevki estetiği gündeme getiriyor. Ama o da sınırlı yapıyor bunu. Bedeni güzel kapatmaktan söz edebiliyor ancak.

Meddeb'in bir görüşüne katılmadığımı da belirtmem gerekiyor. Meddeb şöyle diyor, *"İslam uygarlığının 12. yüzyıl sonunda, İbn Rüşdcülüğün ve bu felsefi külliyatın ilahiyat alanında tepkinin sönmesiyle birlikte üretkenliğini yitirdiği yolundaki basmakalıp düşünceden kurtulmak zorunludur."*

Meddeb'e göre Henry Corbin İbn Rüşd'den sonra İslamda felsefenin bitmediğini göstermiştir. Gerçekten de Henry Corbin eserinde şöyle der, *"Üçüncü dönem, İslamda İbn Rüşd'den sonra artık felsefi araştırmanın suskunluğa dönüştüğü yaygınlığına ve bu kanının yukarılarda değinilen yargıya yol açmasına karşın XVI. yüzyılda Safevi Uyanışı ile birlikte İran'da düşüncenin ve düşünürlerin bereketli bir canlanışı görülür..."* (H. Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. notlandıran Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, İletişim yayınları, İstanbul, 1986)

Hüseyin Hatemi bu sözlere düştüğü notun sonunda şöyle der, *"... artık İbn Rüşd sonrası İslam felsefesi üzerinde düşünme zamanı da gelmiş olmalıdır."*

Hatemi bununla da yetinmez. Esere yazdığı *Sonsöz*'de İslamda İbn Rüşd'den sonra felsefenin bitmediğini göstermeye çalışır.

Bunlar boşuna uğraşlardır. İslamda felsefe İbn Rüşd'den sonra bitirilmiştir.

Bu, basmakalıp düşünce değildir. Doğrunun kendisidir. Doğrunun tek kanıtı da İslam ülkelerinin durumudur.

Abdulwahab Meddeb'in *İslamın Hastalığı* adlı eseri, tatsız çeviriye karşın önemli.

19 Temmuz Salı

Bugün *Cumhuriyet*'de Mustafa Bilgin'in iki karelik karikatürü... Erkekle kadın bir masada oturuyor. Erkek, okuduğu gazeteden başını kaldırmış, şöyle diyor, *"Bak ne yazıyor: Sol Birlik'ten büyük atak"* Kadın sevinçle, *"Ciddi misin?"* diyor. Birinci kare bu. İkinci karede erkek, *"Almanya'da"* deyince, kadın üzüntüyle şaşkınlıkla gazetesine bakıyor.

Son derece gerçekçi bir karikatür bu. Halkın beklentisini, buna karşılık solun bu beklenti karşısındaki umursamazlığını çok güzel dillendirmiş Mustafa Bilgin.

Solun bu umursamazlığı, halka da yansımış durumda. Kimsenin kimseye karşı sorumluluğu yok. Herkes kendini kurtarma çabasında. Bunun yanı sıra karamsarlık git gide yayılıyor. Yazarların eserleri ya aldatıcı bir umutla ya da koyu bir karamsarlıkla bitiyor.

ABD, dünya kamuoyunu hiçe sayarak Irak'ı yerle bir etti. Yüz bin kişi katledildi şimdiye kadar.

İnsanın karamsarlığında bu kanlı eylemin de etkisi var.

Sol şöyle yapmalı, böyle yapmalı demeyeceğim. Çok konuşuldu bu. İnsanlık, gündemindeki sorunları çözebilir önermesi doğru. Türkiye insanının gündeminde solun birleşmesi, solun atağa kalkması, güvenli bir coşkuyla geleceğe yürümesi yok.

Dinlencedeyken yine *Cumhuriyet*'de okudum. 68'liler Vakfı da parça parça olmuş.

Lao Tse'nin bir sözü vardır. Şöyle, *"Kimi şeyler azalarak çoğalır, kimi şeyler çoğalarak azalır."*

Belki de sol, azala azala çoğalacak.

21 Temmuz Perşembe

Bugün *Cumhuriyet*'de okudum. Londra Belediye Başkanı şöyle demiş, *"Asıl sorun bizim sırf Rusları öldürsünler diye uzun yıllar bu insanlara maddi yardımda bulunmamızdır. Rusları öldürmeyi bıraktıklarında bizi öldürmeye başlayabilecekleri hiç aklımıza gelmemişti."*

Aklına gelmeyen başına geldi deriz ya, İngilizlere öyle oldu. Buna karşın Londra Belediye Başkanı'nın çıkışı, yürekli bir çıkış. Ancak bu çıkış sözde kalmamalı. Yansızlığıyla ünlü BBC başta bütün Batı basını bu işi kurcalamalı.

Rusları öldürsün diye bu örgütler nasıl kuruldu. Bunlar nerelerde insan öldürmeyi öğrendiler. Kimler var bu işin içinde.

Batı, "müslüman terörü" diye bu işin içinden çıkamaz. Bugün çıksa bile tarihen çıkamaz. Belgeler önünde sonunda açıklanır.

Türkiye'yi "tarihinle yüzleş" diyenleri, "tarihinle yüzleş" diye sıkıştırmak gerekiyor.

Bu konuda dikkatli olmak gerekiyor. Batı, özellikle ABD deneylidir katliamlarını "güzel" göstermeye.

Kızılderileri yok ederken, filmlerle "kahraman kovboy" imgesi yarattılar. Filmle, kitapla yine böyle yeni bir kahraman imgesi yaratabilir bunlar.

Dünyayı, kanla, baskıyla yüzyıllarca sömürdüler. Şimdi yoksul ülkelere yardım edeceklermiş.

Bu yardımseverlik karşısında gözlerimizin yaşarmasını bekliyorlar belki de.

"derinliğe bakıldığındaysa, tutarlı bir bakıştır tarih" der İbn Haldun. Daha sonra şöyle sürdürür, *"Ne var ki asalak ve sorumsuzlar karıştırdılar o haberleri. Yanlışın aldatıcılarını kattılar. Bu alanda kimi zaman kuruntulara, sanılara kapıldılar, kimi zaman da bilerek haber uydurdular."*

İslam tarihçileri için söylüyor bunları İbn Haldun. Ama bu sözler Batılı tarihçilere, Batılı yazarlara da uyuyor. Durmadan uyduruyorlar.

Bunlar aya çıktık diyorlar ya, bundan bile kuşkulanmak gerekir.

İbn Haldun uydurukçular için şöyle der, *"Bununla birlikte gerçeğin gücüne karşı konulamaz. Yanlışın şeytanı, tutarlı görüşün silahıyla vurulup yok edilebilir."*

Öyle olacak. Bunlar tarihin suçlusudurlar. Yanlışın şeytanıdırlar.

22 Temmuz Cuma

Osmanlı'nın son padişahı Vahdettin'in ihaneti tartışılıyor. Bülent Ecevit başlattı bu tartışmayı. *"Vahdettin hain değildir"* dedi.

Bu, söylenen yeni değil. Türkiye'de cumhuriyet karşıtları bunu hep söylemiştir.

Yıllar önce yine böyle bir tartışma başlatılmıştı. Ben o yıllarda Refik Halit Karay'ın *Minel-bab ilel-mihrab* adlı anı kitabından yola çıkarak bir yazı yazmıştım.

Mustafa Kemal, Anadolu'da kurtuluş savaşı için örgütlenme hareketine girişmiştir. Bu arada 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e girmiştir.

Mustafa Kemal, İzmir'in kuşatılmasına karşı bütün yurtta gösteriler düzenlemesi için telyazılar gönderir.

Bu tarihte Refik Halit Karay, Posta-Telyazı Genel Müdürü'dür. Mustafa Kemal'in bu hareketine karşı çıkar, telyazı gönderilmesini engeller.

Refik Halit Karay, kurtuluş savaşına karşı çıktığı için kurtuluştan sonra yurt dışına sürülür.

Refik Halit Karay, anılarında niye kurtuluş savaşına karşı çıktığını anlatır. Aklımda kaldığına göre, her yiğidin bir yoğurt yiyiş biçimi var, herkesin de yurt sevme biçimi ayrı. Ben Mustafa Kemal'e yurdu sevdiğim için karşı çıktım, hain durumuna düştüm der.

O yazımda yurdu sevme biçimine dikkat edilmeli, yoksa durup dururken hain durumuna düşeriz demiştim.

Vahdettin'in durumu da böyle. Belki yurt sevgisi bile oluşmamıştı onda. Bu yüzden tahtını korumak istedi. İngilizlere sığındı. Hain oldu.

Hiç kimse hain olmak istemez. Ama hain durumuna düşebilir.

Hesapsız kitapsız davranışlarla bir yayınevinin kapanmasına yol açmak, o yayınevine ihanet değil midir.

Sana yıllarca emek veren ustana dirsek vurmak haınlık değil midir.

Kişilerin öznel düşüncesi ihanet olmayabilir. Öznel düşünün hareketa geçirdiği eylemler, nesnel olarak ihanete dönüşebilir. Çünkü hayat öznel düşünü geri çevirir. Olana bakar.

Durup dururken, daha hiç aklımızda yokken hain durumuna düşmemek için öznel-nesnel diyalektiğini gözden ırak tutmamalı.

"Bana ne, bunlar beni ilgilendirmez" demenin hiç önemi yoktur. "Beni ilgilendirmez" dediğin hayatı ilgilendirir. Şamarı kulak tozuna yedikte anlarsın hanyayı konyayı.

Ref'i Cevad Ulunay'da sürgüne gönderilenlerdendi. Benim gençliğimde *Milliyet*'te yazardı. Bu konuyu konuştum Ulunay'la. *"Biz"* dedi *"kurtuluş savaşının başarıya ulaşacağına inanmıyorduk. Biz değil, kimse inanmıyordu Mustafa Kemal'e. Onlar sustu, biz konuştuk. Ama biz yurdu sevdiğimiz için konuştuk. Yurt haini olduk."*

İnsanlık var oldukça özverili, dayanışmacı omuz omuza yürüyüşler olacak. Buna karşılık insanlığın yürüyüşünü çelmelemek isteyenler de çıkacaktır. Öznel düşünceleri n'olursa olsun bunlara hain denir.

İşin bir başka yanı daha var. Hegel Prusya yönetimi için "Akli olan gerçektir, gerçek olan aklidir" der. Engels, bunun saltık olmadığını söyler. Tarihi süreçte akli olan akli olmaktan çıkar, gerçek dışına düşer. O zaman yönetimin değişmesi gerekir. Değişime karşı çıkmak insani birikime ihanettir.

Osmanlı sultanlığı, halifelik çoktan beri akli olmaktan çıkıp gerçek dışına düşmüştü. Vahdettin akli olmayanı, emperyalist İngiltere'nin koruması altında yürütmek istedi. İhanetin belirdiği nokta burası.

26 Temmuz Salı

Diyelim biriyle tanışırsınız. İlk izlenimlere göre, tanıştığınız kişi, uygardır, inceliklidir, adildir, yüreklidir, özverilidir, demokrattır.

Bilirsiniz hayat düz çizgide gitmez. Yükselir, alçalır çizgiler. Bu çizgiler, kişinin karakterini ortaya çıkarır. Hiç kimse kaçamaz bundan, saklayamaz kendini. Bir yıl, iki yıl, üç yıl, beş yıl saklar, sonunda tını biri olduğu ortaya çıkar.

İlk izlenimlere göre güzel görünen insan, hayat karşısında gerçeğine döner. Uygar biri değildir, kabadır. Özverinin milimetresi yoktur. Yüreksizdir. Hep kendine yontar.

Bu örneği Batılı ülkeler için veriyorum. Batılı ülkeler, Batılılar, yıllarca öyle sanıldı. Uygar, incelikli, adil, özverili, yürekli.

Şimdi Batı'nın karakteri görünüyor. Doğu Perinçek, *"Ermeni soykırımı uluslararası yalandır"* dediği için İsviçre'de gözaltına alınıyor.

Geçenlerde Britanya polisi, Londra'da Brezilyalı elektrik teknisyeni Jean Charles de Menezes'i katletti. Beş el ateşle paramparça ettiler adamı.

Londra Emniyet Müdürü Ian Blair, şöyle demiş, *"Terörle mücadelede daha çok masum insan ölebilir."*

Başbakan Blair, *"Başka masumlar da vurulabilir"* diye pekiştirmiş Emniyet Müdürünü.

İnsanların suçlu olsa bile sokak ortasında katledilmesi, adalet mi oluyor.

Oralarda düşünür, yazar yok mu. Bunlar niçin seslerini çıkarmıyor.

Dinlenceye gidenleri, bombalarla parçalayanlardan sizi ayıran nokta nerde. Devleti, öbürlerinden ayıran temel özellik, durup dururken insan katletme hakkı mı.

Binlerce yıl öcne devletin böyle bir hakkı olduğu söylenebilirdi. Ama Cicero'yu çoktan aşması gerekirdi insanlığın.

Son olaylar şunu gösterdi. Teknik evrimle, kültürel evrim başbaşa gitmiyor. İnsan, silahları kaldıracak kültürel evrim noktasında değil.

Beş el kurşun bize şunu düşündürtmeli. Nereye gidiyor, bu gidiş nasıl durdurulabilir.

25 Temmuz Perşembe

Bilgisayarla gönderilen yazıları, arkadaşlarımız getirir *İnsancıl*'a. Dün akşam üstü yazar H. Tuğrul Atasoy'un bir mektubunu getirdiler. Bilmeyenler için söyleyeyim, Tuğrul Atasoy, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji* bölümünde öğretim üyesi.

Tuğrul Atasoy, ailesiyle birlikte dinlence için Altınoluk'a gitmişler. Ertesi gün, 11 Temmuz'da CHP'li belediyenin işlettiği Akçam otelinde denize girmek istemişler. Bakın kaç kişi Tuğrul Atasoy, eşi, altı yaşındaki oğlu, Atasoy'un kız kardeşi, Atasoy'un bayan kuzeni: Şezlong istemişler otelden. Otelde kalmayanlara şezlong verilmiyormuş. Atasoylar bunun üstüne otelin kıyısının bitimine gitmişler. Bundan sonra olay başlıyor. Bir komi geliyor, gitmelerini istiyor. Atasoy, sahil güvenliğini aramasını söylüyor. Komi, *"Kendin ara bakalım işe yarayacak mı?"* diyor.

Atasoy, sözü uzatmamak için denize giriyor. Bunun üstüne komi eşyaları tekmeliyor. Bunu gören Atasoy denizden çıkıyor. Bundan sonrasını Atasoy şöyle anlatıyor, *"... yerden almak için eşyalara döndüm. Bu kez görevli üzerime saldırıp beni itekledi, o an kayaların üzerine doğru tökezledim ve bir kaya sol diz altımı yaraladı. Ben toparlanmaya çalışırken önce beni iten görevli ve ardından ilk kez eşyalarımızı atan komi ikisi birden üzerime tekme tokat saldırdı. Bu ikisi ile boğuşurken arkamdaki duvarın üstünden bir başkası - beyaz önlüklü bir garson- sırtıma atladı. Bir diğer çalışan da güya ayırmak maksadı ile araya girdi, ama tek yapabildiği beni tutabilmek oldu. Diğerlerine gücü yetmedi. Üç kişi bana vurmaya uğraşıyordu, ben ise yalnızca kendimi savunmaya çalışıyordum."*

Bu arada, Atasoy'un eşi, kardeşi, kuzeni araya girmek ister. Onlar da tartaklanır. Atasoy'un altı yaşında oğlu bu arada ağlamaktadır. Plajdaki kalabalık da olayı izlemektedir. Sonunda birkaç kişi araya girer.

Bundan sonra n'oluyor. Halk, *"Siz bunlara bulaşmayın"* diyor. Müdür, *"Aman canım olur böyle şeyler"* diyor. Belediye kılını kıpırdatmıyor.

Sonrasını Atasoy anlatıyor, *"Sağ gözümdeki şikayetlerin geçmemesi üzerine Ankara'ya geldik. Yapılan muayene sonucu sağ gözümün ağ tabakasında yırtıklar saptandı ve acil ameliyata alındım. Gözüm tedavi sürecinde göremeyecek. Üç hafta sonraki kontrollerde gözümün işlevsel ve anstemik geleceği belli olacak."*

Atasoy şöyle diyor, *"Bizler gibi adabı ve edebi ile yaşayan, bu yaşına dek bir tek vatandaşı ne dili ne eli ile rahatsız etmemiş ve hiçbir şekilde bu tip işlere karışmamış insanlar en doğal hakkı olan kendi vatanlarının denizine girmeye çalışırken hem de CHP'li bir belediye otelinin görevlilerince böylesi bir haksızlığa ve saldırıya maruz kalırsa hem de bunca insanın gözü önünde, bu nasıl bir ülke haline geldi diye düşünmeden edemiyorum. Nereye gidiyoruz? Ben oğluma bu çocuk gözleri ile bu vahşete tanık olduktan sonra ne gibi öğütler vereyim."*

Daha önce söyledim. İnsanın kültürel evrimi, teknik evriminin çok... çok gerisinde. Atasoy ailesi, kültürel evrimi çok... çok... çok gerilerde kalmış kişilere rastlamış. Düşünebiliyor musunuz en uygunsuz koşullarda bile incelikli davranması gereken otel görevlileri, bir aileye saldırıyor.

Bu olayı kınıyorum.

Atasoy ailesine geçmiş olsun diyorum.

Gelincik

Şiirler

Nalan ÇELİK

İnsancıl Yayınları

EYÜP SULTAN MEZARLIĞINDA

teyzeme

Taş döşeli yolda
her adımda çatırdayan
gençliğimi
sürükleyerek
yürüyorum

çakıltaşları
tabanlarıma batıyor
yılanlar
çıyanlar dolanıyor
ayaklarıma
zehir saçıyor
yalan ağızlı
hamamböcekleri

yoluma
kan bulaşsa da
irin saçsa da
kemirgenler
toprak atılırken
soluğunu yitirmiş
insanlarıma

başımı eğmeden
dimdik yürüyorum

ben insanım

Berrin TAŞ

İnsancıl'dan
3 yeni eser

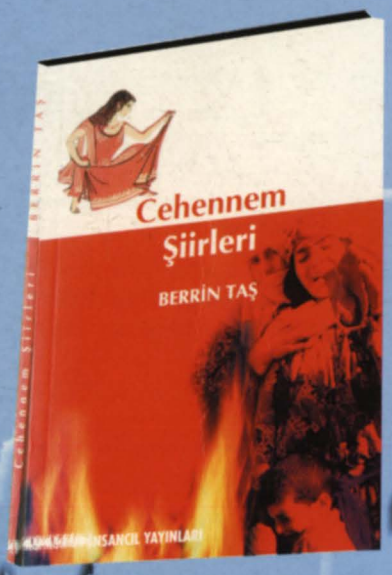

5 YTL.
5.000.000 TL.

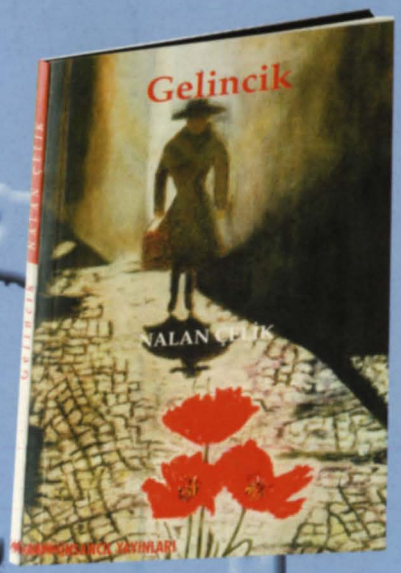

5 YTL.
5.000.000 TL.

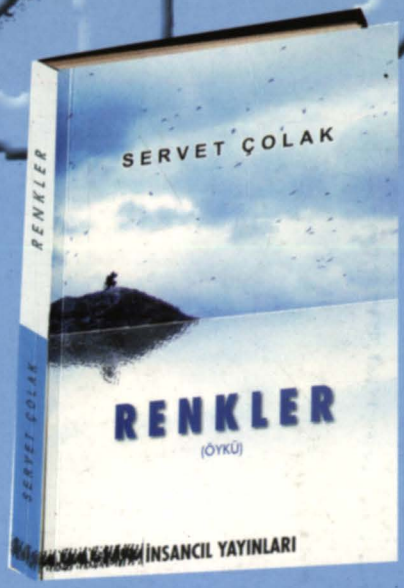

6 YTL.
6.000.000 TL.